

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

İletişim Bilimleri

**Medya ve Toplumsal Bellek: 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerine
Bir İnceleme**

Gizem HERDEM

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

Medya ve Toplumsal Bellek: 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerine Bir İnceleme

Gizem HERDEM

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

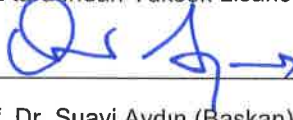
İletişim Bilimleri

Yüksek Lisans Tezi

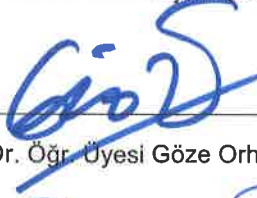
Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Gizem HERDEM tarafından hazırlanan "Medya ve Toplumsal Bellek: 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bu çalışma, 11.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Suavi Aydın (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Göze Orhon (Danışman)

Doç. Dr. Oğuzhan Taş (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

11.06.2019
Gherdem

Gizem HERDEM

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ay aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi, Göze ORHON** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Gizem HERDEM

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasını; akademinin tükendiği bir yerde, benim için kıymeti büyük olan ve kendimi onlara borçlu hissettiğim hayallerim için gerçekleştirdim. Bu çalışmanın tamamlanmasını sağlayan şey ise; taşımaktan hiçbir zaman vazgeçemediğim umudumdur. Sanırım en büyük teşekkürü de, bu umut ve bana bu umudu veren hak ediyor.

Bir yola başlamak insanı her zaman hesap etmediği şeylerle karşılaştırır. Yolun heyecanı ve öğreticiliği buradadır. Bu tezi hazırlama aşaması da, benim için böyle bir yol oldu. Yüksek lisans eğitimimde, tamamladığım üç yıl boyunca, çok fazla şey öğrendiğim ve kendime yaklaştığım bir yoldaydım. Bu yolda birçok süreç geçirdim. Bu süreçlerde beni, yanımda olup bana destek olmasalardı ayağa kalkamayacağımdan emin olduğum, bazı insanlar taşıdı. Bu sebeple, onlara teşekkür etmek istiyorum. İlk teşekkürüm, babama. Hayata karşı direyetli duruşuyla bana her zaman ilham ve güç kaynağı olduğu için. Her ders sabahı, Hacettepe Üniversitesine gitmek üzere bindiğim 06.20 Eskişehir-Ankara tren yolculuğlarımda beni tren istasyonuna bırakıp azmimi desteklediği için. İkinci teşekkürüm anneme. Bana öğrettiği ilk olarak, denemeden vazgeçmemem gerektiğini öğrettiği için. Sonraki teşekkürüm ablam Nurdan'a. Her zaman arkamı topladığı ve her dağıldığımda beni çekip çevirdiği için. En derin ve en kuvvtli teşekkürüm ise: Ada ve Jane'ye. Bana, bu yolda ve başladığım her yolda yanımda olacaklarına dair emin olduğum bir yoldaşlık sundukları için. Gerçekleşen mucizem, güneşim ve ayım; gecem ve gündüzüm oldukları için.

Bir diğer teşekkür ise; Anadolu Üniversite Kütüphanesi'ne. Hiçbir zaman değişmeyen 2. kattaki çalışma alanımda bana her türlü desteği sunan, kimi zaman yasakları delmeme müsaade eden değerli kütüphane çalışanlarına çok teşekkür ediyorum.

Son olarak; beni yüksek lisans programına kabul ederek bu çalışmayı gerçekleştirmeme imkan sağlayan Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri Bölümü'ne ve tez jürime katılmayı kabul eden Prof. Dr. Suavi Aydın ve Doç. Dr. Oğuzhan Taş'a ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Göze Orhon'a teşekkür ederim.

ÖZET

HERDEM, Gizem. *Medya ve Toplumsal Bellek: 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışma, 15 Temmuz darbe girişiminin toplumsal belleği üzerine bir incelemedir. Toplumsal bellek Halbwachs'ın çizdiği kuramsal tartışma çerçevesinde aktarılmıştır. Bu açıdan, toplumsal bellek, içinde bulunulan grubun çerçevesine uygun bir şekilde ve şimdi içinden inşa edilen bir mücadele alanı olarak kavramsallaştırılmıştır. Toplumsal belleğin şimdi içinden inşa edilmesi, ona siyasal bir nitelik katar. Dolayısıyla, toplumsal bellek ulus-kimliğinin inşasında verimli ve etkili bir alandır. Halbwachs'ın belleğin toplumsallık içinde var olduğunu söylemesi toplumsal hatırlatıcılara işaret eder. İletişim teknolojilerinin gelişimi belleğin sınırını insan yeterliliklerinden kopartarak belleği genişletmiş ve aktarımı sağlamıştır. Böylece, medya toplumsal belleğin en önemli toplumsal hatırlatıcısı olmuştur. Öte yandan, medyanın ulus-kurucu anlatılardaki üstünlüğü onu iktidarın toplumsal bellek inşasında kritik bir noktaya yerleştirmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi, AKP iktidarının son yıllarda inşa ettiği toplumsal belleği yakalamak için önemli bir toplumsal olaydır. Öte yandan; 15 Temmuz darbe girişiminde medyanın konumu konuyu medya ve onun toplumla ilişkisi çerçevesinde incelemek için imkan tanımıştır.

Kavramsal bölümde aktarılanlar çalışmanın yöntemi için belirleyici olmuştur. Böylece, çalışma nitel bir araştırma olup veriler derinlemesine mülakat yöntemiyle toplanmıştır. Çalışma, 15 Temmuz darbe girişimine ait toplumsal bellek inşasında, iktidarın bellek rejimi belirlemeciliğini ve medyanın buradaki yerini saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Toplumsal Bellek, 15 Temmuz Darbe Girişimi , Medya ve Toplumsal Bellek

ABSTRACT

HERDEM, Gizem. *Media and Collective Memory: An Analysis on 15 July Coup Attempt*, Master's Thesis, Ankara, 2019.

This study is an examination of the collective memory of the July 15th coup attempt. The collective memory was conveyed within the framework of the theoretical discussion drawn by Halbwachs. In this respect, social memory is conceptualized as a field of struggle built on the basis of group identity and present constructions. The construction of memory constructed in present on gives it a political quality. Therefore, collective memory is an efficient and effective field in the construction of nation-identity. Halbwachs's statement that memory exists in sociality refers to social reminders. The development of communication technologies has extended the human memory, expanded memory itself and enabled its transfer. Thus, the media became the most important social reminder of collective memory. On the other hand, the superiority of the media in the nation-building narratives placed it at a critical point in the construction of authority's collective memory. The 15 July coup attempt is an important social event to capture the collective memory that the AKP government has built in recent years. On the other hand; the position of the media in the 15 July coup attempt made it possible to examine the issue within the framework of the relationship between media and collective memory.

The conceptual discussion also determined the method of study. Thus, the study was designed as a qualitative research and the data were collected through in-depth interview method. The study aimed to determine the memory regime of the political power and the place of the media in the construction of the collective memory of the 15 July coup attempt.

Keywords

Collective Memory , 15 July Coup Attempt , Media and Collective Memory

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TOPLUMSAL BELLEK ÜZERİNE	10
1.1. HALBWACHS'IN TOPLUMSAL BELLEK KURAMI	11
1.2. GEÇMİŞİN İNŞASI	16
1.2.1. Tepeden-Tabana Bellek Hareketi	17
1.2.2. “Şimdi”nin Tasavvuru	19
1.3. TOPLUMSAL BELLEK VE ULUS	22
1.3.1. Bellek ve Kimlik İlişkisi	22
1.3.2. Toplumsal Bellek ve Ulus Kimliği	24
1.3.3. Ulus Kimliğinin Taşıyıcı Belleği: Kültürel Bellek	26
1.3.4. Ulus-Devlet Yaratımında Bellek ve Tarih Ayırımı.....	28
1.4. TOPLUMSAL BELLEK VE DUYGULANIM: FLASHBULB MEMORY	30
2. BÖLÜM: TOPLUMSAL BELLEK VE MEDYA	34
2.1. Bellek Aktarımı ve İletişim Teknolojisi	34
2.1.1. Medya ve Dolayım Süreci	37
2.1.2. Medya, Dolayım ve Bellek	38
2.2. Medyanın Toplumsal Bellek İşi	40
2.2.1. Ulus-Kurucu Medya.....	41

2.3. Gazetecilik ve Toplumsal Bellek Üretimi	43
2.3.1. Gazeteciliğin Kültürel İktidarı	44
2.3.2. Gazetecilik Yapmak Bellek İşi Yapmaktır	46
3. BÖLÜM: “15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ” VE MEDYA.....	49
3.1. 15 TEMMUZ GECESİ MEDYA GÜNDEMİ.....	49
3.1.1. Darbeye Dair İlk Bilgiler	49
3.2. DARBENİN BASTIRILMASI.....	56
3.3. CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN’IN ATATÜRK HAVALİMANINA İNİŞİ VE AÇIKLAMALARI.....	58
3.4. DARBE GİRİŞİMİNİN ERTESİ GÜNÜ	60
3.4.1. Askeri ve Siyasi Açıklamalar.....	60
3.4.2. Partilerin Meclis Konuşmaları	61
3.5. 16 TEMMUZ 2016 GÜNÜ ANA HABER BÜLTENLERİNE YANSIYANLAR	63
3.5.1. 15 Temmuz Gecesine Ait Bilgi ve Görüntüler	63
3.5.2. Asker-Sivil Karşılaşması	64
3.5.3. TBMM’nin Bombalanması.....	65
3.5.4. Darbe Şüphelileri	65
3.5.5. Hulusi Akar’ın Rehin Alınması	65
3.5.6. Yunanistan’a Kaçan Darbeci Askerler.....	66
3.5.7. TRT ve CNN’in Askerlerce Basılması	66
3.5.8. Erdoğan’ın Kısıklı Açıklaması	66
3.6. Darbe Girişimine Dair Medya Gündemi.....	67
3.6.1. Hulusi Akar	67
3.6.2. Şehit Cenazeleri	67
3.6.3. TSK’nın Açıklaması	68
3.6.4. Erdoğan’ın Stratejisi ve Özel Tim	68
3.6.5. Yeni Görüntüler: Acımasız Asker-Kahraman Vatandaş.....	69
3.6.6. Darbenin Sorumluları: Akın Öztürk ve ‘O Komutanlar’	69

3.6.7.	Demokrasi Nöbetleri ve İdam Tartışmaları	70
3.6.8.	Siyasilerin Açıklamaları.....	71
3.6.9.	İstihbarat Tartışmaları.....	72
3.6.10.	“Birlik ve Beraberlik” Portresi.....	73
3.6.11.	15 Temmuz Destanı	73
3.6.12.	OHAL İlanı Öncesi Medya Gündemi	74
3.6.13.	OHAL İlanı	75
3.6.14.	OHAL İlanı Sonrası Medya Gündemi	75
3.6.15.	OHAL’in Hakkı.....	76
3.6.16.	Fidan-Erdoğan Görüşmesi	76
3.6.17.	15 Temmuz’un Politik Belleği.....	77
3.6.18.	“Fetöçüler”	78
3.6.19.	Binali Yıldırım’ın NTV Röportajı: Aciz Devlet, Hulusi Akar Yalanı ve OHAL Kararları	78
3.6.20.	Ömer Halisdemir.....	79
3.6.21.	Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Görmedik Göremedik”	79
3.7.	15 TEMMUZ ETKİNLİKLERİ.....	80
3.7.1.	29 Ağustos 2016 Ankara Beştepe Şehitleri Anma Programı.....	80
3.7.2.	Yeni Kapı Mitingi	82
3.7.3.	10 Ağustos Mitingi: 15 Temmuz “Kurtuluş Günü”	85
3.8.	15 TEMMUZ ETKİNLİKLERİ SONRASI MEDYA GÜNDEMİ	87
3.9.	15 TEMMUZ’UN BİRİNCİ YIL DÖNÜMÜ	88
3.9.1.	“15 Temmuz Karanlıktan Aydınlığa Meydanların Dili” Sergisi	88
3.9.2.	Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Şehitleri Anma Programı	89
3.9.3.	“Bir İnsan Hakları Olarak 15 Temmuz Paneli”	91
3.9.4.	15 Temmuz 2017	93
3.9.4.1.	TBMM Konuşmaları.....	93
3.9.4.2.	15 Temmuz 2017 Televizyon Gündemi	94
3.9.4.3.	Şehitler Köprüsü Programı	95

3.9.4.4.	TBMM Gece Anması.....	96
3.9.4.5.	16 Temmuz Sabahı: Cumhurbaşkanlığı Külliyesi	97
4.	BÖLÜM: 15 TEMMUZ'A DAİR TOPLUMSAL BELLEK BİRİKİMİ.....	99
4.1.	15 TEMMUZ'U HATIRLARKEN.....	99
4.2.	15 TEMMUZ TOPLUMSAL BELLEĞİ: 15 TEMMUZ MEDYASI....	101
4.2.1.	Darbe Oluyor Televizyonu Aç!	102
4.2.2.	Ne Hatırlıyoruz: Televizyonda 15 Temmuz	105
4.2.3.	Nasıl Hatırlıyoruz: 15 Temmuz Bellek İnşası ve Kimlik	109
4.2.4.	15 Temmuz Darbe Girişimi: 'Flashbulb Memory'	113
4.3.	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE KATILIM	115
4.3.1.	Katılımın Kararı	116
4.3.2.	Katılımın hatırlanması	118
4.3.3.	15 Temmuz'a Katıl(a)mama	123
4.4.	15 Temmuz Darbe Girişimi ve Toplumsal Hatırlatıcıları.....	128
	SONUÇ	134
	KAYNAKÇA	138
	EK 1: ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	144
	EK 2: ORJİNALLİK RAPORU	146
	Tablo 1	148

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Görüşmeci Tablosu.....	145
--	------------

GİRİŞ

İçinde bulunduğum toplumu anlama çabamda geçmişin bana yardımcı oluşu, beni toplumsal bellek üzerine düşünmeye itti. “Belleksiz” bir toplum olduğu varsayılan Türkiye’nin bu konuda ciddi bir mücadele alanı olduğunu kavramam da uzun sürmedi. Son yıllarda AKP iktidarının inşa ettiği toplumsal belleğin kültürel ürünlerini günlük yaşamın en ufak noktasına kadar sirayet ettiğini gözlemlemek bu konuda var olan çalışma isteğimi arttırdı. Öte yandan, her gün bombaların patlatıldığı, kadınların öldürüldüğü, insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği olaylara dair haberler alıyor olmak kafamda başka soruların canlanmasına sebep oldu. Bu sorulardan beni en çok tetikleyeni her gün aldığımız “felaket” haberlerinin bize veya topluma olan bakışımıza ne yaptığı ve onu nasıl etkilediğiydi. 15 Temmuz darbe girişimi, beni iki taraftan kuşatan bu sorular arasında bağlantı kuran bir olaydı. 15 Temmuz darbe girişimi ile; siyasal iktidar, varolan bir geçmişin üzerine darbe girişiminin koşulları içerisinde yeni bir anlatı oluşturarak bir toplumsal bellek inşası oluşturmuştur. Bu inşada, 15 Temmuz 2016 günü; ulus-kimliği anlatisının yapıldığı, vatandaşların “kahraman” olarak tarihsel bir anlatıda yer sahibi olduğu ve olayın kendisinin “Kurtuluş Günü” olarak mitleştirilerek tarihsel bir bağlama yerleştirildiğini görüyoruz. Bu durumda; 15 Temmuz darbe girişimi üzerine, iktidarın toplumsal bellek inşasında yalnızca siyasal iktidarın söylemini aktaran medyanın hizmeti ne ölçüde etkiliydi? İşte bu soru çalışma konumu belirlemiş oldu. Tüm bu ardaları ile 15 Temmuz darbe girişimi; siyasal iktidarın olaya dair yaklaşımı ve medyanın olay karşısındaki aktarımı ile Türkiye toplumu açısından özgül bir uğrak olarak bir bu çalışmanın ana odağı olmuştur. Öncelikle, 15 Temmuz darbe girişimine dair tüm bilinenler –bilinebilenler– iktidarın konu dair ürettiği anlatıdan kaynaklanmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimi; toplumun, hakkında bir gerçekliğe ulaşamadığı ve yalnızca medya şahitliği ile dahil olabildiği bir olaydı. Medyanın –televizyon kanalları ve gazeteler– 15 Temmuz darbe girişimi üzerine ürettiklerine bakıldığında; bu üretimin siyasal iktidarın söylemlerini haberlere ve yayınlara aktarıldığı görülür. 15 Temmuz darbe girişimine dair gazetecilik pratiği, siyasal iktidarın sözcülüğünü yapmaktan öteye gidememiştir. Bu durumda; medya, siyasal

iktidarın 15 Temmuz darbe girişimine dair inşa etmeye çalıştığı toplumsal bellek için bir araç işlevi görerek bu konuda incelenmesi zorunlu bir alan haline gelmiştir. 15 Temmuz sonrası siyasal tavır ve buna bağlı olarak şekillenen medya üretimi; Gülen ve Erdoğan iktidarı arasındaki ilişkinin farklı nitelendirilmeye başlandığı; cemaat ve hükümet arasındaki geçmişin yerine, iktidarın “şimdi” koşulları içinden bir anlatı oluşturarak bellek inşası yarattığı koşulları imliyordu. Bu sebeple, çalışma konum olarak seçtiğim “toplumsal bellek ve medya” ilişkisini 15 Temmuz darbe girişimi özelinde incelemeye karar verdim.

15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasındaki süreçte, geçmişin yeniden inşasına tanıklık ediyor olmak; hatırlama eylemini, iktidar ve toplum arasındaki bir mücadele olarak kavramamı sağladı. Toplumsal belleğin yaşayan yapısı, onu iktidarın kendi uylaşmaları doğrultusunda yönlendirmesine açık bir hale getirir. Dolayısıyla; toplum bekasını güvenceye alan toplumsal bellek rejimi; iktidarın, kendini olumlamak istediği toplumsal olay anlarında ihtiyaç duyduğu bir mekanizma olarak karşımıza çıkar. Bu durumda, toplumsal bellek alanı; iktidar ve toplum arasındaki bir gerilime, mücadeleye işaret eder. İktidarı, kendini olumlama ihtiyacı hissettiğinde toplumsal bellek inşa etmeye muktedir olan bir güç olarak görüyorum. Fakat bununla birlikte, bu inşanın topluma doğrudan yerleştiğini düşünmüyorum. Çünkü, her ne kadar iktidarın bir bellek inşasından söz edilebilirse; toplum içindeki grupların kimlikleri ve duyguları doğrultusunda inşa edilen bir toplumsal bellek de vardır. Dolayısıyla, çalışmamda toplumsal bellek konusunu bir mücadele alanı olarak sunuyorum. Bu doğrultuda, çalışmanın kuramsal tartışması, toplumsal bellek çalışmalarına dair bir özet sunarken; iktidarın bellek inşasını nasıl gerçekleştirdiğini, bu inşanın ulus yaratımında nasıl kullanıldığını ve medyanın bu inşadaki rolü üzerine duruyor. Buna ek olarak; kuramsal tartışma, toplumsal belleğin grup kimliği ve duygular çerçevesinde inşa edilen yönünü de ele alarak sözü edilen mücadeleyi aktarmaya amaçlıyor. Ardından, medyanın iktidarın bir aracı olarak; toplumsal bellek inşasındaki rolünü saptamak adına 15 Temmuz darbe girişimine dair medya üretimini inceleyeceğim. Son olarak, Confino'nun (1997: 1395) önerdiği gibi; bir mücadele alanı olan toplumsal bellek inşasını ortaya çıkartmak adına toplumsal zihniyet alanine bakacağım. Bu amaçla, derinlemesine

mülakat yöntemini kullanarak toplumun, 15 Temmuz darbe girişimine dair bellek inşasını inceleyeceğim.

Birinci bölümde, bellek çalışmalarını sosyoloji alanına teslim eden Halbwachs'ın toplumsal bellek kuramı çerçevesinde toplumsal bellek kavramını açıklayacak ve bu alanda üretilmiş kavramsal çalışmalarının genel bir özetini sunacağım. Halbwachs kuramının ilk koyutu; belleğin gruba –topluma– bağlılığıdır. Buna göre, bellek içinde bulunan grupların toplumsal çerçevesine göre şekillenir. Bu açıdan, Halbwachs'ın kuramı belleği toplumsal olana teslim ederken onu demokratik bir temele de dayandırır. Öte yandan, toplumsal belleğin gruba bağlılığı onu kimlikle ilişkilendirir. Bu durumda, bellek inşaları çeşitli, kısmi ve çatışmacı bir durumdadır. Halbwach kuramının ikinci koyutu, hatırlamanın “şimdi” içerisinden oluşan bir “inşa” olmasıdır. Tüm bunlar; iktidarın toplumsal belleği şimdinin koşulları içinden kendi çıkarları doğrultusunda inşa etme ihtimalini doğurur. Burada; iktidar ve toplumsal bellek arasında bir ilişki ortaya çıkar. Bu ilişki, “devletlerin doğrudan ve mutlak bir bellek yönetimi olabilir mi?” sorusunu ortaya çıkartır. İktidar ve toplumsal bellek arasındaki ilişki, tepeden-tabana hareket eden “politik bellek” ile incelenebilir. Politik belleğin doğrudan ve belirlemeci görünen bellek yönetimi; aslında, toplumsal bellek inşasının iktidar ve toplum arasında gerçekleşen bir mücadele olarak kabulüdür. Çünkü, toplumsal bellek tepeden-tabana hareket edebileceği gibi tabandan-tepeye de hareket edebilir (Assmann, 2006: 215). İktidar ve toplumsal bellek arasındaki ilişki –politik bellek– kendini ulus kimliği inşasında gösterir. Ulus kimliğinin yaratımında inşa edilen toplumsal bellek, kültürel bellek ile taşınır. Böylece, kültürel bellek; ulus-kimliği doğrultusunda inşa edilen toplumsal belleğin taşıyıcılığını gerçekleştirir. Kültürel belleğin aktarımı, duygu yüklü ve harekete geçirici kültürel ürünler ile gerçekleşir. Kısacası; toplumsal bellek, kimlik ve duygulanım ile yakından ilişkilidir. Her toplum ulus kimliği için geçmişin imgelerini kurar fakat; ulus kimliğinin başarılı olabilmesi için bu imgelerin duygulara hitap etmesi gerekir. Tepeden-tabana ilerleyen politik bellek de bu duygu yönetimini kullanır. Öte yandan, kimlik ve duygular geçmiş anılarını çağırırken seçiciliği ile belleği şekillendiren bir konumdadır. Bunun yanı sıra, inşa edilen bellek duyguları ortaya çıkararak ve kimliği şekillendiren bir geri dönüşe sahiptir. Bu sebeple kimlik, duygu ve bellek arasında bir özdeşlik ortaya çıkar. Toplumsal bellek ve duygu arasındaki

bağlantıya kuran en önemli araçlardan biri medyadır. Medya, toplumdaki duygusal tekrar aracı olarak belleğe yardım eder. Duyguları canlandıran, bir olayın ilk öğrenildiği zamana ait durumları imleyen hatırlama biçimi “Flashbulb Memory” olarak adlandırılır. “Flashbulb Memory” tarzı hatırlama biçiminde kişinin hatıraları zihinde fotoğraf kalitesinde canlanırken, kişinin olayı öğrendiğinde içinde bulunduğu toplumsal bağlamı imler. Hoskins (2009: 119), televizyonun canlı olaylara dair birebir dolayımından yola çıkar ve “Flashbulb Memory” hatırlama biçimde televizyonun konumunu vurgulamak için “Flashframe Memory” terimini kullanır. Dolayısıyla medya, büyük toplumsal olaylarda tanıklığı ile toplumsal bellek inşaları için incelenmesi gereken bir araçtır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, önceki bölümde toplumsal belleğe dair vurgulanan nitelikler dahilinde medyanın nasıl bir görev üstlendiği ana tartışma noktası olmuştur. Gelişen iletişim teknolojilerinin belleği genişletmesi onu toplumsal hatırlatıcı olarak işleyen bir göreve atamıştır. Toplumsal belleğin taşıyıcısı olan medya zamanla belleği kendine dahil ederek, belleğin deposu, üretim ve tüketim alanı olmuştur. Böylece, medya kültürel bellek aracı olurken, medya ürünleri birer kültürel bellek ürünlerine dönüşmüştür. Bu durumu gerçekleştiren süreç ise medyanın dolayım sürecidir. Medya, dolayımı ile toplum için anlam yapıcı bir araçtır. Dolayısıyla, ulus kimliği söz konusu olduğunda medyanın dolayımı ile toplumsal bellek inşasında kritik bir konumda olduğu söylenebilir. Çalışmanın devamı, buradan yola çıkarak medyanın tepeden-tabana bellek inşasında üstlendiği ulus kurucu rol üzerine yoğunlaşacaktır. Medya hem kendini hem de kendinden önceki medyayı tahvil ederek geçmişin çerçevesini şimdinin koşullarına göre inşa eder. Kısacası, medya içeriğine içkin olan bellek inşası medyanın anlam yapıcı işleviyle değişip dönüşebilir. Dolayısıyla, medya, toplumsal belleği üreten, şekillendiren ve tepeden-tabana bellek inşasını gerçekleştirebilen bir kapasiteye sahiptir. Burada, medyanın sahip olduğu kapasite sorgulanacak ve toplumsal bellek inşasının belirlendiği koşullar incelenecektir. Medyanın kültürel bellek aracı olarak işlerken toplumsal kabülü ve güveni kazanması ise; ulus kurucu işlevi dolayısıyla iktidar tarafından sunulmuştur. Bu durumu, medya alanı içinde özel olarak gazetecilik mesleğinin toplumsal bellek inşasındaki rolü aktararak incelenecektir.

Ardından gelecek olan “15 Temmuz Darbe Girişimi ve Medya” bölümünde ise; 15 Temmuz darbe girişimine dair siyasi açıklamalar ile politik belleğin anlatı ve mitlerle inşa etmeye çalıştığı ulus-belleğinin izi, medyanın bu noktadaki işlevi gösterilerek analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla, 15 Temmuz darbe girişiminin medya gündemine ve birinci yıl etkinliklerine dair bir analiz sunulmuştur. 15 Temmuz darbe girişime dair medya gündeminin çeşevsini: darbe girişiminin gerçekleştiği saatlerde siyasilerin televizyon kanallarına bağlanarak gerçekleştirdikleri canlı yayın açıklamaları, 16 Temmuz 2016 günü incelenen dört farklı televizyon kanalının –Kanal D, TRT 1, Show TV ve Fox TV– ana haber bültenleri, seçilen iki televizyon kanalının –Kanal D ve Show Tv– bir haftalık (22 Temmuz’a 2016’ya kadar) ana haber ve 16 - 26 Temmuz 2016 tarihleri arasında yayımlanan Sabah ve Hürriyet gazetelerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Sürecin devamında, 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleştirilen mitinglere dair inceleme için TRT1 televizyon kanalı referans alınacaktır. Bu bölümde ayrıca, 15 Temmuz darbe girişiminin 1. yıl dönümü etkinliklerine dair bir medya incelemesi sunarak; toplumsal bellek için oldukça önemli olan anma prtağını inceleyeceğim. Bu amaçla; siyasilerin canlı yayın açıklamaları –TRT ve A Haber–, Fox TV’nin 15 Temmuz 2017 günü tüm gün yayınladığı “Darbe Özel” programı ve 15-16 Temmuz 2017 tarihlerine dair seçilen iki televizyon kanalının –Kanal D ve Show TV– ana haber bültenlerini ve 10 - 17 Temmuz 2017 tarihleri arasında seçtiğim iki gazetenin –Sabah ve Hürriyet– inceleyeceğim. Bu bölümde, iktidarın medya üzerindeki belirlemeciliği ile inşa etmek istediği politik-bellek göstermek istediğim asıl konu olacak. Bu sebeple; öncelikle siyasal iktidarın konuya dair açıklamalarını aktaracak, ardından, medya haberlerini inceleyeceğim. 15 Temmuz darbe girişimine dair medya üretimine bakıldığında; yalnızca iktidarın söylemlerini topluma aktararak gazeteciliği “iletim” işleviyle gerçekleştirildiği görülür. Olayın sorumlusu olarak görülen FETÖ’nün geçmişte iktidar ile yakınlığı ya da darbe gecesi sivil ve öğrenci erlerin ölümlerinde devlet sorumluluğu ana akım medya tarafından tartışılmamıştır. Bu süreçte aktarılan haberlerde; FETÖ ve cemaate yakın kişiler ötekileştirme ve nefret söylemine tabi tutulmuş, sivil ölümleri kahramanlık anlatılarıyla beslenmiş, olay geçmişten olaylarla anılarak tarihsel süreklilik kurulmuştur. Dolayısıyla; medya, 15 Temmuz darbe girişiminde inşa edilmek istenen politik belleğin bir aracı olmuştur. Bu amaçla; medya üretimi 15 Temmuz darbe girişiminde

Cumhurbaşkanı'nın mağduriyetini, FETÖ'nün tehlikeli bir terör örgütü olduğunu, Türk milletinin kahramanlığını, demokrasi nöbetlerinin şenliğini, 15 Temmuz şehitlerine dair yoğun olarak gündemleştirerek 15 Temmuz anlatısını desteklemiş ve milli değerler ve duygulara seslenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde inceleyeceğim konular; 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal bellek inşasını kazımayı hedeflediğim analiz bölümünde de yol gösterici olacaktır.

Bu yüksek lisans tezi, 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal belleği ortaya çıkartma hedefi taşıyarak; derinlemesine mülakat yöntemi ile gerçekleştirilmiş bir niteliksel araştırmadır. Niteliksel araştırma, sosyal olanın bilgisini insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırmadır; dolayısıyla, incelenen olayı, birey ya da grup davranışlarını ve sosyal süreçleri insanlar tarafından algılanması ve yeniden inşa edilmesinin bir betimlemesini sunar (Kümbetoğlu, 2008: 38). Tezin kavramsal bölümlerinde toplumsal belleğe yönelik olarak aktardığım özellikler aslında tezde kullanılacak yöntemin belirleyicisi oldu. Toplumsal bellek şimdinin talepleri doğrultusunda, toplumsalın bilgisini kişilerin bağlı oldukları grup kimliğinin bakış açısı ile verir ve duygularla bir aradadır. Nitel veri, deneyimlerin tanımlandığı, fikirlerin içinde yer aldığı, duyguların ve hislerin yansıtılabildiği; bilgilerin, inançların ve kanaatlerin ayrıntılı bir biçimde aktarılabildiği bir veridir (Kümbetoğlu, 2008: 43). Bireylerin bir olaya ait bellekleri de onların deneyim, duygu, bilgi ve inançlarını gerektirir. Dolayısıyla bir toplumsal bellek çalışması için niteliksel araştırmanın sağladıklarına duyulan ihtiyaç zorunludur.

Zira, niteliksel araştırmanın temel özelliği, sunduğu betimlemenin olabildiğince ayrıntılı ve derinlemesine ortaya çıkarılmasını mümkün kılan veri oluşturma tekniklerinde görülebilir (Kümbetoğlu, 2008: 38). Bu noktada; derinlemesine mülakat yöntemi, niteliksel araştırmanın en güçlü yöntemlerinden biridir (MacCracken, 1988: 9). Bu yöntem, araştırmacıyı bireyin zihinsel dünyasına götürebilir ve araştırmacıya, görüşmecinin dünyasını görmek ve deneyimlemek için aklına adım atma fırsatını verir (MacCracken, 1988: 9). Bu açıdan 15 Temmuz darbe girişimine dair bellek inşalarını ortaya çıkartmaya çalıştığım tez görüşmelerimde derinlemesine mülakat yöntemi benim için oldukça elverişli bir yöntem oldu. Derinlemesine mülakat derin bilgi ve kavrayış

arar (Johnson & Rowlands, 2012: 100). Bu çalışma kapsamında benim de öncelikli niyetim bu oldu. Toplumsal belleğin bir mücadele alanı olması sebebiyle, kişilerin zihniyetine ulaşmam ve gerçek düşüncelerini öğrenmem çalışmam için oldukça önemliydi. Fakat, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Gülen cemaati ile yakınlığı olduğu iddiasıyla binlerce kişi KHK'lar ile mesleğinden ihraç edildi. Bunun sonucunda oluşan siyasal iklimde, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine eleştirel bir konuşma yapılması ilk adımda mümkün görünmüyordu.

Bu sebeple, görüşmecilerim ile öncesinde yakın bir bağ kurarak güvenlerini kazanmaya çalıştım. Derinlemesine mülakat yönteminin belirli bir sosyal ve kişilerarası etkileşimi içermesi, mülakat sırasında karşılıklı olarak kendini açıklamak adına bir samimiyet aranması ve bu yöntemin güven ve yakınlık kurmak için arkadaşa ve ilgili bir şekilde davranmayı gerektirmesi (Johnson & Rowlands, 2012: 99-104); bu zorlu konuda işime oldukça yarayan nitelikler oldu. Çalışmanın bir bellek çalışması olması görüşmecilerin içinde buldukları şimdi içinden bir bellek inşası yaratmaları demekti aynı zamanda. Derinlemesine mülakat yönteminde; araştırmacı ile görüşmeci aktif ve iletişimsel bir şekilde, bir sosyal karşılaşma yaşandığı varsayılarak, anlam yaratımını birlikte inşa ederler (Holstein & Gubrium, 2004: 141). Çalışmam için görüşmecilerimin samimi duygu ve düşünceleri benim için oldukça önemliydi. Bu sebeple mülakatı gerçekleştirdiğim görüşmeci ile hızlı bir gözlem ve tanıma süresine sahip olmaya gayret ettim. Mülakat gerçekleştirdiğim görüşmecilere yargılayıcı davranmamak konusunda oldukça özen gösterdim. Mülakat sırasında görüşmecinin içinde bulunduğu gerçekliğe kendimi koyarak “o” olduğumu hissetmeye çalıştım. Davranışlarımı bu şekilde düzenleyerek görüşmecilerime güven ortamı yaratmaya ve doğru sorular sorarak ihtiyacım olan cevapları almaya çalıştım.

Mülakatlarda görüşmecilerim ile benim karşılıklı etkileşimimiz ve kurmaya çalıştığımız samimiyet görüşmeden sonra arkadaşlığa dönüştü. Daha önce hiç tanımadığım Deniz ve Elif tez mülakatından sonra arkadaş olduğum ve görüşmeye devam ettiğim kişiler oldular. Mehmet ise devamlı gittiğim kahvecide çalıştığı için aşina olduğum fakat çok tanımadığım biriyken mülakattan sonra arkadaşlık kurduğum biri oldu. Tezim için mülakat yapmak amacıyla İstanbul'a giderek görüştüğüm biri ise arkadaşa tavırlarıma

tam tersi saldırgan tavırlar sergileyerek mülakatı gerçekleştirmek istemediğini belli etti. Aynı kişi, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine en çarpıcı deneyim ve bilgileri aktarmıştı. Fakat çalışmamda araştırma etiğini önemseyemedim ve kişisel doğrularıma uygun olmadığı için kendisinin anlattıklarını analiz bölümümde yer almıyor.

Görüşmecilerimin özellikleri konusunda dengeli davranmak benim için oldukça önemliydi. Çünkü, toplumsal bellek her zaman gruplar temelinde çoklu, farklı ve çatışmalı olan bir alandır. Dolayısıyla, herhangi bir konuya dair tek bir bellek inşasından bahsetmek mümkün değildir. Çalışmanın sonucunda, 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal belleğin “gerçekte” ne olduğunu aktarmak istedim. Bu sebeple sahaya çıkmadan önce, görüşme yapacağım kişilere dair kabaca da olsa bir profil oluşturmam gerekti. Bu sebeple, 20 kişiyle görüşme kararı aldım ve bu kişileri yaş, cinsiyet ve politik görüş açısından dengeli bir şekilde seçmeye gayret ettim. Farklı görüşmeci profillerine ulaşmaya çalışmak adına en çok politik görüş açısından zorlandım. Bunun sebebi konunun 15 Temmuz darbe girişimi olmasıydı. Konunun bağlamı, görüşmecilerimin politik görüşlerini aktarırken ciddi anlamda çekinmesine yol açtı. Bu sebeple mülakat öncesinde görüşmecilerime uzun uzun kendimi ve çalışmamı anlatıp bana güvenmelerini sağlamaya çalıştım. Görüşmecilerimin kişisel bilgilerini paylaşmayacağım konusundaki netliğim görüşmecilerin biraz olsa da rahatlamasını sağladı. Sahaya çıkmadan önce görüşmeci profilimin politik görüşünü muhalif ya da muhafazakar olarak ayırarak bu pusula ile farklı görüşlere ulaşma niyetindeydim. Fakat, kimi mülakatlarda, görüşmecilerin rahat ve samimi cevap vermesi adına, politik görüşlerinin ne olduğu mülakatın sonunda sordum. Görüşmecilerimin politik görüşlerini onların kendi tanımlamalarını kullanarak aktaracağım. Bu görüşmecilerin bir kısmı kendi çevremde olan kişiler ya da çevremde olan kişilerin yönlendirdiği kişiler. Bir kısmı ise daha önce hayatımda hiç görmediğim ve sokağa çıkıp mülakat yapmaya ikna ettiğim kişiler.

Sahaya çıkmadan önce, mülakatlarımda sormayı düşündüğüm bir kısım sırası belli bir takım sorular hazırlamıştım. Kimi görüşmeciler için bu soruların sırayla ilerlemesi işlese de kimi görüşmecilerimle sıradan bağımsız bir şekilde ilerleyen bir mülakat gerçekleştirdim. Dolayısıyla, tez çalışmamda bu konuya dair genel bir tavır olduğunu

öne süremem. Mülakat yaptığım her görüşmeci için farklı sosyal beceriler kullanmam gerekti fakat yakın çevremden olmayan görüşmecilerin tamamı için güven sağlama çabalarım ve onların güven talebi hiçbir şekilde değişmedi.

15 Temmuz toplumsal bellek inşasına ulaşmaya çalıştığım analiz bölümümde ise; 15 Temmuz darbe girişime ait toplumsal bellek inşasının “Flashbulb Memory” – “Flashframe Memory”– niteliğini; görüşmecilerimin bellek inşalarının ardındaki medya ürünleri ve duygularla ortaya koyacağım. Bunun yanı sıra; kimliğe dayalı hatıraları ve bellek inşalarını nasıl belirlediği; 15 Temmuz darbe girişiminde; tepeden-tabana hareket eden politik bellek ile toplum mücadelesinde ne ölçüde önemli olduğunu aktaracağım. İktidar tarafından inşa edilmek istenen politik belleğin kendini aktardığı kültürel bellek ürünlerinin toplumdaki işlevliği bu bölümde inceleyeceğim bir diğer konu olacak.

1. BÖLÜM

TOPLUMSAL BELLEK ÜZERİNE

Bellek içinde hatırlamayı barındırır (Sutton, 2008: 27). Dolayısıyla, belleğe dair herhangi bir anlamlandırma çabasının hatırlama sürecinden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değil. Zira, “Memory” (Bellek) sözcüğü, hatırlama, farkındalık, bilinçlilik anlamına gelir. “Memory” (Bellek) sözcüğünün kökeninde bakıldığında; hatırlama, önemseme, kaydetme, üzüntü, kaygı, bilme, yas tutma ve fikir yürütme anlamına gelen sözcüklerle karşılaşırız. Recollection (hatırlama) sözcüğü ise; birlikte tekrardan anlama/bilme anlamına gelir. Bellek ve hatırlamaya ait olan bu anlamların; toplumsallık, etkileşim ve duygulanımı barındırdığı görülüyor. Öyle ki, bellek; duygu, eylem ve dilden ayrı olarak düşünülemez (Sutton, 2008: 27). Belleği oluşturan hatırlama eylemi de sosyal ve etkileşimlidir; toplumsal olaylarca ortaya çıkar, toplumsal amaçlar tarafından istihdam edilen kültürel ürünler ve hatırlatıcı sosyal ipuçları tarafından harekete geçirilir (Schudson, 1993: 52). Dolayısıyla; bellek ve hatırlama toplumsal olandan ayrı düşünülemez.

Fakat bellek çalışmaları uzun süre bilişsel psikoloji alanında yer almıştır. Sosyal bilimlerde bellek üzerine yapılan çalışmalar; 1980’lerle birlikte tarihsel söylem ve tarih yazımı görüşlerine yıkıcı bir eleştiri olarak tasavvur edilen kuramsal gelişmelerin yükselişine bağlıdır (Klein, 2000: 128). Bu noktada, Halbwachs’ın toplumsal bellek üzerine yaptığı çalışmalar araştırmacılara yol göstermiştir. Halbwachs’ın çalışmalarını takiben bellek diğerleriyle paylaşılan bilinç anlamında sosyal bir aktivite olarak görülmüş, böylece, psikoloji alanını aşarak antropoloji, sosyoloji, edebi çalışmalar, iletişim ve tarih alanlarına kaymıştır (Zelizer, 1995: 214). Halbwachs’ın tüm çalışmalarında takip ettiği izlek; belleğin toplumsal koşullara ve sosyal çevreye tabi olduğudur (Assman, 2001: 39). Dolayısıyla; Halbwachs’ın, çalışmalarıyla bellek konusunu ve alanını toplumsal olana teslim ettiğini söyleyebiliriz.

Halbwachs’ın bellek çalışmalarının yönünü değiştiren katkısı sebebiyle; bu çalışmada öncelikle Halbwachs’ın kuramını aktaracağım. Devamında; Halbwachs’ın işaret ettiği

gibi; toplumsal belleğin grupların varlığı ve şimdinin tahayyülü ile oluştuğunu, siyasal iktidarın toplumsal bellek inşasını, toplumsal belleğin ulus kimliğini kişisel kimliklere yerleştirmedeki etkinliğini, tarih-bellek ayrımını ve toplumsal belleğin duygu ile ilişkisini aktaracağım.

1.1. HALBWACHS'IN TOPLUMSAL BELLEK KURAMI

Halbwachs'ın kuramını daha iyi anlamak adına, öncelikle beslendiği entelektüel birikimlerden söz etmek gerekli görünüyor (Orhon, 2013: 75). Halbwachs, entelektüel çalışmaları ilk olarak felsefe alanında Bergson'un öğrencisi olarak başlamıştır fakat sonrasında sosyoloji alanına yaklaşmış ve Durkheim'in öğrencisi olmuştur (Coser, 1992: 3). Halbwachs'ın Bergson'dan kopuşu yalnızca Bergson'un bireyciliğine karşı Durkheim'in kolektivistliğini benimsemesiyle değil; felsefe alanından sosyoloji alanına geçişiyle de sonuçlanmıştır ve bu geçiş, Halbwachs'ın bellek çalışmalarının temelini olmuştur (Coser, 1992: 5). Halbwachs'ın Durkheim'dan farklı olan yanı; Durkheim'da ön planda olan "toplum" yerine "grup" vurgusuna sahip olmasıdır (Coser, 1992: 22). Bu farklılık şüphesiz ki Halbwachs düşüncesinin temelini oluşturur. Öyle ki; Halbwachs'a göre toplumsal gruplar kadar çeşitli "bellek toplulukları" vardır (Wood, 1994: 126). Halbwachs yapmış olduğu grup vurgusu ile; bireysel anıları çoklu toplumsal çerçevelere yerleştirmiş ve ortak hafızayı çoğul olarak nitelendirmiştir (Olick, 2010: 157); bu yönüyle Halbwachs'ın, kuramında toplumsal belleğin çeşitliliği vurgulaması ile toplumsal bellek adına demokratik bir temel sağladığını söyleyebiliriz.

Halbwachs'ın çalışmaları; belleğin, bireysel bir zihinsel süreç olarak görüldüğü bilişsel psikoloji alanından kopartılarak bellek oluşumunun toplumsallık içinde gerçekleştiğinin ve dolayısıyla, sosyolojik bir konu olduğunun ispatı olarak görülebilir. Bu yönüyle; Halbwachs, bellek oluşumunun toplumsal olduğu kabulüyle yapılan çalışmalar için vazgeçilmez bir düşünür olmuş ve bellek çalışmalarının bu alanda beslendiği temeli sağlamıştır. Bununla birlikte, bu alana dair çalışmalar temel olarak Halbwachs'ın çalışmalarıyla beslense de belleğin toplumsal karakterine vurgu yapan ilk düşünür Halbwachs değildir; Fransız filozof Ernest Renan'ın, 1882 tarihinde ortak hatırlama ve ortak unutmamanın ulusal aidiyetin kurucu elementleri olarak gördüğü "Ulus Nedir?"

başlıklı çalışması, Frederick Bartlett'in psikoloji alanını hatırlamanın toplumsal düzenlemeleri göstererek yeniden tanımlaması, George Herbert Mead'in "ortak bellek" (*shared memory*) kavramını tartıştığı *Philosophy of the Present* başlıklı çalışması ve Mikhail Bakhtin'in toplumsal belleğin taşıyıcısı olarak geliştirdiği "türler kuramı" bu alanda dair Halbwachs öncesi yapılan katkılara örnektir (Olick vd., 2011: 21).

Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* adlı eserinde, psikologların iddiası olan belleğin bireysel olarak oluşturulduğu görüşüne karşı gelir ve görüşlerini rüya incelemesiyle ispatlar. Bunun sebebi, bilişsel psikoloji alanında belleğin bireysel olduğunu savunan düşünürlerin rüyaları dayanak olarak kullanmasıdır. Halbwachs'a göre insanın toplumdaki en çok uzaklaştığı an, rüya gördüğü andır (Halbwachs, 2016: 65). Bellek oluşumunun bireysel bir edim olduğu iddia ediliyorsa eğer; bunun doğruluğu, rüyada bellek birikiminin ve hatırlamanın mümkün olup olmadığının sorgulanmasıyla sağlanabilir. Halbwachs'a göre, bir olayın geçmişe dair bir anı olarak kalması için bunun şimdi içerisinde hatırlanması gerekir fakat rüyada şimdi ile bir temas yoktur; bu sebeple, rüyada var olan bir geçmiş algısından bahsedemeyiz (Halbwachs, 2016: 23). Rüya geçmişin yeniden yaşanıldığı düşüncesi ise bir yanılgı olarak kalır. Çünkü, rüyada yaşadığımız şey; bir imgeye dönüşmüş olan geçmişe dair bir anı ile hayal gücümüzün ilişkisidir (Halbwachs, 2016: 26). Buna ek olarak, belleğin edimi rüyadayken yapamayacağımız yapıcı ve rasyonel bir faaliyeti gerektirir (Halbwachs, 2016: 64). Dolayısıyla, rüya görüldüğü sırada hatırlama eyleminin gerçekleşmesi de mümkün değildir.

Halbwachs için rüya teması, belleğin toplumsallıkla ilişkisiyle de ilgilidir. Uyku anı her ne kadar bireyin toplumdaki en uzak olduğu ansa da, toplumdaki genel kavramların insan üzerindeki etkisi uyku sırasında da devam eder (Halbwachs, 2016: 79). Bu durumun en büyük kanıtı dildir. Rüyalarımızı kapsayan şey benlik hissidir ve rüyadayken toplumun etkisi altında kalmaya devam ederiz. Öyle ki; rüyada gördüğümüz imgeler uyanıklık deneyimlerimizden edinilmiştir ve biz bu imgeleri tanıyabiliriz, uyandıktan sonra açıklayabiliriz (Halbwachs, 2016: 89-90). Kısacası; toplum içinde oluşmuş sözel uzlaşımlar rüyalara yayılmıştır, kendimizi toplumun konumuna yerleştirerek nesnelere ve eylemlere tanırız; yani sözün kullanımını uykuda dahi

muhafaza ederiz (Halbwachs, 2016: 113-116). Dolayısıyla, rüya sırasında dahi toplumla aramızdaki temas tamamen ortadan kalkmaz. Böylece; belleğin bireysel olarak muhafaza edildiği ve bunun en büyük kanıtının rüya olduğu görüşü, uyku anında geçmiş algısının oluşamaması, rüya faaliyetinin hatırlama eylemine izin vermemesi ve uyku anında dahi toplumun bireye olan etkisinin –dil– kesilmemesi ile yanlışlanmış olur.

Bu yanlışlamanın ardından belleğin ve dolayısıyla hatırlamanın toplumsal olarak nasıl gerçekleştiğini anlatmak gerekiyor. Halbwachs’a göre; bir anıyı tam olarak hangi zaman ve mekanda edindiğimizi bilemesek de hangi koşullarda edindiğimizi, anının bağlamını, anının toplumsal yaşamın hangi bölgesinde doğduğunu her zaman saptayabiliriz (Halbwachs, 2016: 154). Halbwachs, hatırlamanın gerçekleşmesinde ve eski anıların konumlandırılmasında bireyin bağlı bulunduğu gruba vurgu yapar. Anıları yeniden oluşturmaya olanak tanıyan çerçeveler bireysel değildir, bir grubu oluşturan insanlar için ortaktır; örneğin, çoğu zaman en yakın zamanlı olayların daha çok hatırlanmasının sebebi içinde bulunduğumuz grup tarafından akılda tutulmalarıdır ve grubun ilgisini kaybettiği olaylar unutulmaya mahkum olur (Halbwachs, 2016: 171-172).

Anıları canlandırabilmek ve konumlandırmak için grubun bakış açısına, ilgilerine ve düşünce eğilimlerine sahip olmamız, grup üyelerinin ortak tutumunu benimsememiz gerekir (Halbwachs, 2016: 186). Herkesin mizacına göre kişisel bir belleğe sahip olduğu söz konusuysa da, olayları güçlü bir anı olarak muhafaza edebilmemizin sebebi; bunları toplumsal ortamdan gelen düşüncelerle ilişkilendirmemizdir (Halbwachs, 2016:187). Dolayısıyla, anılar topluma göre şekillenir: toplum, koşul ve zaman değişkenlerine göre geçmişi gözünde canlandırır ve uzlaşımlarını değiştirir, bu şekillendirmeye genel olarak uyulur ve toplumun üyelerinden her biri anılarının yönünü toplumsal belleğin evrildiği yöne doğru çevirir (Halbwachs, 2016: 346). Yani, bir anıyı edinebilmemizin koşulu düşüncelerimiz ile anıyı ilişkilendirmemizdir. Düşüncelerimiz, içinde bulunduğumuz gruplarla özdeşdir. Bu anıyı hatırlamamızın koşulu ise; topluma –içinde bulunduğumuz gruba– yeniden dahil olmakla mümkündür. Özetle, Halbwachs’a göre grubun üyesi olduğumuz ölçüde hatırlayabiliriz. Görüldüğü gibi, hatırlama ve belleğe sahip durumunda bireyin gruba –topluma– zorunlu bağımlılığı söz konusudur.

Bu noktada, bireysel ve toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi açıklamak için bir parantez açmak gerekiyor. Daha önce de belirttiğim gibi, Halbwachs'ın kuramı bireysel belleğin toplumsallık içinde var olabileceğine işaret eder. Halbwachs, bireysel hatırlamanın grup tarafından belirlendiğini savunur; bireysel belleğin varlığını yadsımaz fakat, belleğin toplumsal olarak ulaşılabilen kimi araçlara ait oldukları kadar bireylere ait olduğunu belirtir (Olick, 2014: 179-180). Bireysel bellek, hatıralarını onaylatmak, belirlemek ve boşluklarının bazılarını doldurmak için toplumsal belleği temel alabilir ve onun içerisine yerleşebilir; öte yandan, toplumsal bellek bireysel belleği kuşatır fakat onlarla karışmaz (Halbwachs, 2017: 46). Çünkü, toplumsal bellek kişisel hafızaları kapsasa dahi onlardan ayrıdır ve kendi yasaları vardır (Misztal, 2003: 53). Dolayısıyla, toplumsal bellek bireysel belleklerin toplamından daha fazla şey ifade eder. Başka bir deyişle, bir bütün olarak bellek, parçalarının toplamından daha büyüktür (Confino, 1997: 1399).

Bireysel bellek ile toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi ve belleğin nasıl toplumsallaştığını anlamak için çocukluk döneminin incelenmesi uygun görünüyor. Mead; çocuğun toplumun geçmişine ait görüşlerinin, ebeveynlerinin o toplumun geçmişine ait yorumlarıyla oluştuğunu söyler (Maines, Sugrue & Katovich 1983: 166). Dolayısıyla, bir çocuğun içinde bulunduğu toplumu algılayışı belli bir bakış açısından hareketle başlar. Öte yandan; çocukluğumuzu ve çocukluk anılarımızın kendi başımıza net bir şekilde hatırlayamayız, hatırladığımız anılar temel olarak büyüklerimizin bizim çocukluğumuz hakkında hatırladıklarına dayanır (Misztal, 2003: 19). Bu iki görüşü daha genel bir bakış açısına aktardığımızda görüyoruz ki, toplumun içinde yaşayan bir bireyin, hatırladıkları ya da kişisel anı olarak gördüğü anılar için kişisel deneyime sahip olması gerekmez (Misztal, 2003: 76). Halbwachs'ı takiben, kişisel hatıralarımızın toplumsal yakınlık, etkileşim ve paylaşılan deneyimler ile üretildiğini söyleyebiliriz (Assmann, 2006: 213). Bu şekilde, toplumsal bellek biriktirdiklerini bireysel belleğe aktarır, onu kapsar ve kuşatır fakat her zaman onun toplamından daha çok şeye işaret eder.

Olick (2014: 185-189), toplumsal belleğin bireysel bir yaratım mı yoksa toplumsal bir birikim mi olduğu konusundaki tartışmaya dikkat çeker ve bunun sebebi olarak

toplumsal belleğin içindeki iki farklı kültüre işaret eder. Bunlardan ilki; bireyi merkeze alan, hatırlayanın birey olduğunu vurgulayarak toplumun sunduğu hatırlatıcılara birey onları dikkate aldığı sürece bir önem atfeden, toplumsal belleğin çıktılarında psikolojik ve nörolojik etkenleri dışlamayan “toplu bellek” (*collected memory*) yaklaşımıdır. Bir diğeri ise; toplumsal hatırlamanın bireysel nörolojik süreçlere indirgenemeyecek sosyalleşme kalıpları içinde yer aldığını ve hatırlamada grupların belirleyici olduğunu vurgulayan, toplumsallığın tıpkı bir kimlik gibi belleğinin olduğunu ve bunun bireylerin öznellikleri toplamından çok daha fazlasına işaret ettiğini savunan “kolektif bellek” yaklaşımıdır (2014: 192-193). Olick’in kişisel olarak savunduğu üçüncü görüş ise; toplumsal bellek terimini nörolojik, bilişsel, bireysel, birleşik ya da kolektif bir grup bellek süreci, pratiği ve bunların sonuçlarına karşılık gelecek şekilde duyarlılaştırıcı bir terim olarak kullandığı “toplumsal bellek çalışmaları”dır (*collective memory studies*) (2014: 202). Çünkü, Olick’e göre esas yapmamız gereken; bir dizi bellek süreci, pratiği ve bunların sonuçları ile bunların her birinin karşılıklı etkileşimi üzerine düşündürmektir (2014: 203). Öte yandan, toplumsal bellek konusundaki birey-toplum ikiliğinde görmemiz gereken şey; bireysel bellek ve toplumsal belleğin birbirini beslediğidir. Öyle ki, toplumsal deneyim olmadan bireysel bir bellek olmayacağı gibi, bireylerin toplumsal yaşama katılmadığı durumlarda toplumsal bir bellek söz konusu değildir (2014: 203).

Buradan hareketle, hatırlama eyleminin ne şekilde gerçekleştiğini açıklamak gerekir. Halbwachs’a göre (2016:124-128); hatırlamanın gerçekleşmesi, bilincin şimdi içerisinde sahip olduğu kimi kavramlar aracılığıyla geçmişe ait anıları yeniden üretmesiyle mümkündür; dolayısıyla hatırlama, geçmişini yeniden yaşamak değil, anıların şimdi içerisinde inşa edilmesidir. Halbwachs, bilincin anıyı çağırmasına olanak sağlayan kavramların bütünü “toplumsal çerçeve” olarak adlandırır, toplumsal çerçeve; yaşanılan “an”a ait tüm toplumsal unsurlarıdır. Hatırlamanın sebebi, anıyı edindiğimiz olayın geçmişte içinde bulunduğu çerçevenin “şimdi” içerisinde yeniden oluşturulması, yani geçmişte olayı ortaya çıkaran koşulların “şimdi” içinde tekrarlanmasıdır; böylece, geçmişin imgesiyle şimdinin çerçevesi arasında süreklilik sağlanmış olur (Halbwachs, 2016: 136-139). Bu argümanı daha iyi açıklamak adına rüya ispatına dönecek olursak; rüyadayken yaşadığımız eksiklik toplumun desteğidir ve bu durum; uyanıklık durumundan farklı olarak, gördüğümüz ve yaşadığımız şeyleri

hatırlamamızı sağlayacak toplumsal çerçeveye sahip olmadığımız anlamına gelir (Halbwachs, 2016: 345).

1.2. GEÇMİŞİN İNŞASI

Halbwachs'ın toplumsal bellek kuramından hareket ettiğimizde iki husus karşımıza çıkıyor: hatırlamak ya da hafızaya sahip olmak için grupların –toplumun– zorunlu varlığı ve geçmişin şimdi içerisinde inşası. Bu iki nokta; hem toplumsal belleğe dair bir çok özelliği beraberinde getiriyor hem de toplumsal bellek konusunu toplumsal birçok başka konuyla ilişkilendiriyor. Toplumsal bellek aracılığıyla iç benlikler dış çevre ile, geçmiş şimdi ile bağlantı kurar (Zelizer, 1995: 214), böylece, toplumsal bellek hem birey ve toplum etkileşimini anlamada hem de toplumun geçmişi nasıl inşa ettiğini tespit etmede elverişli bir alan olarak karşımıza çıkar. Toplumsal bellek hatırlamanın ortak paydasıdır; hatırlama ise benlik oluşumu, güç ve iktidar, kültürel kurallar ve sosyal etkileşimi kapsayan bir eylemdir (Zelizer, 1995: 214). Hatırlamanın toplumsal kuralları ölçüsünde toplum, neyi hatırlayacağımıza ve dolayısıyla neyi unutacağımıza, tarihin ne olduğuna, geçmişin sınırını ne kadar uzakta çizeceğimize karar verir (Zerubavel, 1996: 286).

Toplum, iktidarını olumlama ihtiyacı hissettiği takdirde geçmişe yönelik kapsadığı unsurlarını keşfetmemizle ilgilenir; insanlar eski törenlerde ve yaşama biçimlerinde idealize edilmiş toplumun imgesini buldukları ölçüde topluma saygı duyacak ve ona bağlanacaktır (Halbwachs, 2016: 148-151). Böylece, toplumsal bellek, toplum iktidarının çıkarına hizmet eden bir mekanizma görevi üstlenir. Bu açıdan toplumsal belleğe duyulan ilgi; iktidarı göz önüne alma ve iktidarın tarihsel olarak hangi yollarla atandığının bir yansıması haline gelir (Zelizer, 1995: 227). Bu açıdan düşünüldüğünde, ulus ve toplumsal bellek arasında yadsınması mümkün olmayan bir ilişki ortaya çıkıyor. Bu hususta, hatırlama eylemini iktidarı oluşturmak ya da iktidarı güçlendirmek için hizmet eden bir inşa olarak kavramak mümkün.

1.2.1. Tepeden-Tabana Bellek Hareketi

Aleida Assmann (2006), toplumsal bellek kavramını dört başlık altında inceler: kişisel bellek, sosyal bellek, politik bellek ve kültürel bellek. Politik bellek, iktidarın inşa ettiği toplumsal bellek olarak kavranabilir. Öyle ki; politik bellek, bizi, devletin yalnızca benlik algısını güçlendiren ve gelecek için belli amaçları destekleyen göndermeleri seçtiği ulus belleğine yönlendirir (Assmann, 2006: 217). Politik bellek dayatmacıdır; toplumda tepeden-tabana doğru hareket eder:

“Tabandan-tepeye toplumsal bellek belirli tarihsel durumlarda bireylere bakarak belleğin nasıl kurulduğunu ve iletişim sürecinde deneyimin nasıl üretildiğini araştıran sosyal psikologlar tarafından çalışılır. Tepeden-tabana bellek; kurumlar, devletler ve uluslar gibi toplu birimleri inceler ve anıların siyasal eylem ve grup kimliklerinin oluşumu (kimlik politikaları) için nasıl kullanıldığını ve istismar edildiğini soran politik bilimciler tarafından araştırılır. Sosyal psikologlar belli tarihsel olayda bireye bakar ve hatıraların nasıl kurulduğu ile iletişim sürecinde deneyimin nasıl üretildiğini inceler; politik bilimciler kurum, devlet ve ulus gibi toplumsal birlikleri inceler ve hatıraların politik eylem ile grup kimliği oluşumu için nasıl kullanıldığını ve istismar edildiğini sorar” (Assmann, 2006: 215).

Connerton’a göre (2014:12), günümüz ile ilgili deneyimlerimiz büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimize dayanır; bu geçmiş bilgisi var olan düzeni meşrulaştırmaya yarar ve geçmişin imgeleri, anımsanan bilgileri törensel denebilecek uygulamalarla taşınıp sürdürülür. Dolayısıyla; geçmişe dair hatıraların politik bellek aracılığıyla ve yaşanan şimdiyi desteklemek amacıyla şimdi içinden, seçmeci biçimde kurulup topluma dayatıldığını söyleyebiliriz.

Bu açıdan bellek, iktidar ilişkilerini esas olarak sürdüren toplumsal gurubun öznel deneyimi olarak görülebilir ve burada sorulması gereken soru: kimin, neyi, neden hatırladığını belirleyen kim olduğudur (Confino, 1997: 1393). Bu açıdan bakıldığında, devletlerin doğrudan ve mutlak bir bellek yönetimi olabilir mi sorusu, bellek ve iktidar ilişkileri arasındaki bağlantıyı anlamak için önemli görünüyor. Bu soruya Le Goff’un sözleriyle cevap vermek yerinde gözüküyor:

“Toplumsal bellek, toplumsal güçler arasında iktidar yapısında önemli bir konudur. Kendilerini bellek ve unutkanlık ustalığı yapmak tarihsel toplumlara egemen olan ve egemen olmaya devam edecek olan sınıfların, grupların ve bireylerin büyük

meşguliyetlerinden biridir” (Le Goff, 1992: 54).

Bu meşguliyet, tepeden-tabana doğru hareket eden bir bellek inşası ile toplumsal bellek rejiminin yaratılmasıdır. Fakat, toplumsal bellek, yine de bir mücadele alanı olarak kavranmalıdır. Nihayetinde, Assmann’ın da belirttiği gibi bellek tepeden-tabana hareket ettiği gibi tabandan tepeye de hareket edebilir. Yukarıda, Halbwachs’ın toplumsal belleğe dair demokratik bir temel yarattığını söylemiştik. Toplumsal belleğin bu ikili hareketini Halbwachs’ın grup vurgusunu göz önüne alarak düşünebiliriz. Bir açıdan, neyin hatırlanacağı ya da unutulacağına dair tercihin merkezden inen mutlak bir kararla belirlemek çok zor hatta imkansızdır (Sancar, 2007: 54). Öte yandan, belirtildiği gibi; toplumsal bellek yönetimi ile neyin baskın olarak hatırlanacağı kontrol altına alınabilir. Bu yüzden de geçmişin hatırası farklı toplumlarda, farklı zamanlarda değerlendirilebilir ve böylece; cesaretlendirebilir ya da vazgeçirilebilir, geçerli kılınabilir ya da engellenebilir (Schudson, 1993: 52).

Örneğin; Le Goff, anma töreni ve bellek yönetiminin milliyetçiler ve muhafazakarlar arasındaki yaygınlığı sebebiyle, Fransız devrimcilerinin anma faaliyetlerini değiştirerek bozuk para, madalya, posta pulu, yeni bir heykel dalgası, yeni bir yazıt medeniyeti (anıtlar, sokak tabelaları vb.) gibi yollara başvurduğundan bahseder (Le Goff, 1992: 87). Bu örnek doğrultusunda, şu çıkarıma varabiliriz: Politik alanda aktif olamayan bir bellek birikimi kültürel alanda kendine yer açabilir. Çünkü eğer kendine yer edinemezse hatırlanamayacaktır. Dolayısıyla, hatırlama isteği bu şekilde bir mücadeleyi doğurur. Nihayetinde; hafıza taşıyıcıları, dayandığımız kalelerdir; onları inşa etmeye ihtiyaç duyarız çünkü korudukları şeyler yok olma tehlikesi altındadır (Nora, 2006: 23).

Bu açıdan; bellek üzerine düşünmek ile hatırlamanın belli sosyal, politik ve kültürel işlevlerine rastlarız ve toplumsal bellek belirli sosyal, politik ve kültürel süreçlere dayanır (Pacifci & Schwarts, 1991: 377). Dolayısıyla; bellek, bir açıdan, geçmişin nasıl inşa edildiği sorusu üzerine düşünmek için elverişli bir alan sağlarken; bir açıdan da temsiliyet ve toplumsal deneyim ile kültürel, sosyal ve politik olan arasındaki bağlantıyı ifade eder (Confino, 1997: 1387-1388). Bu noktada, toplumsal belleğin bir mücadele alanı olarak kavranması oldukça önemlidir. Ancak bu kavrayışla toplumda neyin, nasıl

hatırlanacağıın karar verenin kim olduğu açıklanabilir. Eğer toplumsal belleğin mücadelesi yakalanmak isteniyorsa; gerçekte söylenenden ziyade ima edilen, netlikten ziyade bulanıklığın olduğu yerlere bakılmalıdır: yani, toplumsal zihniyet alanına (Confino, 1997: 1395). Dolayısıyla, bellek konusu; insanların tarihsel zihniyeti ve onların algılarını oluşturan inanç, uygulama ve sembolik temsillerin karışımı olarak algılanmalıdır (Confino, 1997: 1389).

1.2.2. “Şimdi”nin Tasavvuru

Toplumsal bellek inşasının “şimdi” içerisinde kurulması da iktidarın güncel çıkarına yönelik olarak politik belleğin işlevini güçlendiren bir durumdur. Öyle ki, biz toplumsal güçler tarafından şekillendirilmiş bir şimdiki kavrayışı ile hatırlıyoruz (Misztal, 2003: 53). Bu sebeple, toplumsal belleğin şimdi üzerinden inşasının nasıl gerçekleştiğini biraz daha açmak gerekiyor. Geçmişin “şimdi”nin koşulları içerisinde hatırlanışı ile anlam çerçeveleri –ya da geçmişi gördüğümüz yollar– şimdi içerisinde üretilir: Böylece, neyi hatırlamamız gerektiği, neyin tabu olduğu ya da neyi unutmamız gerektiği konusunda bu anlam çerçevelerine dayanırız, hatırlama çerçevesinin bu şekilde kavramsallaştırılması da neyin hatırlanacağı konusunda bize kılavuzluk etmiş olur (Misztal, 2003: 82). Misztal (2003), anlam çerçevelerini açıklamak için Goffman’ın “Frame” (çerçeve) kavramından yardım alır. Goffman’ın ifadesiyle çerçeve:

“Bir durumun tanımlarının, olayları (en azından sosyal olanları) ve bizim onlara öznel katılımımızı yöneten örgütlenme ilkelerine uygun olarak kurulduğunu varsayıyorum. ‘Çerçeve’, tanımlayabileceğim kadarıyla bu temel öğelere değinmek için kullandığım kelimedir. Benim çerçeve tanımım bu. ‘Çerçeve analizi’ ifadesi, deneyim organizasyonunun bu şartlarla incelemesine atıfta bulunmak için bir slogan.” (Goffman: 1986: 10-11).

Goffman’ın çerçeve kavramı, deneyimlerimizi anlamlı aktivitelere yerleştirme arzumuzun bir sonucudur (Misztal, 2003: 82).

Anlam çerçeveleri, toplumsal etkileşimin bireylerce anlamlandırılması ve yorumlanması aşamasında oldukça işlevseldir. Birey, belli bir olayı fark ettiğinde buna cevap olarak öncelikli sayılabilecek bir türde yorumun çerçevesini ima etme eğilimindedir; “çerçeve”

olayın anlamsız taraflarını anlamlı bir şeye çevirir (Goffman: 1986: 21). Dolayısıyla çerçeve, birey ve toplum etkileşiminde bireyin anlamlandırma aşamasında belirleyici rol oynar. İnsanlar paylaşılan bellek tarafından aldıkları çerçeveleri; olayın tanımlanması yoluyla, olayın oluşumuna uyacak şekilde ayarlarlar (Misztal, 2003: 83). Böylece, hem geçmişin imgesi şimdinin çerçevesine uygun bir şekilde temsil edilir hem de toplumsal olaylar toplumsal belleğin çerçevelerine uydurularak algılanır. Halbwachs (2016: 246), bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Toplum, koşullara göre, zamana göre, geçmişini çeşitli biçimlerde gözünde canlandırır, uzlaşımlarını değiştirir. Bu uzlaşımlara genel olarak uyulduğu için, toplumun üyelerinin her biri, anıların yönünü kolektif hafızanın evrildiği yöne doğru çevirir.”

Bu açıdan bakıldığında, geçmişe dair oluşturulan tablo, toplumda yaşanan şimdide dair gerçeğe uygundur fakat bu imge eksik ve yanıltıcı; hem olumsuz ve acı verici yanları silindiği için eksik hem de şimdide dair yeni özellikler eklendiği için daha süslü ve yanıltıcı (Halbwachs, 2016: 150). Öyleyse; toplumsal belleği seçici ve esnek bir sistem olarak görebiliriz.

Toplumsal belleğin yaşanan şimdi içerisinden şekillendirilmesini, bu doğrultuda politika ile ilişkisini ve bir mücadele alanı olması “presentism” (şimdıcilik) yaklaşımı ile açıklanır:

“‘Presentism’ denilen güçlü bir uğraş bellek üzerine sosyolojik çalışmanın büyük bölümünü gözden geçirdi; ki bu çalışmalar geçmiş imgelerinin zamanla değiştiğini, grupların geçmişi şimdinin amaçları için nasıl kullandığı ve geçmişin ilgileri ifade etmede özellikle kullanışlı bir kaynak olduğunu belgeler. Bununla birlikte, ‘presentism’ içinde belleğin araçsal ve anlamsal boyutunun ikisini de vurgulamak mümkündür: Sonrakinin, seçici belleği bizim kendi deneyimlerimiz ve kültürel çerçevelerimiz içine dayanarak dünyayı yorumladığımız gerçeğin kaçınılmaz bir sonucu olarak gördüğü yerde; önceki, bellek girişimini özel amaçlar için geçmişin tahrifi olarak görür.” (Olick & Robbins, 1998:128).

Toplumsal bellek yaklaşımının “presentist” anlayışı; toplumların tarih kavrayışının, toplu anmalar, eğitim sistemi, kitle iletişimi, resmi kayıt ve kronoloji aracılığıyla toplumun baskın kesimleri tarafından nasıl değiştirildiğini incelemektir ve bu alandaki araştırmacılar yeni gelenek ve ritüellerin nasıl icat edildiğini göstermeye çalışır

(Misztal, 2003: 56). Dolayısıyla; “presentist” yaklaşımı, politik belleğin tepeden-tabana ilerleyişinin kimi çıktılarının bir incelemesi olarak görülebilir.

Eleştirel tarih yazımına başat yaklaşımlardan biri olan “geleneğin icadı” yaklaşımı da, “presentism” vurgusunu öne çıkarır. Toplumdaki gelenekleri incelemek bu açıdan oldukça elverişlidir, çünkü gelenekleri incelemek ile belleğin seçiciliğinden kimin sorumlu olduğunu ve bu seçiciliğin neye yol açtığını tartışırız (Misztal, 2003: 56). Hobsbawm, “Geleneğin İcadı” kitabında devletin öncelikli amacının toplumsal belleği şekillendirmek olduğunu söyler (Misztal, 2003: 57). Hobsbawm’a göre (2006: 16), her toplum gelenek icat etmek için bir stoğa sahiptir; bütün icat edilmiş gelenekler mümkün olduğunca grup birlikteliğinin oluşması ve meşrulaştırılması için tarihe başvururlar. Hobsbawm, icat edilmiş gelenekler hakkında şunları söyler:

“‘İcat edilmiş gelenek’, alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıtırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşlamaya çalışan bir pratikler kümesi anlamında düşünülmelidir. Aslında, mümkün olan her yerde bu pratikler, hemen kendilerine uygun düşen bir tarihsel geçmişle süreklilik oluşturmaya girişirler... Kaldı ki, yeni geleneğin eklendiği tarihsel geçmişin mutlaka uzun bir geçmişe dayanması, zamanın karanlıklarına dek uzanması gerekmez... Yine, belli bir tarihsel geçmişe referanslar bulunmakla birlikte ‘icat edilmiş’ geleneklerin özgüllüğü, bu sürekliliğin büyük ölçüde yapay ve uydurma olmasında yatar.” (Hobsbawm, 2006: 2-3).

Hobsbawm’ın sözlerinden anlaşılıyor ki; gelenekler, geçmişle devamlılığı sağladığı varsayılan, belli kurallara sahip yapay etkinliklerdir. Tıpkı, Assmann’ın politik bellek ile ulus belleği arasında bağlantı kurması gibi Hobsbawm da; icat edilmiş gelenekler ile ulus kimliği arasında doğrudan bir bağlantı kurar. Nasıl ki, politik bellek ulus belleği yaratmak ve güçlendirmek adına işliyorsa; icat edilmiş gelenekler de ulus kimliğini yaratmak ve güçlendirmek için işler. Buna göre, “icat edilmiş” gelenekler, görece yeni bir tarihsel yenilik olan “ulus” ve onunla ilintili milliyetçilik, ulus-devlet, ulusal semboller ve tarihler gibi fenomenlerle yakından ilişkilidir (Hobsbawm, 2006: 17).

Dahası, modern “ulus” dahil olarak oluşturan pek çok şey, uygun ve genelde çok yakın zamanlı semboller veya bunlara uydurulmuş söylemlerle ilişkilendiği için, “geleneğin icadı”na gerekli dikkat gösterilmeden ulus fenomeni üzerinde hakkıyla durulamaz

(Hobsbawm, 2006: 17-18). Kaldı ki, geç 19. yüzyıl ulus devletleri; bayrak, milli marş, ordu kıyafetleri, yeni anma ve törenler gibi ulusal semboller yardımıyla kitlesel itaati güvenceye almaya çalışmıştır (Misztal, 2003: 57). Bu doğrultuda; birçok düşünür yeni bir “ulus dininin” inşasını savunmuştur; başarılı liderler eğitim kurumlarını ulusçu içerik fikrini aşılama, halk kutlamalarını genişletme, kamu anıtlarını kitlesel şekilde üretme arayışındaydı (Olick & Robbins, 1998: 117-118).

Toplumsal belleğe dair tüm bu merkezi tartışmalar gösteriyor ki; ulusa dair herhangi bir anlamlandırma çabası ya da ulus üzerine düşünmek, o ulusa ait toplumsal bellek birikiminden bağımsız olamaz. Bu sebeple; toplumsal bellek ve ulus arasındaki ilişkiye daha yakından bakmak, toplumsal belleği açıklamak ve ulus oluşumunu anlamak adına birçok ipucu sunacaktır.

1.3. TOPLUMSAL BELLEK VE ULUS

Anlaşılacağı üzere, geçmişin belli biçimde inşası ulus ve dolayısıyla iktidarı güçlendirirken; ulus ve iktidar tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla, toplumsal bellek ve ulus arasında etkileşimli bir ilişki söz konusudur. Bu etkileşimi, icat edilmiş gelenekler aracılığıyla oluşturulan ulusa ait bir kimlik üzerinden okuyabiliriz. Daha geniş bir kapsamda söyleyecek olursak; bellek çalışmalarını, kimlik, devamlılık, sabitlik, baskı ve politik güç gibi politik etkiye sahip eylemler olarak kabul edebiliriz (Zelizer, 1995: 226). Öyleyse, toplumsal belleği bir kimliğin keşfi olarak kabul edebiliriz ve bu kimlik üyelerinin farklı ilgi ve güdülenmeye sahip olduğu bir aileye (ya da her hangi bir gruba) ait olabileceği gibi bir ulusa da ait olabilir (Confino, 1997: 1390).

1.3.1. Bellek ve Kimlik İlişkisi

Kimlik, her zaman tartışmalı bir kültürel söylem akışının ortasındadır (Calhoun, 1994: 12). Kişisel kimlik; yalnızca bir anlatının gerektirdiği birlik karakterinin bütünü tarafından öne sürülen bir kimliktir (MacIntyre, 2007: 218). “Kişisel kimlik kavramını; anlatı, anlaşılabilirlik ve mesuliyet kavramlarından bağımsız ve ayrı izah etme

çabalarının hepsinin başarısız olması kesindir” (MacIntyre, 2007: 218). Dolayısıyla, benlik kavramı sayısız etkileşimle sentezlenir: Kişisel kimliğimize ve benlik kavramımıza anlatı yapılandırmasını kullanarak ulaşıyoruz (Polkinghorne, 1988: 150). Öyle ki; nasıl biteceğini bilmediğimiz bir hikayenin içindeyizdir ve hikayeye yeni olaylar eklendikçe hikayenin konusunda sürekli bir değişiklik yapmak zorunda kalırız (Polkinghorne, 1988: 150). Öyleyse; benlik, sabit bir şey ya da bir maddeden ziyade tarihsel birlik içindeki kişisel olayların düzenlenişi olarak görülür (Polkinghorne, 1988: 150).

Dolayısıyla, kimlik bir süreç olarak karşımıza çıkar. Kimlik, sahiplikten ziyade; tasarı ve uygulamadır (Olick & Robbins, 1998: 122). Hall’un sözleriyle; “kimlikler, geçmiş anlatılarında kendimizi konumlandığımız ve konumlandırıldığımız farklı yollara verdiğimiz isimlerdir” (Huysen, 1995: 1). Anlaşılacağı üzere, bellek ve kimlik arasında oldukça güçlü bir ilişki ortaya çıkıyor. Dahası, kimi zaman; ‘toplumsal bellek’ kavramını kabul etmek ‘toplumsal kimlik’ kavramını kabul etmek demek olabiliyor (Assmann, 2006: 223).

Peki bu ilişki yahut özdeşlik nereden geliyor? Misztal’a göre (2003: 79); geçmiş, bir açıdan kişisel kimlik teorilerine uygun olarak inşa edilir. Yani; geçmişe dair hatırladıklarımız kim olduğumuzla alakalıdır. Daha önceden belirtildiği gibi; Halbwachs da, belli bir grup içerisinde ve bu grubun bakış açısıyla hatırladığımızı savunur. Birey içinde bulunduğu grubun kimliğine uygun olarak bir belleğe sahip olur. Dolayısıyla; Halbwachs’a göre kimlik belleği önceler (Megill, 1998: 44). Öte yandan, benliğimizi tanımlarken de bir bellek birikimine ihtiyaç duyarız. Çünkü, bellek insanların kendileri hakkında iddia ettikleri tanımlara sabitleyici ve doğrulayıcı olarak hizmet eder; insanların kendini tanımladığı durumlarda özel bir meşguliyet olarak ortaya çıkar (Megill, 1998: 42).

Bir açıdan; her şey belleğin konusudur ve bellek her yerdedir (Confino, 1997: 1387). Bellek, bütünüyle çözümlenmesi imkansız görünen dünyayı kavrama yeteneğimiz için temel olan şeydir; özneleri sabitler ve şimdikiyi sürdürür bu açıdan, şimdikiyi sürdüren bireysel ve toplumsal deneyimlere verdiğimiz bir isimdir (Terdiman, 1993: 8).

Dolayısıyla; bellek, dünyayı algılama yoludur, benliğimiz bir parçasıdır. Gillis’in ifadesiyle:

“Kimlikler ve hatıralar hakkında düşündüğümüz şeyler değildir; onlarla birlikte düşündüğümüz şeylerdir. Bu itibarla; politikamız, sosyal ilişkilerimiz ve tarihimizin ötesinde bir varlığa sahip değildir.” (Gillis, 1994: 5).

Öyleyse; hatırlamamız kim olduğumuzla, benliğimizle alakalıdır. Hatıralarımızı kimliğimiz doğrultusunda biriktirir ve benliğimizi sunarken bu bellek birikiminden destek alırız. Bu yönüyle, görünen o ki; tek bir toplumsal bellekten söz etmek ya da toplumsal belleğe bir sahiplik biçmek mümkün değil. Çünkü, toplumsal belleğin gruplara bağlılığı onu kısmileştirir; belleğin işleyişi her durumda grup yararına işler ve grup üyeleri tarafından yorumlanır (Zelizer, 1995: 223-225). Farklı grupların farklı bellek birikimlerine sahip olması çelişkili bellek karşılaşmalarına ve hatırlamalara sebep olur (Zelizer, 1995: 229-230). Bu doğrultuda düşünüldüğünde; toplumsal bellek, grup-kimliği bağlamında ayrı bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkar. Öyle ki; aynı konu üzerindeki bellek birikimleri kimliğin farklılığı sebebiyle ayrışacaktır.

1.3.2. Toplumsal Bellek ve Ulus Kimliği

Fakat, ulus-kimliği açısından düşündüğümüzde kimlik ve bellek ilişkisi daha farklı şeyler ifade ediyor. Ulusun belleği, kimlik aracılığıyla devamlılığını sağlar ve bu sebeple ulusal-tarihsel anlatılara dayanır (Olick & Robbins, 1998: 121). Her birey toplumsal olarak dolaylanmış ve grup bağlantılı bir belleğe sahip olduğu için bireysel bellek, kendini, ortak geçmişe sahip insanlarla –yani toplumla– olan iletişimde kurar (Assmann & Czaplicka, 1995: 127). Topluluklar, bir geçmişe sahiptir –geçmişleri tarafından oluşturulur– ve bu sebeple; gerçek bir toplumdan geçmişini unutmayan “hafıza topluluğu” olarak bahsedebiliriz: Toplum bu geçmişi unutmamak adına öyküsünü, kurucu anlatısını sürekli olarak tekrarlar, insanlara topluluğun anlamını somutlaştıran ve ispat eden örnekleri sunar (Bellah & vd., 1985: 153). Çünkü, geçmişle ilgili paylaşılan referans çerçevelerine bağımlılık, bireyin ve toplumun kimliğini anlamlı olan şekillerde tutmaya yardım eder (Zelizer, 1995: 227). Toplumsal bellek, hem

geçmişin paylaşılan imgesi hem de bunu çerçeveleyen grubun kimliğinin bir yansıması olarak olarak; dayanışma ve sürekliliği temin eder (Misztal, 2003: 52).

Bunun yanı sıra, bir toplumun içinde olmak doğrudan belli bir bellek birikimine sahip olmak demektir; toplumsallaşmak, aslında deneyimlemediğimiz olayları geçmişimizin bir parçasıymış gibi görmemizi varsayar (Zerubavel, 1996: 290). Ulusal bellek; birbirini hiç görmemiş ya da duymamış fakat; yine de, kendilerini ortak bir tarihe sahip olarak kabul eden insanlar arasında paylaşılır (Gillis, 1994: 7). Bu açıdan farklılıkları bütünleştirici bir harçtır. Renan, ulus, hatırlama ve kimlik arasındaki ilişkiyi şu sözleriyle anlatır:

“Ulus bir hissiyat, ruhani bir ilkedir. Bu hissiyatı, bu ruhani ilkeyi aslında bir olan iki şey oluşturur. Biri geçmişte, diğeri şimdidedir. Biri ortak zengin bir hatıralar mirasına sahip olmaktır; diğeri şimdiki zamanda ortak karara varma, birlikte yaşama arzusu, bölünmemiş halde aldıkları mirası geliştirmeye devam etme iradesidir... En meşru kült ata kültüdür; atalarımız bizi biz yapmıştır. Kahramanlıklarla, büyük adamlarla ve zaferlerle dolu bir geçmiş, işte ulusal fikrin dayandığı sosyal sermaye bunlardır. Geçmişte ortak zaferlere, şimdi ortak bir iradeye sahip olmak; hep beraber büyük işler yapmak ve daha da yapmak istemek, işte bunlar bir halk olmanın başlıca şartlarıdır...Geçmişte paylaşılan bir zafer ve acı mirası, gelecekte gerçekleştirecek ortak bir plan; beraber acı çekmek, sevinmek ve mutlu etmek, işte ortak gümrüklerden, stratejik fikirlere uygun sınırlardan daha önemli olan budur; işte ırk ve dil farkına rağmen herkesin anladığı budur. Biraz önce ‘beraber acı çekmek’ dedim; evet, paylaşılan acı sevinçten daha çok birleştirir. Aslında ulusal anılar, yaslar, zaferlerden daha kıymetlidir, çünkü görev yükler ve toplu bir çaba beklerler. Bu durumda ulus, yapılan ve daha da yapmaya hazır olunan fedakârlıkların duygusuyla oluşan büyük bir dayanışmadır. Bir geçmiş gerektirir; ancak şimdide somut bir olayla tekrar edilir: Ortak yaşamı devam ettirmek için açıkça ifade edilen rıza ve istek” (Renan, 2016: 50-51).

Assmann’a göre ise (2006:218); ulus-belleği, kahramanca bir anlatıya eklenemediği sürece tarihsel zafer ya da yenilgi anlatısına açıktır. Dolayısıyla, kurulan ulus-belleği bir birlikteliği, ortak bir geçmişe ait ortak duygulanımı, ortak geleceğe dair bir sözleşmeyi; bir toplumda birlikte ve aynı anda eyleme geçilmeyi imler. Bu birlikteliği daha net anlamak için şunu hatırlamalıyız: Ulus belleğini oluşturan politik bellek, bireyleri öznelliklerinden ziyade öncelikle bir grubun olarak görür (Assmann, 2006:221). Takvimdeki ulusa ait belirli anma ve tatil günleri bu birlikteliğe bir örnek olarak görülebilir (Zerubavel, 1996: 294).

1.3.3. Ulus Kimliğinin Taşıyıcı Belleği: Kültürel Bellek

Ulusun ortak kimliği pekiştirmek adına sürdürdüğü ortak anmalar gelecek kuşaklara kültürel hatırlatıcılar olarak miras bırakılmıştır. Anmalar kadar, gündelik hayata dair başka ritüeller de kültürel hatırlatıcılar işlevi görmeye başlamıştır. Gillis, bu konuda meydana gelen dönüşümü şu şekilde açıklar:

“1960’ların sonuna doğru ulusal anma çağı açıkça sona eriyordu fakat gelecek kuşaklara bugün hala işlevine devam eden gereğinden fazla anıtlar, tatiller, mezarlıklar, müze ve arşivler miras bırakmadan önce değil. Bu geriye kalan zamanı mekanda toplamada, birçok insanın, sınıf, bölge, cinsiyet ya da ırka göre ne kadar dağınık olursa olsun ortak kimliğe haiz olmasında çok etkilidir (Gillis, 1994: 13-14).”

Ulusal ve diğer kimlikler; hatırlatıcı mekanlar, uygulamalar ve şekillerin çeşitliliği aracılığıyla oluşturup sürdürülmüştür: ulus-devlet; bölgesel, dinsel ve diğer hatlardaki iç bölünmeye rağmen kuşaklar boyunca toplumsal kimliği düzenleyici birincil usul olarak öne sürülmüştür (Olick & Robbins, 1998: 123-124). Toplumsal belleğin kalıcı kılınmasının, kuşaklar boyunca aktarılmasının yolu ise; olayın duygusal yüklü ve harekete geçirici bir anlatıda işlenmesi, elle tutulur kalıntılar sunan mekan ve anıtlar, belleğin yardımcı olarak görsel ve sözlü işaretler, belleği belirli aralıklarla yeniden etkinleştiren ve toplu katılımı artıran anma törenleri aracılığıyla gerçekleşir (Assmann, 2006: 216-217).

Hatırlama figürleri belli bir mekanda cisimleşmek ve belli bir zamanda güncellenmek ister; hatırlanan içerikler hatırlamanın periyodik ritmi ile zamansallık kazanır, mekanın yaratımı ise grup kimliğinin sembolü haline gelmesi ve hatıralarının dayanak noktası olması nedeniyle zorunludur (Assmann, 2001: 43). Hatırlamanın periodik ritmi açısından anma törenleri, tatiller, bayramlar ve milli ritüeller; hatırlatıcı ürünler açısından ise anıtlar, müzeler, mezarlar vb. örnek olabilir. Kısacası, toplumsal belleğin öngörülemezliği zaman ve mekanı kendine mal etmesiyle değişir, bu toplumsal belleğe kesinlik ve doğruluk katar (Zelizer, 1995: 220).

Bu konuyu kültürel bellek kavramsallaştırmasıyla daha geniş bir şekilde ele alabiliriz. Kültürel bellek, her toplumda ve her çağda özgül olan yeniden kullanılabilir metinler, resimler ve ritüeller içerir; öyle ki, “kültür” toplumun kendi imgesini sağlamlaştırmak ve iletmek için hizmet eder (Assmann & Czaplicka, 1995: 132). Dolayısıyla, toplumsal belleğin kültürel yaratımı, belleğin oluşturduğu kimliği kuşaklar boyunca taşıma görevini üstlenir. Kültürel bellek, zamanla değişmeyecek ve geçmişin can alıcı olaylarını kapsayan sabit noktalara sahiptir (Assmann & Czaplicka, 1995: 129). Toplumsal bellek çalışmaları kültürel olarak anlam yapıcı işleve sahiptir; geçmiş tartışmaları geniş kültürel çerçevelerde yer edinir, bu hususta popüler kültürel biçimler anahtar görevi görür (Zelizer, 1995: 227-228). Bu açıdan, bellek geçmişin temsilidir, geçmişi kültürel bilgi haline getirir (Confino, 1997: 1386). Assmann’a göre (2006:216); ulus, toplumsal gruplar gibi bir belleğe sahip değildir; semboller, metinler, imgeler, ayinler, törenler, yerler ve anıtlar gibi hatırlatıcı işaretler yardımıyla kendisi için bir bellek yaratır. Ulusun kendi yaratımı olan bellek seçme ve dışlamaya dayanır: Ulus, faydalı bellek ile faydasız olan, alakalı bellek ile alakasız olan ayırarak bir kimlik inşa eder ve böylece; yaratılan bellek bireylerin kalplerine ve zihinlerine yerleştirilmiş sembol ve pratiklerde ikamet eder (Assmann, 2006 :216).

Connerton’a göre (2014) toplumsal bellek diye bir şey varsa bunu ancak anma töreni niteliği taşıyan etkinliklerde bulabiliriz. Geçmişin imgeleri, anımsanan bilgileri törensel denebilecek uygulamalarla taşınıp sürdürülür; yani, anma törenleriyle (Connerton, 2014: 12). Anma törenlerinin anma niteliği taşıması için uygulamalı (performatif) olması gerekir ve alışkanlık edinme kavramı dışında düşünülemez; alışkanlık edinme ise, otomatik bedensel eylemler kavramından ayrı olarak ele alınamaz (Connerton, 2014: 12-14). Dolayısıyla, anma törenlerini; alışkanlık edinilmiş bedensel eylemler olarak düşünebiliriz. Tören (ritüel), yeniden canlandırmayı ve temsili içinde barındırır; resmi biçimlere sahiptir ve rutini takip eder (Connerton, 2014: 76-77). Ritüeller, grubun kimliğini koruyucu bilginin sürekliliğini garanti ettiği sürece, kültürün yeni kuşaklara aktarılması amacıyla tekrarlanır fakat ritüelin yapısı, değişimden ziyade bir yeniden üretimini gerektirir (Assman, 2001: 91-92). Bedensel davranışlar önemlidir çünkü; yeniden canlandırmanın inandırıcılığını sağlar (Connerton, 2014: 123).

1.3.4. Ulus-Devlet Yaratımında Bellek ve Tarih Ayrımı

Nora (2006), toplumdaki bu hatırlatıcıları hafıza mekanları olarak adlandırır. Nora'ya göre, hafıza mekanlarının bu kadar çok olmasının sebebi artık bir hafızaya sahip olmamızdan kaynaklanır: “Bugün hâlâ hafızamızla yaşıyor olsaydık mekânları ona adama ihtiyacı duymazdık” (Nora, 2006: 18). Bu kopuş, modernite ve ulus yaratımıyla açıklanabilir. Modern toplumlar; modern öncesi toplumlarda yaşayan hafızayı, adetler, ritüeller ve geleneklerden ayırdı ve hafızanın varlığını dışsal işaretlerle sergilemesinde ısrar ederek hafızanın toplumsal yaşamdaki içsel kavrayışını zayıflatmıştır (Wood, 1994: 127). Öte yandan; modern toplumlar deneyimin dolayımına, hafızanın sıkı zamansal sınırlandırılmasına ve anlamlandırma olarak eylemin yorumlanmasına dayanır (Wood, 1994: 127). Bu sebeple, modern toplumlar artık tarih toplumları olmuştur: “Tarih, daha açık bir ifadeyle ulusal gelişimin tarihi, ortak geleneklerimizin en önemlisini, özellikle hafıza çevremizi oluşturdu.” (Nora, 2006: 20). Nora, bu açıdan düşünüldüğünde Halbwachs'ın gerçek bir varisidir (Olick & Robbins, 1998: 121).

Nora (2006: 27), hafızadan tarihe geçiş ile birlikte her grubun tarihini yeniden canlandırarak kimliğini tekrar tanımladığını belirtir. Bu düşünceyi ulus-devletin toplumsal bellek yaratımı açısından düşünecek olursak; devletin hafızası, bir tarih yazımı, manzaralar, kurumlar, anıtlar ve söylemler içinde sağlamlaşmıştır (Nora, 2006: 160). Yani, ulusun ortak belleği artık bir hafıza mekanı toplamına dönüşmüştür. Nora'ya göre ulus; tarih ve hafıza birleşiminin son tecessümüdür (Olick & Robbins, 1998: 121). Bu noktada hafıza ve tarih arasındaki farklılığı açıklamak gerekebilir.

En büyük farklılık toplumsal belleğin şimdi üzerinden tasavvuru ile yaşayan bir olgu olmasıdır. Dolayısıyla, toplumsal bellek tarihten daha hareketli ve değişken bir yapıdadır (Zelizer, 1995: 214). Halbwachs (2017: 76), tarihin, toplumsal belleğin söndüğü ya da ayrıştığı noktada başladığını söyler. Ona göre; hatıra var olduğu sürece, bu belleği yazıya dökerek onu sabitleştirmek bile gereksizdir; bir toplumun tarihi yazma ihtiyacı o hatıraları muhafaza eden bir tanık bulunmadığında doğar (Halbwachs, 2017: 76). Dolayısıyla, toplumda o hatıraya tanıklık eden kişilerin varlığı mevcutsa belleği sabitlemek gereksizdir. Bir dizi olaya dair bellek toplumda karşılık bulmadığında ise

ona dair hatıraları kurtarmanın tek yolu onları kesintisiz bir hikaye olarak yazıya sabitlemektir (Halbwachs, 2017: 76). Fakat belleğin var olması için gereken koşul hatırlayan öznenin, bireyin ya da grubun bir devinimle hatıralara geri gitme hissiyatına sahip olması ise; tarihi okuyan toplum ile tarihte anlatılan olayların geçmişteki tanıkları arasında bulunan kopukluk dolayısıyla tarih nasıl bellek olabilir? (Halbwachs, 2017: 76). Anlaşılan o ki Halbwach'a göre; tarih, birey ile bellek arasındaki bağlantının kopması, bireyin hatıralardan yabancılaşmasıdır. Bu sebeple tarih ve bellek aynı şey değildir.

Nora' ya göre (2006:19); bellek ve tarih arasındaki farklılığın temeli; hafızanın yaşamın içinde, şimdiyle devamlı bir bağlılıkta olması fakat tarihin bir geçmişi tasavvuru olmasından kaynaklanır. Nora'nın sözleriyle:

“Hafıza, tarih: Bunlar eş anlamlı değildir, hatta onları birbirleriyle zıtlıştıran çok şey vardır. Hafıza her zaman yaşayan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim halindedir. Tarih ise artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır, ama bu hep sorunlu ve eksiktir: Hafıza, her zaman güncel bir olay, sürekli bir şimdiki zamanda yaşanan bir bağdır; tarih, geçmişin bir tasavvurudur. Hafıza sadece onu güçlendiren ayrıntılarla uyuşur, çünkü duygulara dayalı ve sihirlidir; buğulu, karışık, iç içe geçmiş, kabataslak, özel ve simgesel anılardan beslenir; her türlü aktarıma, perdeye, sansüre, ve yansıtmaya karşı duyarlıdır. Tarih ise zihinsel ve ayırıcı bir iştir, bu yüzden de analiz, söylem ve eleştiriyi gerektirir. Hafıza, hatırayı kutsallaştırır. Tarih ise hatırayı kapı dışarı eder, onu bayağılaştırır.”

Dolayısıyla; bellek canlı, güncel ve duygu yüklüdür. Tarih ise; ancak paylaşılan bilgi, toplu kimlik ve katılıma dönüştüğü anda belleğe dönüşür (Assmann, 2006: 216). Fakat, bu noktada toplumsal belleğin bilgi ile özdeş olduğu düşünülmemeli. Zira; toplumsal bellek bilgi gibi sabit değildir; toplumsal belleğin sabitliği paylaşılan anlamlar ve hatırlanan imgeler derecesindedir (Fentress & Wickham, 1992: 59).

Tarih, halkın hafızasında saklananlardan değil; işi tarih yapmak olan kişilerce seçilen, yazılan, resmedilen, popülerleştirilen ve kurumsallaştırılan bilgi paketlerinden oluşur (Hobsbawn, 2006: 16). Tarih bir sosyal bilimdir (Nora, 2006: 22). Dolayısıyla; tarih, yapılandırılmış bir sunumdur, onun zamana ya da kişiye bağlı tahayyülleri yoktur. Bu

açından; kemikleşmiştir ve değiştirilemez. Bu sebeple demokratik bir görünümü olduğu söyleyemeyiz. Hafıza ise özel bir görüngüdür (Nora, 2006: 22). Bu açıdan; toplumsal bellek, ait olduğu grup tarafından deneyimlenen bir dizi unsurdur, kişisel deneyimler bütünüdür. Dolayısıyla, tarih ve toplumsal bellek arasındaki temel farklılık; toplumsal belleğin grup hatırlaması temelinde gerçekleşmesidir, bu durum bizi kimliklere yöneltir (Megill, 1998: 55). Toplumsal belleğin çoğul olması ve gruplarca belirlenmesi bu noktada gerçekleşir. Bu açıdan belleğin demokratik olma ihtimalini içinde barındırır. Nihayetinde; toplumsal bellek şimdi içerisinde bir öznellik tarafından inşa edilen geçmiş imgesidir (Megill, 1998: 56); bu açıdan, toplumsal bellek kimlikler düzeyindeki deneyimlerdir diyebiliriz. Böylece; toplumsal bellekte içkin olan ortak duygu paylaşımı ve duygulanım toplumsal belleğin özgüllüğünü ortaya çıkartıyor.

1.4. TOPLUMSAL BELLEK VE DUYGULANIM: FLASHBULB MEMORY

Çalışmanın tamamında aktarılanlar; toplumsal bellek ve duygu arasında var olan bir ilişkiye dikkat çekiyor. Bu sebeple bellek ve duygu arasındaki ilişkiyi açıklamanın toplumsal belleğin bütünlüğü anlamak adına katkı sağlayacağını düşünüyorum. Bellek ve duygu yalnızca basitçe kafamızda ya da bedenimizde olan bir şeyden ziyade birlikte yaşadığımız şeylerdir (Garde-Hansen, 2011: 14). Burada, Gillis'in bellek ve kimlik üzerine aktardığım sözlerini hatırlayarak; bellek, kimlik ve duygulanım arasında bir özdeşlik kurabiliriz. Belleğimiz kim olduğumuzdur, dolayısıyla duygu birikimimizdir. Bellek duygularımızın taşıyıcısıdır.

Naussbaum (2001: 177), tüm insan duygularının kısmen geçmişle ilgili olduğunu; çoğunlukla insani, sosyal olarak inşa edilmiş ve kendine özgü bir tarihin izini taşıdığını savunur. Duygular kişisel tarihi uyandırır; duyguların şimdi içerisinde tezahürü şimdiyi şekillendirmeye, deneyimlemeye katkıda bulunan geçmiş tecrübelerin hatıralarını çağırır ve duygusal tepkiler belli anların canlanmasını engellerken belli anların ortaya çıkmasına izin verir (Misztal, 2003: 80-81). Dolayısıyla, geçmiş deneyimlerinin yerleşikliği, bedensel his ve duygu anlamlı öznel deneyimlerin üst üste kaydedilmesiyle gerçekleşir ve beden “duyguların tiyatrosu” olarak görev yapar (Prager,

1998: 186). Öyleyse, duygularımız geçmişin anısından gelirken; sahip olduğumuz duygulanım doğrultusunda hatırlanacak geçmişi seçeriz. Duygu ve kimlik arasındaki özdeşlik de tam olarak buradan gelir; her ikisi de kişisel belleğin filtreleridir.

Bu sebeple, tıpkı kimlik gibi, toplumsal bellek inşasında duygu ve duygulanımın nasıl kurulduğu büyük bir öneme sahiptir. Her toplum geçmişin imgelerini kurar; fakat toplumda farklılık yaratmak için gerekli olan şey belli bir geçmişin seçilmesi değil, duyguların yönlendirilmesi, insanların hareket etmeye ve kabul etmeye motive etmektir: kısacası, geçmişin sosyo-kültürel bir eylem biçimi haline getirilmesidir (Confino, 1997: 1390). Dolayısıyla, toplumsal ve siyasal koşullar hakkında diğerleriyle paylaşılan duygu ve hisler hem birey üzerinde toplumsal etkiye sahiptir hem de toplumsal eylem kaynağıdır (Barbalet, 2004: 159). Örneğin, siyasal belleğin sembolik işaretleri (duvardaki bir grafiti, levhada bir slogan, bir yürüyüş ya da anıt) net ve duygu yüklüken kültürel belleğin sembolik işaretleri bireylerin sürekli olarak değerlendirme ve yorumlamasına açık ve teşvik edicidir (Assmann, 2006: 221). O halde, tıpkı ulusta duygusal bir taraf olduğu gibi (Renan, 2016: 48); tepeden tabana ilerleyen politik bellek de tesirini duygu yönetimiyle sağlar diyebiliriz. Öte yandan, bu duygulanım toplumsal bellek etkinliğinden toplumu çağırıcı bir yöne sahiptir.

Toplumsal belleği uyandıran büyük ölçekli bir etkinliğin ilgi çekici bir özelliği; etkinliğe toplu davranışsal tepkiler de getirebilmesidir (Pennebaker & Banasik 1997: 9). Ayrıca, bir toplumu etkileyen büyük bir olay olduğunda insanlar bu konuda konuşmaya açıktır ve bu olayların medya tarafından çokça ele alınması insanların bu konuda düşünmesine ve konuşmasına yol açar; dolayısıyla, dil (medya) duygusal tekrar aracı olarak belleğe yardım eder (Pennebaker & Banasik 1997: 7-8). Bu durumda, medya duygu yönetiminin yapıldığı bir toplumsal bellek inşasının yapıldığı bir araç olarak karşımıza çıkıyor. Ahmed, duygu tesirini şu sözlerle açıklar:

“Duygu bir nesne ya da göstergede ikamet etmez, nesnelere ve göstergelere arasındaki dolaşımın (duygusal değer birikiminin) bir sonucudur... Daha çok gösterge dolaşımına girdikçe, daha da tesirli olurlar” (Ahmed, 2015: 63).

Dolayısıyla; medya ve toplumsal bellek inşası arasındaki ilişkinin saptanabilmesi için medya ürünlerinin toplumsal dolaşımı analiz edilmeli. Öte yandan; bir olay duyguları ne kadar harekete geçirirse sosyal paylaşımı ve açıkça canlı, kesin, somut, uzun süreli belleği o kadar ortaya çıkarır (Misztal, 2003: 81). Bu tür bir bellek “Flashbulb Memory” olarak adlandırılır. “Flashbulb Memory” şaşırtıcı ve kayda değer –ya da duyguları canlandıran– bir olayın ilk öğrenildiği durumlardır ve iki belirleyici faktörü vardır: yüksek derece şaşırma ve kayda değerlilik –ya da duyguların canlanması– (Brown & Kulic, 1977: 73). “Flashbulb Memory” yalnızca çok önemli olayları değil; aynı zamanda kişinin bu tür bir olayı öğrendiğinde içinde bulunduğu durumları da imler (Brown & Kulic, 1977: 75). Bu yönüyle, belleğin toplumsallık içinde var olduğunun bir başka kanıtıdır. Bu tür anıların, zihinde görüntünün yeniden üretilmesi nedeniyle bir “fotoğraf” kalitesine olduğu söylenir (Hoskings, 2004: 119). Hoskings, “Flashbulb Memory” olarak nitelenen hatırlama biçimde televizyonun belirleyiciliği vurgulamak için “Flashframe Memory” terimini kullanır. Ona göre, televizyonun gerçek zamanlı dolayımı sayesinde, olayı birebir yaşama imkanına sahip insanlar olayı televizyonda canlı görerek olaya dair bir belleğe sahip olur (Hoskings, 2004: 119). Dolayısıyla; medya gerçek zamanlı dolayımı ile, toplumsal olaylara dair duygulanımın ve bunu dolayısıyla toplumsal bellek inşasının aracı olur. Fakat, burada önemli olan; medya dolayımının toplumsal gerçekliği ne kadar yansıtabildiğidir.

Öte yandan, “Flashbulb Memory” niteliğine sahip bir olayın duygu yüklü oluşu olaya dair toplumsal katılımı da çağırır. Nitekim, “Flashbulb Memory” bireylerin kendilerini tarihsel bir bağlamda yerleştirmelerine olanak tanır; çünkü, olağanüstü bir kamusal olay hakkında başkalarıyla konuşurken insanlar anlatıya kendilerini dahil edebilmektedir ve bu bellek diğerlerinden daha net ve zamana karşı daha dayanıklı olmasıyla ayrılır (Misztal, 2003: 81). Özellikle bu noktada, toplumsal belleğe dair bir konuda medya dolayımının kritik bir noktaya sahip olduğu açık. Çünkü, bireyler deneyimi çevreleyen ayrıntıları daha iyi hatırlama eğiliminde olurlar (Olick, 2014: 191). “Flashbulb Memory” – “Flashframe Memory” – denilen hatırlama biçiminde ise; bireyin deneyimi ön plana çıkar. Bu noktada, toplumsal bellek inşası; medya dolayımı, kişisel deneyim, kimlik ve duygulanım arasındaki bir etkileşim olarak kabul edilebilir. Bu öneriyi daha

iyi incelemek adına; çalışmanın devamı toplumsal bellek ve medya arasındaki ilişkiyi bu çerçeve özelinde inceleyeceğim.

2. BÖLÜM

TOPLUMSAL BELLEK VE MEDYA

İnsanların toplum olabilmesi için; amaç, inanç, istek, bilgi –yaygın anlayış– gibi bir takım konularda ortaklaşması gerekir (Dewey, 1994: 4). Ortaklıkların altında oluşan toplum kendi geçmişini taşımalıdır; zira, gerçek bir topluluk geçmişini unutmayan bir “bellek topluluğu”dur (Bellah, 1985: 153). Dolayısıyla toplum olmanın gereği; ortak belleğin taşıyıcılığıdır. İletişim ise; toplumun ortak olduğu şeylere sahip olmasının bir yoludur (Dewey, 1994:4). Bu açıdan; toplumsal anlamda bellek işini gerçekleştiren iletişimdir (Assmann, 2008: 109). İletişim, toplumsal belleğin taşıyıcısıdır. O halde, iletişim insanları ortaklıkta birbirine bağlar (Carey, 2009: 15). Bu demektir ki; toplum kendi varlığını iletişimde gösterir (Dewey, 1994: 4). Çünkü, ortak bellek olmadan toplum olunamayacağı gibi iletişim olmadan da bellek aktarımı olmaz. Bu açıdan, iletişim toplumun sürdürülebilirlik aracıdır. Öyle ki; insanın bellek sistemi yanılabilir (Baddeley, 1999: 300) ve sözel bellek, nesilden nesile hatıra aktarımında karmaşık ve farklılaşmış hatıraları koruyamaz (Garde-Hansen, 2011: 60). Bu yüzden; zamanla daha karışık hale gelen yaşam, önemli şeylerin hatırlanması için beden dışındaki bir belleğe ihtiyaç duyar (Crowley & Heyer, 2017: 18). Bu aynı zamanda beden dışındaki bir iletişime ihtiyaç duyulması anlamına gelir. Bu ihtiyaç doğrultusunda; iletişimdeki artış iletişim araçlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Crowley & Heyer, 2017: 18).

2.1. Bellek Aktarımı ve İletişim Teknolojisi

Belleğin iletişim ile taşınması zamanla kendini iletişim araçlarına aktarmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sebeptendir ki; iletişim teknolojilerinin –medyanın– tarihi, insan bilgisinin genişleyen gücünün hikayesi olarak okunabilir (Carey, 2009: 105). Dahası; iletişim araçları toplumsal bellek araçlarıdır. Çünkü, toplumsal bellek mevcut medyaya bağımlıdır (Ruchatz, 2008: 367). Bu durumun kanıtı, toplumsal bellek aktarımının tarihsel ilerlemesinde kendini gösterir. Leroi-Gourhan (1993: 258), toplumsal bellek aktarımını beş aşamada inceler. Buna göre; toplumsal bellek tarihi sözlü aktarım, yazılı aktarım, basit dizin kartları, teknografi ve elektronik seri aktarım aşamalarını takip eder

(Leroi-Gourhan, 1993: 258). Görünen o ki; toplumsal belleğin aktarım yolu, medya alanında yaşanan teknolojik gelişmelerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu doğrultuda; iletişim aracı toplumsal bellek aracı olarak görülmüştür. Bu durumu daha iyi açıklamak adına, toplumsal bellek aktarımındaki ilk sıçrama olan yazıyı ele alalım. Yazı kullanımı ile birlikte toplumun ya da bireyin depolama kapasitesi artmıştır (Ruchatz, 2008: 369). Bu sebeple, yazının gelişmesi ile yazıya bir bellek destekleyicisi olarak başvurmak yoğunlaşmıştır (Le Goff, 1992: 74). Bu gelişmenin sonucunda; yazı ile bellek; sabitlenmiş, kayda geçmiş, dışsallaşmıştır.

McLuhan (1994: 21-61); medyanın hem duyuşal hem de fiziksel olarak uzantılarımız olduğunu söyler. Ona göre, bizim uzantılarımız olarak her medya; bize yeni dönüştürücü tasavvur ve farkındalık sağlamak için hizmet eder (McLuhan, 1994: 60). Bunu medyanın toplumsal belleğe etkisi açısından ele alalım: Le Goff (1992: 97), 20. Yüzyıldaki değişikliklerin bellek içinde bir devrim yarattığını söyler. Ona göre, ortaya çıkan elektronik bellek tek bir unsur olmasına rağmen en olağanüstü olanıdır (Le Goff, 1992: 97). Zira, 20. Yüzyılda, kitle iletişim araçları bir ulusal toplumsal belleği sürdürmede ve yapılandırmada son derece önemlidir (Edy, 1999: 72). İçinde yaşadığımız 21. yüzyılda ise; baskı, televizyon, film, fotoğraf, radyo ve internet özel ve kamusal tarihlerin kaydedilmesi, arşivlenmesi, yaygınlaştırılması ve yapılandırılması için ana kaynaklardır (Garde-Hansen, 2004:1). Toplumsal açıdan baktığımızda; medya biçimleri, bellek yardımcıları, araçları ve aygıtları haline gelmiştir (Garde-Hansen, 2011: 53). Öyle ki; toplumsal bellek depolama, tüketim ve üretim için medyaya dayanmıştır (Garde-Hansen, 2011: 60).

Doğal belleğin destekçisi olan, hatta onun yerini alan medyanın depolama kapasitesi sorgulandığında (Ruchatz, 2008: 368); medyanın yaşayan en yaşlı bireyden daha eski geçmişleri muhafaza etmede özgün bir beceriye sahip olduğu görülür (Edy, 1999: 72). Hatıraların medyaya aktarılması; onun insan ömrü ile sınırlı olan varlığını aşmış, zaman ve mekan bağılıklarından kopartmıştır. Toplumsal belleğin tüketimi söz konusu olduğunda; medya hatırlatıcı göreviyle kaydettiği geçmişi topluma sunar. Örneğin; bir fotoğraf geçmişi, onun bir ürünü olarak imler ve hatırlatıcı bir işleve sahip olur (Ruchatz, 2008: 370). Bu durumda; fotoğraf, geçmişin kanıtı olarak insan zihnindeki

boşlukların tamamlayıcısıdır. Medyanın hatırlatıcı olarak özgüllüğü; müzeler, heykeller ve diğer hatırlatıcı nesnelerin aksine herkese tek seferde daha fazlasını ya da daha azını hatırlatmasıdır (Edy, 1999: 72). Öte yandan; medya teknolojik üstünlüğü ile, en uzak ve kapalı alanlar dahil olmak üzere tüm toplumsal ve beşeri alana nüfus edebilir (Peri, 1999: 107). Sözgelimi, televizyon hem kayıt göstermek hem de insanların ona ulaşması anlamında eşsizdir (Irwin-Zarecka, 2009: 172). Dolayısıyla; medya belleği teknik imkanları ile sınırsızlaştırmış.

Medyayı toplumsal bellek üreticisi olarak incelediğimizde, bu üretimi hatırlatıcı işleviyle ortaya çıkarttığını görürüz. Bu noktada; medya kültürel bellek aracı, medya ürünü ise kültürel bellek ürünüdür. Toplumdaki genel hatırlatıcılar olarak tanımlayabileceğimiz kültürel bellek ürünleri; varlığı somutlaşmış ve anlam üreten güncelliktedir (Assmann, 1995: 129), ve varlığını dolayım –arabulucuk– ile oluşturur (Erl & Rigney, 2009: 4). Yeniden yazı örneğini ele alarak açıklamak gerekirse: Yazının belirmesi toplumsal bellekte etkili bir dönüşümle ilişkilendirilir (Le Goff, 1992: 58). Yazı ile birlikte bellek; yazıt şeklini alarak toplum için bir hatırlatıcı olur ve hatırlanmaya değer bir olayın hatırlanmasını sağlar (Le Goff, 1992: 58). Yazının gelişmesiyle birlikte “yaşayan hatıralar” arşivcilere dönüşür (Le Goff, 1992: 63). Burada; toplumsal bellek birikimi kaydedilmesi ve dışsallaştırılmasından öte, kendinden ayrı bir ürünün hammaddesi olur. En temel medya araçlarından biri olan yazı, hatırlatmak istediği toplumsal bellek birikimini yazıt üreterek hatırlatır ve toplumda bir dönüşüme sebep olur. Bu noktada yazı kültürel bellek aracı, yazıt ise bir kültürel bellek ürünüdür. Bu üretimi gerçekleştiren süreç ise; dolayımdır.

Medya, dolayım sürecinde anlam yapıcı bir araçtır; birey ve dünya arasında dolayım yaparak hem deneyimi hem de belleği şekillendirmek için çerçeve sağlar (Erl & Rigney, 2009: 1). Bu noktada toplumsal belleğin ulus-kurucu bir işlevinin olduğunu ve daha özel olarak; kültürel belleğin ulus-kimliğini pekiştirdiğini hatırlayalım. Bu durumda, belleğin kendini aktardığı medyanın; ulus ve toplum arasında bir köprü olarak dolayım sürecinde anlam yapıcılığını ulus-kimliğini yerleştirmek için kullandığı düşünülebilir. Çalışmanın devamında medyanın bu yönünü ele alacağım. Fakat, şu noktada, daha açıklayıcı olmak adına yazı örneği üzerinden gitmek istiyorum: Yazmak;

kayda geçirmek, güvenceye almak, belgelemek, kontrol etmek, hakim olmak, düzenlemek ve kodlamak anlamlarına gelir (Assmann, 2001: 262). Toplumsal belleğin kendini yazıya –medyaya– aktarmasını; özel olarak yazının genel olarak ise medyanın bu işlevlerini düşünerek incelemek aslında bir açıdan tepeden-tabana bellek inşasının izini sürmektir. Dolayısıyla; ben bu çalışma ile medyanın dolayım sürecinde tepeden-tabana bellek inşasında üstlendiği ulus-kurucu rolü üzerine yoğunlaşacağım.

2.1.1. Medya ve Dolayım Süreci

Medyanın tabandan-tepeye bellek inşasını tespit etmeye başlamadan evvel; dolayım sürecinde anlam yapıcı olarak, belleği ve deneyimi nasıl şekillendirdiğini görmek faydalı olacaktır. Kültürel belleğin dinamikleri yeniden dolayım süreci ile sıkı sıkıya bağlıdır (Erll & Rigney, 2009: 5). Tıpkı dolayımdan önce kültürel bellek olmadığı gibi, yeniden dolayım olmadan dolayım da yoktur (Erll & Rigney, 2009: 4). Dolayısıyla; tüm dolayım aslında bir yeniden dolayımdır (Bolter & Grusin, 2000: 55). Yeniden dolayım olarak tüm güncel medya işlevleri ve yeniden dolayım; bize daha önceki medyanın yorumlamasının bir yöntemini sunar; bu yönüyle, daha yeni medyanın daha eski olanı dolayım yaptığı tarihsel bir ilerleme vardır (Bolter & Grusin, 2000: 55). Bu süreçte, hatırlatıcı medya daha önceki hatırlatıcı medyadan ödünç alır, onu içerir, sindirir, gözden geçirir ve yeniden şekillendirir (Erll & Rigney, 2009: 5). Diğer yandan; medya sürekli olarak yorumlanır, yeniden üretilir, birbirleriyle yer değiştirir (Bolter & Grusin, 2000: 55). Görünen o ki; burada, medyanın hem kendini hem de kendinden önceki medya içeriğini tahvil ettiği; birbirine koşut bir süreç vardır. Bu durumda; dolayımlanmış hatıralar zamanda değişken bir nitelik kazanır ve hatıralar yeniden yazılabilir hale gelirler (Garde-Hansen, 2011: 52). Dolayısıyla, hatıraların çerçevesi güncel medyaya bağlı olarak değişir ve dönüşür. Dolayısıyla; kendini medyaya aktarmış belleğin şimdinin koşullarına göre inşası bu şekilde gerçekleşir. Bu sebeple; medya biçimlerini sosyal sonuçlarından dolayı keşfetmek hayattır (Garde-Hansen, 2011: 60).

2.1.2. Medya, Dolayım ve Bellek

Bu amaç doğrultusunda; anlam yapıcı medyanın birey, deneyim ve dünya arasında gerçekleştirdiği dolayım süreci ile bu dolayımın toplumsal bellek ve hatıralarımız açısından sahip olduğu etkiyi incelemeliyiz. Lowenthal (1985: 196), kendi deneyimlerimizden hatırladığımızı düşündüğümüz birçok olayın aslında bize söylendiğini ve bu sayede hafızamızın ayrılamaz bir parçası olduğunu söyler. Ona göre, hatıraların kalıcılığı paylaşım ve onaylama ile mümkündür: Tek başımıza bildiğimiz olaylar, başkalarıyla paylaşılan ve onaylanan hatıralara kıyasla daha az kesin ve daha az anımsanabilir (Lowenthal, 1985: 196). Lowenthal’ın önerisini medyanın hatırlatıcı olarak özgüllüğünü ele alarak takip edecek olursak; hatırlatıcı medyanın herkese aynı anda sunduğu içeriklerle bir paylaşım ve onaylama ortamı yaratarak kalıcı hatıralara sahip olmamızı sağladığını söyleyebilir miyiz?

Wertsch (2004), birey ve deneyim arasındaki dolayımı “metinsel dolayım” terimiyle açıklar. Buna göre; bir nesil deneyimlememiş olduğu bir olayı okulda, evde ya da medyadan öğrenerek olaya dair bilgi –bellek birikimine– sahip olur (Wertsch, 2004: 4). Bu bellek birikimi; olaylar ve bizim onları algılayışımız arasında yer alan ya da dolayımlanan anlatıların sağladığı “metinsel kaynaklara” dayanır (Wertsch, 2004: 5). Lowenthal’ın oraya attığı fikirlere ek olarak Wertsch’ün medyanın ve dolayım üzerine yoğunlaşmış düşünceleri birlikte ele alındığında medya ile deneyimlenmemiş olaylara dair kalıcı bir bellek birikimine sahip olunabileceği söylenebilir. Lowenthal ve Wertsch’ün fikirleri; bir önceki bölümde aktardığım Hoskins’in fikirleri ile paralellik gösteriyor. Bu fikirlere karşı olarak; Huyssen ise (2003:17); yeni bilgi teknolojileri, medya politikaları ve hızlı tempoda tüketimin kültürel baskısı altında bellek ve unutma arasındaki ilişkinin dönüşmesi ihtimalini sorgular. Ona göre; tükettiğimiz kitlesel pazarlanan hatıralar “hayal edilmiş” hatıralardır ve bu sebeple yaşanmış hatıralara göre daha kolay unutulabilirler (Huyssen, 2003: 17).

Landsberg ise, “protez bellek” kavramı ile medya teknolojilerinin belleği nasıl dönüştürdüğünü açıklayarak konuyu daha ileri bu adıma taşır:

“Metalaşmış kitle kültürünün ortaya çıkmasıyla birlikte, sinema gibi yeni teknolojiler geçmişe dair görüntü ve anlatıların daha önce benzeri görülmemiş bir dolaşımını mümkün kılarak belleği dönüştürdü. Belleğin bu yeni şekli, ki ben buna ‘protez bellek’ diyorum, sinema salonu ya da müze gibi deneyimsel bir mekanda, geçmiş hakkındaki bir tarihsel anlatı ile bir insan arasındaki ara birimde ortaya çıkar ... Tanımladığım süreçte; kişi, basitçe tarihsel bir anlatıyı kavramaz fakat daha kişisel bir şekilde benimser, yaşamamış olsa bile bir geçmişin hatırasını derinlemesine hisseder. Meydana gelen protez bellek kişinin öznelliğini ve politikasını şekillendirme kabiliyetine sahiptir” (Landsberg, 2004: 2).

Landsberg, “protez bellek” kavramı ile bireyin yaşamadığı deneyime dair bellek birikimine sahip olduğunu belirtirken, kişinin öznelliği ve politikasını şekillendirme kabiliyetine işaret eder. Landsberg’in sözünü ettiği bu şekillendirme kabiliyeti; medyanın dolayım sürecinde anlam yapıcı işleve sahip olması ve dolayım yaptığı hatıraları tahvil edebilme kapasitesinden kaynaklanır. Irwin-Zeracka (2009), benzer şekilde medyanın anlamı dönüştürmesine işaret eder. Irwin-Zeracka (2009: 161); “Instant Memory” kavramı ile hatırlanmaya değer olayların görsel-işitsel teknoloji aracılığıyla özel veya kamusal olarak kayda geçirilmesiyle oluşan yeni deneyimi tanımlar. “Instant Memory” ortamı; yalnızca bilişsel kapasitemize bir yardımcı olarak kullanıldığında bile oldukça önemlidir fakat bu bir yeniden üretimdir (Irwin-Zeracka, 2009: 162). Öyle ki; olayları doğrudan belgelemeye izin veren video teknolojisi dahi odaklanmada oldukça seçicidir bu yüzden de anlam dönüşebilir (Irwin-Zeracka, 2009: 162). Bu sebeple; “Instant Memory” aslında belleğin yeniden üretildiği bir alandır (Irwin-Zeracka, 2009: 165). Öte yandan; “Instant Memory” ile dolayımlanmış deneyim bizim değildir ve bu deneyime dolaylı katılımımız gerçek deneyimlerimiz gibi ne keyifli ne de hüznü olabilir (Irwin-Zeracka, 2009: 165).

Anlaşılacağı üzere; literatürde medya dolayımı ile üretilen kitlesel, popüler ve yapma hatıralar ile yaşanan, özgün ve deneyimlenmiş hatıralar arasında ikili karşıtlık bulunuyor (Garde-Hansen, 2011: 39). Kişisel olarak, medyanın deneyimlenmemiş olaylar için bir bellek birikimi sağlayabileceğini kabul etmekle beraber; kazanılan bu hatıraların aynı olayın deneyimlenmesiyle edinilen hatıralardan anlamca farklı olabilme kapasitesini ortaya çıkartmak istiyorum. Bu sebeple; bana göre, incelenmesi gereken asıl konu medyanın toplumsal belleği yeniden üretme kapasitesidir. Dolayısıyla, benim sorum: Medyayı dolayım yaptığı hatıralar ile yalnızca toplumda hatırlatıcı bir araç olarak

mı; yoksa, dolayım sürecinde anlam kurucu olarak yeniden üretim gerçekleştiren ve belleği şekillendiren, tepeden-tabana bellek inşasını yerleştiren, bir araç olarak mı kabul etmeliyiz? Şüphesiz ki; medya geçmiş deneyimler ve bizim aramızda bir “dolayım” yaparak geçmiş algımızı şekillendirir (Erlil & Rigney, 2009: 3). Öte yandan; medyanın kültürel belleği üretme ve şekillendirme gücü vardır (Erlil, 2008: 390). Bu noktada, sorgulanması gereken medyanın bu gücü nereden ve nasıl aldığıdır. Dolayısıyla; medya politikasında kimin etkili olduğu, medyada temsil edilen olayların kimin tarafından seçildiği ve hangi stratejilerin kullanıldığı analiz edilmelidir (Zierold, 2008: 405). Medyanın hatırlatıcı ve temsili olması (Garde-Hansen, 2011: 60); buna ek olarak, geçmişin tüm temsillerinin mevcut medya teknolojilerine ve var olan medya ürünlerine dayanması (Erlil & Rigney, 2009: 4) bu analizi zorunlu kılar. Bu sebeple; medyanın gerçekleştirdiği toplumsal bellek üretiminin belirlendiği koşulları incelememiz gerekiyor. Bu incelemeye yaklaşımım daha önce de belirttiğim gibi medyanın dolayım sürecinde konumlandırıldığı ulus-kurucu işlevi özelinde olacaktır.

2.2. Medyanın Toplumsal Bellek İşi

Uluslar, üyeleri tek kökene sahip olmasa bile; mitler, semboller ve geleneklerce birlik olan kültürel topluluklar olarak görülür (Smith, 1991: 11). Dolayısıyla; bir ulusun üyeleri, ortak bir kitle kültürünü, tarihsel mitleri ve hatıraları paylaşır (Smith, 1991: 14). Ulus-kurucu mitler; sosyo-politik düzenin kurulmasını öyküleştiren, paylaşılan bir geçmiş ile farklı insanları ortak inanca bağlar ve ulus inşasında kişisel kimlikleri şekillendirir (Peri, 1999: 108). Bağlayıcı geçmişin hatırlanması ve topluma bağlılığın sürmesi için; topluluk, öyküsünü ve kurucu anlatısını devamlı olarak tekrar eder (Bellah, 1985: 153). Bu anlatılar; toplumsal bellek tarafından korunurlar ve toplumun mizacını şekillendirme kapasiteleri vardır (Knapp, 1989: 123). Anlaşılan o ki; mitler ve anlatılar toplumsal bellek ile bir etkileşime sahip olarak, kimlikleri ve toplumsal mizacı şekillendirir. Toplumsal belleğin iletişim tarafından sürdürüldüğünü göz önüne alarak; medyanın, üretimini ulus-kurucu işlevi açısından sorgulamalıyız.

2.2.1. Ulus-Kurucu Medya

18. ve 19. Yüzyılda aynı sürecin ardışık sonuçları olarak; ilki endüstriyel alanda, ikincisi iletişim alanında gerçekleşen iki devrim yaşanmıştır (Carey, 1997: 128-9). İletişim alanında yaşanan devrimin bir sonucu olan modern -ulusal- medya; bireylerin doğrudan ulusal bir topluluğa bağlanmasına olanak sağlayarak sosyal örgütlenmede merkezci bir gücü temsil etmiştir (Carey, 1997: 129). Ulusun, farklı ve birbirini hiç tanımayan insanları belirli ortaklıklarla bağladığını aktarmıştı. Bu noktada, ulusun bu bağlayıcılığını ve birleştiriciliğini medya ile sağladığını söyleyebiliriz. Medya, içkin olarak hikaye anlatmada bir üstünlüğe sahiptir (Peri, 1999: 122). Bu üstünlük, efsane yaratımında belleğin geleneksel araçlarına kıyasla medyayı daha güçlü kılmış ve kahramanlar inşa etmek, mitler yaratmak, kültürler geliştirmek için gerekli donanıma sahip olmasına yol açmıştır (Peri, 1999: 122). Görünen o ki; medya toplumsal örgütlenmede merkezci bir rol oynarken anlatı yaratımı konusunda özgül bir yere sahiptir. Bu açıdan düşünüldüğünde medyanın; toplumda ulus-kurucu olarak işlemek adına oldukça verimli, elverişli ve güçlü bir alan olduğu söylenebilir. Öyle ki, devletlerin ulus inşa etme politikaları; popüler bir milliyetçi coşku ile medya yoluyla sistematik bir milliyetçi ideolojiyi yaygınlaştırır (Anderson, 2004: 129).

Öyle ki; medya üretimi, ulusal kimliğin sembol ve değerlerine kamusal ve tanınabilir şekil vermiş (Carey, 1997: 130); ulus sevgisini, iktidarı ve kültürel modelleri korumuştur (Breed, 1958: 113-4). Böylece; medya ulus-kurucu mit ve ritüelleri döngüsel olarak tekrar ederek ulusal topluluğun aynı anlam dünyası ve kodlar içinde kendini hayal etmesini sağlamıştır (Başaran İnce, 2010: 23). Böylece ulusal kimliklerin inşasını gerçekleştirmiş, ulus-kurucu anlatıları kamusallaştırarak toplumsal belleği beslemiştir ve ulus yapıcı bir araç olmuştur. Bu yüzden; iletişim araçlarının ortaya koyduğu bellek işini anlamaya çalışmak, toplumu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak için uygun ve yerinde bir konudur.

Toplumsal bellek üretimi yapan, yani hatırlatmanın sunulduğu medya, toplumda kabul şansına sahiptir (Zierold, 2008: 405). Bu açıdan baktığımızda, kamusal olaylarda medya içeriklerinin toplum tarafından güvenilir kaynaklar olarak kabul edildiği söylenebilir.

Bunun sebebini medyanın ulus-kuruculuğunu ele alarak açıklarsak: Toplumsal bütünlüğü yükselten medyaya, ulusa olan katkısından dolayı saygı atfedilir ve bu durum medyanın anlam üretme aracı olarak meşrutiyeti ile sonuçlanır (Peri, 1999: 122). Dolayısıyla; toplumsal bellek söz konusu olduğunda medya başlıca önem taşır; medya, bir bellek alanıdır (Peri, 1999: 122). Bu durumda; kamuyu ilgilendiren bir olaya ait toplumsal bellek, olayın dolayımınmamış dünyada gerçekleştiği şekliyle değil; yayıncının, yayının ve bu yayının özel alandaki tüketimi ile yapılandırılır (Garde-Hansen, 2011: 32). Çünkü; medya dolayım ile, kamusal olanı özel alana taşır: Ev, medya tarafından tarihsel anlatışın sergilendiği ve olayın toplumsal belleğe gireceği yer haline gelir (Dayan & Katz, 1994: 22). Bu durumda, kamusal olaylara ait toplumsal belleğin belirlenmesi; kişilerin kendi deneyimlerinden ziyade medya ürünleri tarafından gerçekleştirilir. Bu nokta, medyanın sahip olduğu bir diğer kritik konuma işaret eder. Bu kritik konumda; güçlü bir toplumsal bellek üreticisi olan medya (Garde-Hansen, 2011: 55); hatırlama sürecinde bellekte kalacak olan hatıralar ile kaybolması, unutulması istenen hatıralar arasındaki mücadelede bir karar vericidir (Peri, 1999: 112-3). Söz gelimi televizyon; karar vericiliği, seçiciliği ile kültürel himayeyi amaçlar ve bundan dolayı kendini kültürel yeniden üretim ve yenilemede etkili bir faktör olarak tanımlaması gerekir (Blumler, 1993: 406); fakat bu durum aslında tüm medya için geçerlidir.

Anlaşılabacağı üzere; medya, kültürel himayeyi amaçlar. Dolayısıyla, içeriklerini aktardığı anlatıları hizmet ettiği toplumun kültürel hegemonyasını yüceltecek şekilde yazar (Garde-Hansen, 2011: 50). Daha genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse; medyanın toplumsal belleği ne şekilde inşa edeceğinin kararı; iktidarın elindedir. İktidar toplulukların üyelerini birbirine bağlayan ritüel bir eylemdir, toplumun inşasıdır ve toplumu bir arada tutan personel gibi işler (Zelizer, 1992: 2). Topluluğu ulus yapan şey, bellek inşasını gerçekleştiren şey; iktidardır. Bu açıdan, iletişim bir iktidar kurma yoludur ve medya üretimiyle tepeden-tabana ilerleyen politik belleğin izi sürülebilir. Bu noktada, iktidarın iletişimci üzerindeki etkisi önemlidir (Zelizer, 1992: 2). İktidar, iletişimci ve toplumsal bellek ilişkisini daha iyi açıklamak ve çalışmanın bütünlüğünü sağlamak adına bu konuyu gazetecilik mesleği özelinde açıklamak istiyorum.

2.3. Gazetecilik ve Toplumsal Bellek Üretimi

19. Yüzyılda; malların ve insanların hareketi ile bilginin hareketi aynı süreçler olarak görüldü ve her ikisi “iletişim” sözcüğüyle tarif edildi (Carey, 2009: 12). Bu bakış açısı ile, endüstriyel kültürlerde daha yaygın olarak, iletişim; bilgi aktarma, yollama, iletme ve başkalarına bilgi verme gibi terimlerle ifade edilen “iletim” yaklaşımıyla algılandı (Carey, 2009: 12). Habermas; 19. Yüzyılın sonunda, gazetecilerin haber iletimi yanı sıra kanaat yazısı ürettiği bir dönemi işaret eder. Bu duruma yol açan gelişmenin temeli, 19. Yüzyılın sonlarında toplumun devletleşmesi devletin toplumlaşması diyalektiğinden; Devlet ile Toplum arasındaki ayrışmanın yıkılarak yeniden siyasallaşmış bir toplumsal alanın oluşmasından kaynaklanmıştır (Habermas, 2014: 252-3). Siyasallaşmış toplum, haber iletiminin dışında kanaat basınının oluşmasına yol açmış; yazar gazeteciliği ile haber yazıcılığı arasında bir rekabet yaratmıştır (Habermas, 2014: 306). Bu rekabet ile; gazete yalnızca haber değil kamu oyu ticareti yapan bir alan haline gelmiştir (Habermas, 2014: 306). Fakat bu durum, kanaat basınının önünü açmaya ya da gazetecilikteki iletim geleneğini yıkmaya yetmemiştir. Çünkü; siyasal işlev gören bir kamunun yasalaşması, basının kendi kazanç imkanlarına yönelerek gazetenin ticarileşmesi ile sonuçlanmıştır (Habermas, 2014: 309-11). Dolayısıyla; gazetecilik pratiği; bir ticari işletmenin özel çıkarları doğrultusunda talimatlara bağlı olarak çalışan bir uzmanlaşma olmuştur (Habermas, 2014: 311).

Nihayetinde; gazetecilik 19. Yüzyılın ikinci yarısında; yeni söylemsel pratikler ve stratejiler, yeni söylemsel normlar ve fenomenlerden kaynaklanan üretim ilişkilerinin hakim olduğu söylemsel üretim alanında ortaya çıkmıştır (Chalaby, 1998: 1). 19. Yüzyılda iletişim alanında yaşanan devrimin bir sonucu olarak yeni bir toplumsal rol olan profesyonel iletişimci; bir kaynağın mesajlarını, fikirlerini ve amaçlarını, izleyicileri bilgilendirmek ya da ikna etmek için tasarlanmış sembolik stratejiye dönüştürme faaliyetidir (Carey, 1997: 132-3). Bu doğrultuda, profesyonel iletişimci kendi düşüncelerinin üretiminden ziyade; kaynak ve kitle tarafından empoze edilen kısıtlamalar ya da talepler altında çalışır (Carey, 1997: 132-3). Dolayısıyla; gazetecilik, kamusal bir anlayışı içine almaz (Chalaby, 1998: 2). Bu durumda gazeteciler, olayların bağımsız yorumcusu olmaktansa muhabir olarak devlet ile izleyiciler arasında aracılık

eden sembolleri iletirler; bu rol ile gazeteciler, entelektüel beceriden ziyade, devletin amaçlarını ve özelleştirilmiş dilini daha geniş, karışık ve daha az eğitilmiş izleyiciye dönüştürme kapasitesini kullanırlar (Carey, 1997: 137). Gazetecinin ürettiği haberler bir açıdan; gazetecilik emeğinin altındaki hikayelerin seçildiği ve düzenlendiği, iktidarın tanımlandığı ve başvurulduğu kimi örgütsel kısıtlamaları, bir açıdan da; gazetecilerin olayların kuvvetli akışını yönetmek için düzenli olarak kullandığı yazımsal şekilleri ve anlatı aygıtlarını kaydeder (Carey, 1986: 160).

Bu noktada, Garde-Hansen (2011: 3) tarafından sorulan, gazetecilerin doğruyu söylediğini nereden bileceğimiz, sorusu geçerliliğini yitirmiş gibi görünüyor. O halde, soruyu şu şekilde değiştirmeliyiz: Gerçeği gazetede ya da gazetecilerin sözlerinde aramak ne kadar mantıklıdır? Genel açıdan bakacak olursak; iletişim, gerçekliğin üretildiği, sürdürüldüğü, iletildiği, onarıldığı ve iletildiği sembolik bir süreçtir (Carey, 2009: 19). Daha özel bir bakış açısıyla da haber; tarihte özel bir yeri olan belli bir sınıf tarafından icat edilmiş bir kültür şeklidir, tarihsel bir gerçekliktir (Carey, 2009: 17). Bu sebeple; haber ve gerçekliği aynı şey olarak algılayamayız, çünkü haberin gerçekliği yalnızca gazetecinin gerçekliğidir (Lippmann, 1998: 358-60). Gazetecinin gerçekliği ise; toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edemeyiz. Çünkü, gazeteci üzerinde uygulanan kontrol, gerçeğin kontrolü değil; işverenin fikirleri ve okuyucu tarafından uygulanan kontroldür (Lippmann, 1998: 360). Dolayısıyla, eğer herhangi bir toplumda toplumsal bir gerçeklikten söz edilebilecekse; bu gerçekliği haberde aramak beyhude bir çabadan öteye gitmeyecektir.

2.3.1. Gazeteciliğin Kültürel İktidarı

Aktarıldığı üzere, gazetecilik gerçeklik hiyerarşinin tepesinde bulunmaz (Kitch, 2008: 318); fakat, toplumun gazetecilere karşı güven duygusu beslediği de inkar edilemezdir. Bunun temeli; gazetecilik uzmanlığının kamuyu ilgilendiren mühim olaylarda şekillenmesidir (Zelizer, 1992: 4). Kamusal olaylarda; gazetecilik ile televizyon şahitlik ve tanıklık söylemlerini güçlü içerik üreticisi olarak kullanırlar (Garde-Hansen, 2011: 57). Dolayısıyla; toplumsal olaylarda gazeteciliğin uzmanlığına ve görgü tanıklığına duyulan acil talep; kamunun açıklık kazanmak için gazetecilere güvenmesiyle

sonuçlanmıştır (Zelizer, 1992: 4). Böylelikle; toplum nezdinde, gazeteciler geleneksel olarak yeni bilgiyi ilk kamulaştırıcı olmakla yüksek değere yerleştirilmiş (Edy, 1999: 74) ve toplumda gerçek dünyanın iktidar sahibi ve güvenilir gözlemcileri olarak değerlendirilmişlerdir (Zelizer, 1992:1).

Aynı şekilde gazeteciler bizzat kendilerini, hayati bilgileri bilmeyenlere veya bilmesi gerekenlere aktarmakla yükümlü, olaylara öncelikli tanıklık eden kişiler olarak görürler (Garde- Hansen, 2011: 3). Bu sebeple, gazeteciler görgü tanıklığı, fail, araştırmacı ve yorumlayıcı rollerini üstlenerek; gazetecinin, bir konu hakkında otoriter bir şekilde konuşabileceğini garanti eder (Zelizer, 1992: 193). Bu durum; kültürel iktidarın, gazetecilerin kendi iktidarlarını yaratmasına izin vermesinden kaynaklanır. Kültürel iktidar, gazetecilerin kimi kamusal olaylarda kendi yorumlarını kullanmalarına yardım eder; böylece, gazeteciler kendilerini iktidar sahibi topluluk içinde şekillendirirler (Zelizer, 1992: 2). Dolayısıyla; gazeteciler kamusal olaylarda kendi yorumlarını yapabildikleri için kendilerini iktidar sahibi topluluğun içine yerleştirebilirler. Bu durumda; gazetecilik mesleği, hem iktidarın ona atfettikleriyle hem de kendini tanımladığı yollarla toplumsal meşruiyetini kazanmıştır. Gazeteciler kendilerini kültürel iktidar olarak kurmakla gerçeğin yapılarını kullanır ve pratikleri yeniden şekillendirirler dolayısıyla; olayları istenen şekillerde biçimlendirebilirler (Zelizer, 1992: 3-4). Toplumsal bellek ise; tam olarak bu süreci yansıtır (Zelizer, 1992: 4). Kısacası; toplumsal bellek, iktidarın tayini sonucunda kültürel iktidar sahipleri tarafından inşa edilir. Bu noktada; medya bir iktidar mekanizması ve gazetecilik ise kültürel iktidar olarak toplumsal belleği şekillendirir.

Gazetecilerin, iktidar sahibi topluluk olarak toplumsal belleği şekillendirmelerinde anlatı kabiliyetlerinin yeri büyüktür. Muhabirler güncel meseleler hakkındaki hikayelerini kültürel olarak yankılanan arketipler ve anlatılar kullanarak anlatırlar (Kitch, 2008: 312). Gazetecilik iktidarı da sunulan hikayeler aracılığıyla sürdürülen bu anlatılarda var olur; gazeteciler, hikayeleri kimin söylediği, nasıl söylediği ve neyin söylenip söylenmediğini değiştirerek kendi anlatı formlarında biçimlendirilmiş bir anlatı sanatı gerçekleştirirler (Zelizer, 1992: 189). Bu noktada, diğer kültürel iktidarlar bir mücadele içindedirler; sadece anlatıcılıklarını meşrulaştırmak için değil aynı zamanda

hikayeye anlam verenler olarak kendi meşruluklarını güçlendirmeye de ihtiyaç duyarlar (Peri, 1999: 120). Dolayısıyla, gazetecilik iktidarı gazetecilerin kendi anlatılarıyla oluşur (Zelizer, 1992: 192). Bu anlatılar iktidarı doğurur; iktidar ise belleği var eder, bellek ise daha fazla anlatıya sebep olur ve daha fazla anlatı, daha fazla iktidara yol açar (Zelizer, 1992: 189). Anlatıların ilk olarak siyasal iktidardan kaynaklandığını hatırlarsak; gazeteciliğin, iktidarın kendini besleyebilmesi için bir araç olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Öyle ki, gazetecilerin anlatı sunabilmesi için bu anlatıların, olaylara istikrarlı anlatı veren toplumsal ve politik bir ideolojiye yerleşmesiyle mümkündür (Carey, 1986: 161). Öte yandan; gazeteciler, anlattıkları hikayeler için iktidarın kimi varsayımları aracılığıyla tercihen ve stratejik olarak önemli gördüklerini yapılandırmaya muktedirdir (Zelizer, 1992: 8). Bu açıdan; bir bellek yapılandırma mecrası olan gazetecilik, aynı zamanda diğer kültürel ve geleneksel mevkileri üzerinde yorumun bir mahkemesi olarak diğer bellek ağları için merkez olarak işlev gören bir bellek ağı olarak kavranmalıdır (Kitch, 2008: 317). Anlaşılan o ki; gazetecilik, yorumlayıcı bir topluluk olarak toplumu geri beslemeye muktedirdir (Zelizer, 1992: 9-10).

2.3.2. Gazetecilik Yapmak Bellek İşi Yapmaktır

Edy (1999: 71), geçmişin medya tarafından bizim için nasıl anlamlı halde üretildiğini ve siyasal geleneğin, kültürün, kimliğin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını anlamak adına; gazetecilerin geçmişi kullandığı ve yeniden yapılandığı yolların keşfedilmesi gerektiğini söyler. Ona göre; gazeteciliğin geçmiş tasviri toplumun geçmişle bağ kurmasını sağlamasıyla geri yansır: Gazetecilik işi; geçmişi hatırlamayı ya da unutmayı, toplumun kendini bütün ya da birçok grup olarak görmesini, geçmiş hakkında eleştirel düşünmeyi ya da onu sorgusuz kabul etmeyi; geçmişin şimdi ve gelecek ile nasıl bağdaştırıldığını etkileyebilir (Edy, 1999: 73).

Edy'e göre (1999: 74); geçmişin görünümü haberlerde üç şekildedir: Anmalar, Tarihsel Analogiler ve Tarihsel Bağlamlar. Anma gazeteciliğinde; iktidarın toplumsal uylaşım yaratmak istediği kişi ya da konu anılır ve haberde olayın hikayesi anlatılır (Edy, 1999:

74-5). Anma gazeteciliğinde, ana konu geçmiş olduğu için izleyicilere geçmiş yeniden yaşatılır; sunulan hikaye ile geçmiş ve şimdi arasında duygusal bir bağ yaratılır (Edy, 1999: 75). Tarihsel Analojiler ise; geçmiş, güncel bir durumun çıktılarını öngörmek ve analiz etmek için kullanılır (Edy, 1999: 77). Dolayısıyla, Tarihsel Analojiler, geçmiş şimdiki ile ilgili yapma girişimidir, bugünkü duygulara ve geleceğe yönelik beklentilere güçlü bir şekilde bağlıdır; amaç, geçmişi incelemek değil şimdikiye odaklanmaktır (Edy, 1999: 77-9). Tarihsel Bağlamlar ise; güncel durumlara zemin hazırladığı düşünülen geçmişin izini sürer (Edy, 1999: 80). Bu yönüyle Tarihsel Analojilerden ayrılır ve amaç, içinde bulunulan noktaya nasıl geldiğini açıklamaktır (Edy, 1999: 80).

Görünen o ki; gazetecilik pratiği, geçmişi kullandığı her durumda şimdikiyi gözetir. Geçmiş odağına en çok sahip olan anma gazeteciliği dahi, geçmişe dair seçimini şimdiki koşullarına –iktidara– göre belirler. Nihayetinde, gazetecinin şimdikiye yaklaşımı sık sık geçmişin izini kapsar fakat; gazeteci “orada” ve “o zamanda” olmaksızın, “şimdi” ve “bu zamanda” prensibiyle çalışır (Zelizer, 2008: 81). Bu durumda; toplumsal bellek ve gazetecilik pratiğinin “şimdi” içinden gerçekleştirilmesi bu iki alanın yapısal olarak benzer olduğunu gösteriyor. “Presentist” anlayışı, toplumsal belleğin yaşanan şimdi içerisinden, siyasal iktidarın belirlemeciliği ile şekillendirilmesini doğrultusunda politika ile ilişkisini ve bir mücadele alanı olmasını inceler. Bu amaçla; toplumların tarih kavrayışını, toplu anmaları, kitle iletişimini inceleyerek toplumsal bellek yönetimini ortaya çıkarır. Gazetecilik her zaman şimdiki koşulları içinden yapılır fakat geçmiş kapsar ve geleceğe yönelik bir birikim sağlar. Öte yandan; daima iktidarın belirlemeciliği altında çalışır. Dolayısıyla; bu durumlar, gazetecilik pratiğini toplumsal bellek gibi “Presentist” anlayışına tabi tutmaya olanak tanır. Çünkü; gazetecilik bir toplumsal bellek alanıdır, gazetecilik yapmak bellek işi yapmaktır. Gazeteci de hangi olayın hangi ortamda olacağına karar vermeye başladığında ve aktarmak için araçlar kullandığında kendini bellek işi alanında bulur (Zelizer, 2008: 83). Nihayetinde; gazetecilik belleğin içindedir, onun kalbindedir ve gazeteciliği ciddiye almak gerektiğinin sebebi budur (Kitch, 2008: 318).

Gazetecilerin tarihin ilk taslağını yazdığı görüşü basmakalıp hale gelecek kadar yaygındır (Edy, 1999: 71). “Tarihin ilk taslağı” olarak gazetecilik aynı zamanda

belleğin ilk taslağıdır çünkü; gazetecilik belleğe kamusal katılımı ana mevkidir: Bugünün meselesini aktararak gelecekte neye dikkat edildiğine dair bir açıklama sunar (Kitch, 2008: 311-312). Bu açıdan, gazetecilik toplumsal belleğin birincil arşivi olmuştur (Zelizer, 1992: 194-195). Bir olayı hatırlamak ve toplumun onu nasıl hatırladığını şekillendirmek gazetecilerin stratejik marifetleri tarafından düzenlenir (Zelizer, 1992: 5). Elbette bu stratejik marifetler yukarıda belirtilen kimi kısıtlamalar altında uygulanır. Lang & Lang (1989: 126); şu sözleri ile gazetecilik, toplumsal bellek inşası ve iktidar arasındaki etkileşimi özetler nitelikte:

“Geçmiş ve gelecek güncel olayların bildirilmesini birlikte çerçeveler. Yalnızca geçmişin hangi kısmı ve geleceğin hangi türünün kullanıma sokulacağı; editörlerin ve gazetecilerin kamusal alanda meşru olarak neye inandığına, gazetecilik geleneğine ve elbette kişisel ideolojilere dayanır” (Aktaran Zelizer, 2008: 81-82).

Dolayısıyla; iktidarın baskısı altındaki medya kendisine tanzim edilen ve dayatılan geçmiş algısını yansıtır ve yeniden inşa eder (Başaran İnce, 2010: 24). Kamunun geçmiş olarak neyi hatırlayacağı; medyanın neyi seçtiğinin bir parçası olarak kalır (Zelizer, 1992: 214). Bu sebeptendir ki; medya, toplumsal belleği topluma ilettiği anda toplumu yeniden üretir (Garde-Hansen, 2011: 38). Bu sebeple; haberi, saf bilgidен ziyade dünyadaki çatışan güçlerin tasviri olarak; haber okumayı, yarışan güçlerin dünyasına katılmak için yapılan bir eylem olarak görmek gerekir (Carey, 2009: 16-7). Daha genel açıdan belirtmek gerekirse; iletişim “paylaşma”, “katılım” ve “ortak bir inanca sahip olma” gibi terimlerle bağlantılıdır (Carey, 2009: 14). Bu yüzden; iletişimin en yüksek göstergesi; bilgi aktarımından ziyade, insan eylemleri için kontrol ve kapsayıcı olarak hizmet edebilen düzenli ve anlamlı kültürel dünyanın inşasında ve sürdürülmesindedir (Carey, 2009: 14-5). Medyayı kültürel bellek aracı yapan da tam olarak bu durumdur.

3. BÖLÜM

“15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ” VE MEDYA

3.1. 15 TEMMUZ GECE Sİ MEDYA GÜNDEMİ

Önceki bölümlerde aktarıldığı üzere; tepeden-tabana hareket eden politik belek, ulus-kurucu mit ve ulusal-tarihsel anlatılara dayanan ulus belleğini inşa etmek ister. Ulus belleği, bu anlatılardaki kimlik aracılığı ile devamlılığını sağlarken, medya; ulus-kurucu öğelerin tekrar aracı olarak politik belleğe yardım eder. Bu bölümde, 15 Temmuz 2016 akşamında siyasilerin darbe girişimine dair açıklamalarını; kurulan anlatı ve mitleri ortaya çıkararak analiz etmeye çalışacağım. Bu doğrultuda varmak istediğim nokta, politik belleğin inşa etmek istediği ulus belleği ve medyanın bu inşadaki rolünü saptamak olacak. Bu sebeple, öncelikle siyasilerin 15 Temmuz’a dair açıklamalarını, ardından da medyanın 15 Temmuz darbe girişimine dair ürettiği haberleri inceleyerek; politik belleğin, 15 Temmuz darbe girişimi üzerindeki ulus belleği inşasında medyanın oynadığı rolü göstermeye çalışacağım..

3.1.1. Darbeye Dair İlk Bilgiler

15 Temmuz darbe girişimine dair ilk haberler 15 Temmuz 2016’da saat 22.00 sularında televizyon kanallarından iletmeye başlandı. Haberi ileten kanallar; Ankara semalarında jetlerin alçaktan uçtuğunu ve İstanbul köprülerinin Jandarma tarafından kapatıldığı bilgisini aktardılar. Aktarılan bilgilerin kısıtlılığı dolayısıyla, gazetecilerin çoğu tam olarak ne olduğunun henüz bilinemediğini belirtirken yaşananları ‘olağanüstü’ bir durum olarak belirtiyordu. Konuya dair ilk açıklamayı NTV canlı yayınına bağlanan Başbakan Binali Yıldırım yaptı. Yıldırım’ın açıklaması bu olayın bir “kalkışma” olduğu, “demokrasi” ve “millet” vurgularını taşımaktadır. kalkışma olarak Yıldırım’ın yaptığı açıklama şu şekildeydi:

“Doğrusu bir kalkışma ihtimali üzerinde duruyoruz. Belli ki emir komut zinciri olmadan asker içerisindeki bazı kişilerin kanunsuz bir eylemi söz konusu. Ancak, vatandaşlarım ve milletim şunu bilsin ki demokrasiye herhangi bir zarar getirecek

hiçbir faaliyete izin verilmeyecektir, bu bir. İkincisi, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti vatandaşın, milletin seçtiği, millet iradesini temsil eden hükümet iş başındadır. Bunun iş başından gitmesi ancak milletin kararıyla olur, bilinmelidir. Bu kalkışmayı yapanlar, bu çılgınlığı yapanlar, bu kanunsuz eylemin içinde olanlar en ağır biçimde bedelini ödeyecektir. Vatandaşımın bunu bilmesini istiyorum. Asla ve asla bu gibi kalkışmalara pabuç bırakmayacağız. Vatandaşlarımız sakın olsunlar ama asla ve asla bu ve buna benzer çılgınlıklara da müsaade etmeyeceğimizi bilsinler. Teşekkür ediyorum.”

(Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=AkX37Pqi-JM>)

Olaydan sonradan kesinleşen bilgilere göre; Yıldırım'ın konuşması (23.02) sırasında Orgeneral Hulusi Akar rehin alınmış vaziyetteydi. Açıklamanın hemen ardından (saat 23.05'te) Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı konu ile ilgili soruşturma başlattı. Birkaç dakika sonrasında ise (23.08); Gölbaşı Özel Harekat Daire Başkanlığı saldırı altındaydı.

Bu sırada saat 23.06'da Binali Yıldırım bu kez “A Haber” kanalına bağlanarak ikinci bir açıklama yaptı. Yıldırım, bu açıklamasında Türkiye'nin demokraside çok yol ilerlediğini belirtti ve “gerekirse vatandaş olarak ineceğiz bunlara dersini vereceğiz” sözleriyle vatandaşa ilk çağırımı yaptı. Bu açıklamada, bir gazetecinin sorusuna rağmen olayın sorumlusunun kim olduğu Yıldırım tarafından açıklanmadı.

Yıldırım'ın açıklamasının ardından televizyon kanallarına düşen haberler içerisinde; bir grup askeri personelin Ankara'da TRT binasının girişini kontrol ettiği, emniyet müdürlüğünün tüm personelini göreve çağırdığı, Genelkurmay binasının etrafında çok sayıda ambulansın bekletildiği, Atatürk Havalimanına askerlerin girdiği, Genelkurmay Başkanlığı'nın civarında helikopterlerin ve ardından helikopterlerden ateş açıldığını, Genelkurmay binası çevresindeki polislerin de bu ateşe karşılık verdiği aktarıldı. Televizyon kanalları Binali Yıldırım'ın açıklamasını aktarırken ikinci bir açıklama AKP İstanbul İl Başkanı Selim Temurci'den geldi.

Temurci, CNN Türk yayınına bağlanarak İstanbul'daki son durum hakkında bilgi verdi. Temurci açıklamasında; AK Parti İstanbul il teşkilatı binasının askerlerle çevrildiğini, askerlerin emri yukarıdan aldığını belirttiğini fakat 1. Ordu Komutanının olaydan haberi olmadığını ve Genelkurmay Başkanının durumu hakkında kendisinin bir bilgi sahibi olmadığını aktardı. Temurci'nin açıklaması şu şekildeydi:

“...Ben demokrasi, özgürlükler, %50 oy ile iktidara gelmiş bir siyasi partinin şuanda İstanbul’da il başkanı olarak, etrafı askerlerle çevrilmiş bir binanın içindeyim. Yani dolayısıyla bütün İstanbul’un ayağa kalkıp bütün darbeye karşı durmasını istiyoruz. Şu anda AK parti İstanbul İl Başkanlığı Söğütözü’deki merkezin önündeyiz. Şu anda vatandaşlarımızla askerimizi karşı karşıya getirmeye çalışan güçler var. Şu an biz askerimize emri nereden aldınız diye soruyoruz yukarıdan diyorlar. Yukarısının neresi olduğunu soruyoruz. Genelkurmay başkanımızın bu anlamdaki şu anki durumunu merak ediyoruz. Onlardan bir cevap alamıyoruz. Küçük Bir grubun yapmış olduğu bir kalkışma olarak görülüyor. Ve ben İstanbul’da bütün İstanbulluyu; demokrasiye, sistemimize, devletimize, milletimize sahip çıkmaya davet ediyorum ve asker bizim askerimiz. Bu anlamda buraya gelen kardeşlerimize de askerlerimize de bu vesileyle sesleniyorum. Burada Türk bayrağı olarak sokağa çıkan hiçbir vatandaşımıza en ufak bir zarar verilmemesi lazım. Bugün Türkiye’de yeni bir dönem başlıyor bu anlamda. Bugün Türkiye’de, yeni Türkiye’de şuan darbe yapma girişiminde bulunanlara millet en güzel cevabı verecek. İstanbul’da bunun merkezi olacak inşallah.”

(Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=cPkZTCOf6ZQ>)

Temurci açıklamasında vatandaşa güçlü bir çağrı yaptı ve Yıldırım’ın vatandaşlardan beklentisini kesin bir çağrıya çevirdiği söylenebilir. Temurci; “Şuanda vatandaşlarımızla askerimizi karşı karşıya getirmeye çalışan güçler var” ve “asker bizim askerimiz” ifadeleri ile olayın sorumlusu olarak dış bir irade olarak işaret etmiştir. Birlik-beraberlik yaratımı ve vatanseverliğin her zaman bir düşmana gereksinimi vardır (Değirmencioğlu, 2014: 184). 15 Temmuz’a dair diğer açıklamalarda sıkça karşılaştığımız gibi olayın sorumluları kimi adlandırılmalarla düşmanlaştırılmış ve kurulmak istenen birlik-beraberlik anlatısı için kullanılmıştır. Öte yandan, ulusun ve milliyetçiliğin simgesi olan bayrak her türlü eylemin meşrulaştırma aracına, bir baskı ve dışlama aracına, vatan namusuna, kutsalımıza ve daha da ilginç bir gösteriye dönüşmüştür (Kalaycı, 1998: 159). 15 Temmuz darbe girişimi için de Türk bayrağı; darbecileri dışlama, darbe karşıtlarının vatanseverliği ve darbeye olan tepkilerini yansıtmıştır. Temurci’nin “Buraya Türk bayrağı olarak sokağa çıkan hiçbir vatandaşımıza en ufak bir zarar verilmemesi lazım” ifadesi; 15 Temmuz darbe girişimi için, Türk bayrağını böyle bir meşrulaştırma aracı yapmıştır. Daha sonraki gelişmelerle Türk bayrağı; bu meşruluğunun yanı sıra; birliği kurucu bir öge ve demokrasi nöbetlerinin bir gösterisi olarak kullanılacaktı.

Olayın sonrasında edinilen bilgilere göre; saat 00.00’a yaklaşırken Ankara Gölbaşı Özel Harekat Eğitim Merkezine bomba atıldığı anlaşıldı. İstanbul’da ise; Vatan Caddesi’nde İstanbul Emniyet Müdürlüğü önünde polis ve askerlerin çatışma yaşadığı öğrenildi. Fiili

olarak bunlar yaşanırken ekranlara yansıyan, TRT’de “Yurtta Sulh Konseyi” tarafından hazırlanan darbe bildirisinin okutulmasıydı. Ardından TRT’nin yayını kesildi ve darbe bildirisi bir süre daha yayınlanmaya devam etti.

Recep Tayyip Erdoğan’ın 15 Temmuz gecesini takiben yaptığı açıklamalardan anlaşılıyor ki: Kendisi o gece televizyon aracılığıyla halka seslenmek istemiş fakat yaptığı açıklama yerel bir kanala olduğu için ana akım medyaya ulaşamamıştır. Ardından, gazeteci Hande Fırat’ın CNN Türk yayınında Cumhurbaşkanı ile FaceTime üzerinden kurduğu bağlantı aracılığıyla; Erdoğan televizyonda ilk açıklamasını gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla; yayınlanan darbe bildirisinden sonra ekranlara taşınan ilk gelişme Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın açıklaması olmuştur. Erdoğan, bu açıklaması ile olayın “azınlık” tarafından gerçekleştirildiği ve gerçekleştirenlerin, “paralel yapı” ve “üst akıl” olarak betimlediği Fethullah Gülen cemaati olduğunu söyledi. Erdoğan’ın açıklaması, darbenin “millet”e yapılmak istendiği vurgusunu taşıırken; hem gereğinin yapılacağına dair bir güven aşılarken hem de bir güç gösterisi istercesine halkı dışarı çıkmaya davet etti. Erdoğan’ın açıklaması şu şekilde:

“Tabii bugünkü bu gelişme gerçekten silahlı kuvvetlerimizin içerisindeki bir azınlığın ne yazık ki kalkışma hareketidir ve bu malum yapıya ait, paralel yapılandırmanın teşvik ettiği üst akıl olarak onların kullandığı bir harekettir. Ülkemizin birliği, beraberliği, bütünlüğüne yönelik bu harekete karşı inanıyorum ki milletçe vereceğimiz güzel bir cevapla bunlar gerekli olan cezayı alacaklardır. Yani şuanda bu milletin imkanlarıyla ortaya konmuş olan tankı, topu, vs’yi, uçağını, helikopterini kullanarak milletin üzerine gelmenin bedelini bunlar çok ağır ödeyeceklerdir. Ve bu konuda gerek Cumhurbaşkanı olarak gerek başbakanımız, hükümetimiz olarak bizler atılması gereken adım ne ise dik durmak suretiyle bu adımı atacağız. Bunun bedelini asla bizler farklı şekilde yorumlayamayız ve meydanı asla onlara bırakamayız. Şuanda yapmış oldukları ihlali de çok kısa zamanda ortadan kaldıracığımıza inanıyorum. Kararlı bir şekilde de bu işin üzerine gideceğimizi özellikle bildirmek istiyorum ve bu konuda bu kararlığımızı kimsenin test etmeye de gücü yetmeyecektir. Bu arada tabi milletime de bir çağrı yapıyorum, o da şudur: Milletimizi illerimizin meydanlarına davet ediyorum, havalimanlarına davet ediyorum ve milletçe meydanlarda hava limanında toplanalım. Ve bunların o azınlık grubu tanklarıyla, toplarıyla gelsinler ne yapacaklarsa halka orada yapsınlar. Halkın gücünün üzerinde bir güç ben tanımadım bugüne kadar kendi hayatımda. Bundan sonra zaten tanımam söz konusu değil...”

(Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=Tro7Nf528b4>)

Başbakan yaşanan olayı “demokrasi” ve “halkın iradesine” karşı bir saldırısı olarak tanımladı; Cumhurbaşkanı ise “ülkenin birliği, beraberliği, bütünlüğüne yönelik” olarak

gerçekleşen bir hareket olarak açıkladı ve “milletin imkanıyla milletin üzerine gelme” vurgusu yaptı. Darbeler, demokrasiye tabi sistemler için yurttaşlarca seçilmiş ve yurttaşların iradesini temsil eden hükümetlere karşı yapılır. Darbeler yurttaşların demokratik seçimine bir müdahaledir fakat darbenin muhatabı yurttaş değil, onun iradesini temsil eden hükümettir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise; darbenin muhatabı olarak yurttaşları işaret etti. Erdoğan’ın konuşmasında “milletin gücü” üzerine bir vurgu yaptı ve milletin karşı eyleme geçmesini ima etti. Tıpkı Temurci’nin açıklamasında olduğu gibi; Erdoğan da, olayın “zaferle” biteceğine olan inancını ima etti.

Cumhurbaşkanı Erdoğan bir sonraki açıklamasında; benzer şekilde olayın sorumlusu olarak “paralel yapı”yı işaret etmiş ve olayın hedefinde “millet” olduğunu belirtmiştir. Erdoğan; konuşmasında yaşanan olayı “terör” saldırısı, Gülen cemaatini ise “terör örgütü” olarak adlandırmıştır. Bu açıklama ile Erdoğan, “güçlü millet” vurgusu ile bir seferberlik anlatısı oluşturmuş ve ülkenin “birlik beraberlik” garantisini vermiştir. Dolayısıyla, Erdoğan özelinde siyasal iktidarın olayın sebebinde bir sorumluluk olmadığını fakat bu “işgal kuvvetlerine”, “milletin gücü” ile karşı çıkarak bir ülke bütünlüğü garantisini verdiğini görüyoruz. Bu açıdan, kurulan anlatıda; 15 Temmuz darbe girişimi, açık olmasa da, ikinci bir Kurtuluş Savaşı gibi yansıtılmıştır denilebilir.

“...bu olayla da bunlar herhalde bu ülkeyi ele geçireceklerini zannediyorlar. Bu ülkede milletten daha güçlü olanı yok. Ve ben şu anda da tüm milletimizi meydanlara davet ediyorum, havalimanlarına davet ediyorum ve havalimanlarında da havalimanlarının kulelerini işgal etmiş, ele geçirmiş olanları da şuanda yargıya haber veriyorum. Diyorum ki, yargı buradakilerle ilgili olarak da adımını atmalı ve buralarla ilgili de yargı süreci başlatılmalıdır. Buralar millettir. Bu işgal kuvvetlerinin değildir. Bu işgal kuvvetlerine karşı da bizler dik duracağız, milletçe el ele vereceğiz, omuz omuza vereceğiz ve ülkemizin birliğini beraberliğini bütünlüğünü parçalamak isteyenlere karşı da bu ülkede prim vermeyeceğiz. Hiç endişe duymayalım bu kısa bir geçiş dönemi olacak ve bunu da inşallah başarılı bir şekilde atlatacağız. Hiç endişe etmeyin.”

(Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=L7u-KW_45Z0)

Bu açıklamanın ardından televizyon ekranlarında siyasilerin ve Türk Silahlı kuvvetlerinin açıklamalarıyla yoğun bir gündem oluşmuştur. 1. Ordu Komutanı Orgeneral Ümit Dündar, açıklamasında yaşanan olayın emir-komuta zincirine bağlı olmadığını, olayı gerçekleştirenlerin çok küçük bir grup olduğunu, gerekenin yapıldığını ve

endişeye gerek olmadığını söyledi. Özel Kuvvetler komutanı Tümgeneral Zeki Aksakallı ise oldukça yüksek tansiyonlu bir açıklama yaparak olayın sorumlusunu “paralel ihanet şebekeleri” olarak adlandırdı ve milletin desteği ile bu durumun üzerinden gelineceğini söyledi. Aksakallı’nın bu açıklaması ile; televizyonda ilk defa, Gölbaşı Özel Harekat bölgesinde şehit ve yaralıların olduğu aktarıldı.

Genelkurmay Başkanı’nın ne durumda olduğuna dair belirsizlik devam ederken NTV HD kanalında canlı yayına bağlanan Milli Savunma Bakanı Fikri Işık yaptığı açıklamada; “Genelkurmay Başkanı’nın da karargahta rehin olduğuna yönelik bizde bilgiler var” ifadesiyle durumu kesinleşirdi. Milli Savunma Bakanı Işık, hem Türk Silahlı Kuvvetleri’ne mensup tüm alt rütbelilere seslenerek onları uyardı ve emir komuta zinciri dışında hareket etmeyen tüm askerleri, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kahraman personeli” olarak betimledi. 15 Temmuz gecesini ise “tarihi bir gece” olarak adlandırdı. Ardından 3. Kolordu Komutanı Orgeneral Erdal Öztürk ile bir açıklama yaptı. Erdal Öztürk, televizyon aracılığıyla tüm askerlere “kışlalarınıza dönün” emrini verdi. Öztürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne dair “millet iradesinin tecelli ettiği yer” nitelendirmesi 15 Temmuz’un öne çıkan söylemlerinden biri oldu.

Devamında gerçekleşen kimi siyasilerin açıklamaları, gecenin bu kısmına kadar inşa edilen anlatıya uygun olarak “millet” ve “birlik-beraberlik” vurgusuna sahiptir. İlk olarak, eski Başbakan Ahmet Davutoğlu açıklamasında; milleti bir bütün olarak, hiçbir ayırım gözetmeksizin, birlik içinde mücadeleye davet etti. Olayı, hem Türk Silahlı Kuvvetleri hem de millet için “tarihin en önemli sınav günü” olarak işaret eden Davutoğlu; Türk milletinin kolay teslim alınamayacak bir millet olduğunu ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ni geleneğini kolay kurmamış bir kurum olduğunu hatırlatarak geçmişle bir devamlılık kurmuştur. Davutoğlu’nun açıklamanın ardından; 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün, hiddetli açıklaması ekranlara yansımıştır. Gül, “Türkiye bir Latin Amerika ülkesi değil, Türkiye bir Afrika ülkesi değil” diyerek demokrasiye ve ülkenin kurucu değerlerine gönderme yapmış ve “milli iradenin” hükmünü hatırlatarak ne halkın ne de askerinin zarar görmemesi gerektiğini belirtmiştir. Gül ve Davutoğlu; Türkiye’nin siyasal geçmişine ait siyasiler olarak figürler olarak

siyasal iktidarın anlatısına destek vermiş, daveti gerçekleştirilen mücadelenin haklılığını pekiştirmiştir.

İnşa edilen anlatı benzer şekildeki siyasal açıklamalarla devam beslenmiştir. Bu açıklamalar ile 15 Temmuz anlatısı pekiştirilmiştir. Öyle ki, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu yaptığı açıklamada kullandığı: “Biz gücümüzü milletimizden alıyoruz, gücümüzü rabbimizden alıyoruz” ve “sadece rükuda secdede eğiliriz” ifadeleri, sonrasında 15 Temmuz darbe girişimine ait söylemlerde yaygın bir şekilde yer almıştır. Meclis Başkanı İsmail Kahraman ise; yaptığı açıklamada, “demokrasi” üzerine vurgu yaparak meclis olarak birlik halinde olduklarının mesajını vermiştir ve ertesi gün (16 Temmuz 2016) “olağanüstü toplantı” yapılacağını ekranlardan duyurmuştur. Ardından, o ana kadar hiçbir şekilde haber alınamayan ana muhalefet partisinin lideri Kemal Kılıçdaroğlu bir açıklama gerçekleştirerek; “demokrasi” vurgusu ile terörde olduğu gibi darbede de ortak bir tepki gösterilmesi gerektiği belirlemiştir.

Tahminen Kılıçdaroğlu’nun açıklaması esnasında, CNN Türk kanalı meclis ile bir bağlantı gerçekleştirmiştir. FaceTime üzerinden yapılan bağlantıda; milletvekillerinin parti gözetmeksizin, demokrasiye sahip çıkmak adına, mecliste nöbet tuttuğu belirtilmiş ve 15 Temmuz anlatısının “birlik ve beraberlik” vurgusu milletvekilleri üzerinden yapılmıştır. Bu bağlamdaki tek farklılık NTV kanalı ile canlı bağlantı gerçekleştiren Bülent Arınç’ın açıklaması olmuştur. Bülent Arınç açıklamasında; darbe girişimi devam ederken Ankara’daki yaşanan kaosu, bomba atıldığını, apartmanların zarar gördüğünü, her an silah ve patlama sesleri geldiğini aktararak yaşanan olayların iç yüzünü kamu ile paylaşmış, sokakta bir çatışma olduğu kamuya aktarılmıştır. Bu açıklama ile, 15 Temmuz gecesi sivil ölümlerinin yaşanacağı, bir ihtimalden daha ötede gitmiştir. Arınç’ın açıklamasının hemen ardından televizyon kanalları “Gölbaşı Özel Hareket Başkanlığı’nda 17 polis şehit oldu” manşetiyle bir son dakika bilgisi aktarmıştır.

Başbakan Binali Yıldırım’ın saat 02.25’de yaptığı; havadan gelen saldırıların hava sahasının kapatılması yoluyla engellendiğini belirten açıklamasına takiben yoğun bir gündem başlamıştır. Başbakan Yıldırım, olayı bir “terör” saldırısı olarak adlandırmış; halkın tankların üzerine çıktığını, engellere rağmen köprüye doğru ilerlediğini

aktararak, darbe girişimine karışan kişilerin bu işten vazgeçmesi yönünde çağrı yapmıştır. Bu noktada, kurulan 15 Temmuz anlatısında siyasilerin “millet” vurgusu, yerini “kahraman millet”e bırakmıştır.

Bu açıklamanın devamında, dönemin MİT Basın Danışma Nuh Yılmaz darbe girişiminin önlendiğine yönelik bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklama; darbenin bastırılması yönünde yapılan ilk açıklama olmakla beraber her şeyin normale döndüğü üzerine yoğun bir vurguya ve teminata sahiptir. Öyle ki; Yılmaz, açıklamasında, direnen unsurların peş peşe çekildiğini söylemiştir. Fakat, açıklamanın hemen ardından, “A Haber” kanalı, Ankara sokaklarında sivillerin ateş altında kaldığı kaotik görüntüleri ekrana yansıtmıştır. Bu görüntülerin devamında, Fox Tv Ankara muhabiri Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bombalandığını aktarmıştır. Bu durum, iktidarın açıklamaları ile olayın sosyal gerçekliği arasındaki kopuş açısından kritik ve önemlidir.

Meclise bomba atıldığı haberinin ardından meclisle yeniden bir bağlantı gerçekleştirilmiştir. Bu bağlantı; CNN Türk kanalının Ankara ve İstanbul ortak yayınıyla AKP milletvekili Ayşe Keşir ile kuruldu. Ayşe Keşir, “hepimiz buradayız gördüğümüz gibi devam ediyoruz”, “Bir duman var içeride ama biz iyiyiz, nöbeti tutmaya devam ediyoruz, tüm partiler burada; AKP burada MHP burada vatandaş burada” şeklinde ifadelerle “birlik-beraberlik” anlatısını sürdürmüştür.

15 Temmuz 2016 akşamı darbe girişimi yaşanırken televizyon kanallarında canlı yayın bağlantısıyla açıklamalarını gerçekleştiren siyasilerin ortak bir anlatıyı ürettiğini söylemek mümkün. Buna göre; yaşanan olay “paralel yapı”, “terör örgütü” ve “işgal kuvveti” olarak adlandırılan Gülen cemaatinin “millet”e karşı gerçekleştirmiş olduğu bir terör saldırısıydı. Bu saldırının önlenmesi ise ancak; “milletin gücü” ile mümkündü. Bu sebeple, 15 Temmuz 2016 günü “tarihi bir gece” olarak işaretlenmiştir.

3.2. DARBENİN BASTIRILMASI

Tahmini olarak aynı dakikalarda, darbe girişimi yapan kişilerce ele geçirildiği söylenen TRT tekrardan yayına açıldı. TRT yayına açıldığı sırada; 15 Temmuz anlatısı, “Halk

TRT'ye Sahip Çıktı”, “Vatandaşlar TRT Haber Stüdyolarında” manşetleri ile benlenmiştir. Yayının açılmasıyla beraber, stüdyodaki bayraklı kalabalık “Ya Allah Bismillah Allahu Ekber” sloganları atarken; görüntüde; Tijen Karaş, dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Süleyman Soylu ve TRT Genel Müdür’ü Şenol Göka bulunuyordu. Soylu; TRT’den ayrılıp meclise gidileceğini duyurduktan sonra Tijen Karaş; asker olduğunu iddia eden kişilerce nasıl rehin alındıklarını, yaşanan olayları ve bildiriye silah zoruyla okuduğunu aktardı. Ardından, Soylu bir kez daha açıklama yaparak “tatbikat var” denilerek TRT’ye gönderilen askerlere herhangi bir zarar gelmediği söyledi ve “Türkiye tüm dünyaya demokrasi konusunda bir örnek vermektedir bu örneği milletiyle vermektedir” ifadesiyle milleti sokağa davet etti. Yayının devamında kalabalığın stüdyoda oldukça baskın şekilde hareket ettiği ekranlara yansımıştır. TRT’nin yayını, kalabalığın; “Şehit Olmaya Geldik”, “Bir Yeniçeri Ayaklanması Daha Bastırılmıştır”, “Ya Allah Bismillah Allahu Ekber” sloganları ile devam etmiştir. Anderson, milliyetçiliğin “din” gibi olgularla düşünülmesini önerir (2004: 20). Bu sloganlar doğrultusunda, ulusun dinsel tahayyüllerle olan yakınlığı ve milliyetçiliğin gücünü dinden aldığı söylenebilir (Kalaycı, 1998: 160-1). Öte yandan; kalabalığın davranışlarına bakıldığında, 15 Temmuz anlatısını üstlenerek olaya dahil oldukları söylenebilir. Bu durum bize, 15 Temmuz darbe girişiminin “Flashbulb Memory” niteliğini gösterir.

Bu gelişmelerin ardından yaşanan diğer kritik gelişmeler; Doğan Medya Center’a askerlerin girmesi ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul’a gelmesiydi. Cumhurbaşkanı’nın İstanbul’a indiğinin haberini aktaran CNN Türk kanalının spikeri Başak Şengül; içinde buldukları Doğan Medya Center binasının o anda askerler tarafından an ve an nasıl basıldığını canlı yayında aktarıyordu. Bir süre sonra gazeteci, askerlerin baskısıyla yayını kesmek zorunda olduklarını belirten bir anons yaparak stüdyodan ayrılmıştır. İlerleyen dakikalarda, askerlerin stüdyoyu boşaltması ve yaşananlar yayın kesilemediği için ekranlara yansımıştır. Ardından, binada çok sayıda sivil olduğuna, arbede yaşandığına ve polislerin askere ateş ettiğine dair bir anons yapılmıştır. Bu açıklamanın ardından alkış, ıslık ve bağırışmalar devam etmiştir. Televizyon stüdyosunun içinden “Şehitler Ölmez Vatan Bölünmez”, “Ya Allah Bismillah Allahu Ekber”, “Asker Dışarı” sloganları ve tekbir sesleri ekranlara

yansımıştır. Ardından, CNN Türk Müdürü Erdoğan Aktaş neler olduğuna dair bir açıklama yaparak “kontROLSÜZ siviller”e dikkat çekmiştir. TRT ve Doğan Medya Center’da sivil kalabalığın attığı sloganlara bakıldığında; 15 Temmuz darbe girişiminde üretilen milleyetçiliğin din olgusuyla olan yakınlığı görülüyor.

3.3. CUMHURBAŞKANI ERDOĞAN’IN ATATÜRK HAVALİMANINA İNİŞİ VE AÇIKLAMALARI

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Atatürk Havalimanı’nda yaptığı açıklamanın bir kısmı şu şekilde:

“... Bu yapılanma tabii 40 yıllık bir sürecin neticesinde silahlı kuvvetlerimizin içinde de, emniyet teşkilatımızda da devletin diğer kurumlarında da kendine yer bulmuş... Buraya biz canımızla, kefenimizle bu yola çıkmışız ve ‘her olanda hayır vardır’ anlayışından hareketle de; eninde sonunda şu anda bu çıkış, bu hareket Allah’ın bize büyük bir lütfü. Niye büyük bir lütfü? Çünkü bu tertemiz olması gereken Silahlı Kuvvetlerimizin temizlenmesine vesile olacak bir harekettir. Şu anda biliyorsunuz Ağustos başında yüksek askeri şura var. Yüksek askeri şuranın öncesinde böyle bir adımın atılmış olması manidardır çünkü birileri ne olacağını çok iyi kestirdiler, çok iyi biliyorlardı. Onun için de böyle bir adımı attılar... Ne yaparlarsa yapsınlar; Türkiye, eski Türkiye değil. Yeni Türkiye’nin davranış biçimleri çok daha farklıdır. Ve bu davranış biçimlerini kullanmak suretiyle biz bu adımı atıyoruz... Ve ayrıldığı yerde de hemen arkamdan oraları ne yazık ki aynı şekilde bombalamışlar... Aynı şekilde devletin kurumlarına, Milli İstihbarat Teşkilatına, Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa ve benim şu anda genel sekterimi alıp götürdüler... Zira bu da bir terör örgütüdür demiştik. İşte buyurun aynı zamanda silahlı bir terör örgütü olduğu ortaya çıktı mı? Çıktı. Öyle çıktı ki bunlar üstelik bu milletin silahlarıyla bu milleti vuruyorlar. Böyle bir durum ortaya çıktı. Bu bambaşka bir felakettir...”

(Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=wbVdXh38pCI>)

Erdoğan’ın siyasi iktidar ile Gülen cemaati arasındaki geçmişi yok saydığı bu açıklaması; darbe girişimini “Allah’ın bir lütfü” olarak olumlamış, sivil halkın vurulmasını ise “bambaşka bir felaket” olarak nitelendirmiştir. Cumhurbaşkanı, darbenin sebebi olarak Türkiye’nin gücünü işaret etmiştir. Dolayısıyla, siyasal iktidarın darbe girişimine dair sorumluluğu yok sayılmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak’ın Cumhurbaşkanı’nın kulağına “binlerce vatandaşımız sokaklarda de” şeklinde bir uyarı yapmasıyla Erdoğan; önemli olanın gece saat 4.30’da milyonlarca vatandaşın sokaklarda olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla, 15 Temmuz anlatısının

“millet” vurgusu bir kez daha yinelenmiştir. Açıklamanın sonunda, kalabalıktan içinden belirtilen kimi ifadeler ekrana yansımıştır: “Bir lafınızla; bir lafınızla, bir sesinizle hepimiz döküldük”, “Bu millet sizindir”.

Gecenin sabahında, olaya dair ilk açıklama Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’dan gelmiştir. Saat 06.27’de gerçekleştirilen açıklamanın daha çok miting niteliğinde olduğu söylenebilir. Erdoğan’ın “sevgili kardeşlerim” diyerek konuşmaya başlamasıyla birlikte kalabalığın “Vur de vuralım, öl de ölelim” sloganları ekranlara yansımıştır. Açıklama boyunca Erdoğan’ın sözü sık sık Gül en’i yuhlama ve “idam isteriz” sloganlarıyla kesilmiştir. Erdoğan, açıklamasında; Gül en cemaatini dinden dışlayıcı ifadeler ile halkın devlet için ölmesinin normal ve beklenen bir durum olarak yansıtan ifadeler kullanmıştır. Erdoğan, olaya dair hiçbir siyasal sorumluluk almadan darbenin millete yönelik olduğu anlatısını bir kez daha belirtmiştir. Renan (2016: 50); halk olmanın başlıca şartını, şimdi ortak bir iradeye sahip olmak; hep beraber büyük işler yapmak ve daha da yapmak istemek olduğunu söyler. Erdoğan’ın bu açıklamasındaki söylemleri ile, bu ortaklığın şimdi ve gelecekte kurulduğunu görüyoruz. Erdoğan’ın açıklaması şu şekildeydi:

“... Sevgili kardeşlerim, biz bir kutlu yürüyüşün mensuplarıyız. Bu kutlu yürüyüşte kula kulluk yok sadece hakka kulluk var. Fakat kula kul oluyorlar, çıkara kul oluyorlar. Tertemiz evimizin içerisine sızmak sureti ile paralel devlet yapılanmasının 25 Aralık’tan sonraki, 17-25 Aralıktan sonra bunların ne olduğu dün akşamki eylemle tam manasıyla ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi; terör eyleminin tam manasıyla örneklerini dün akşam verdiler. Bu milletin, fakir fukaranın imkanlarıyla, paralarıyla alınan silahları bu millete yönetecek kadar alçaktırlar bunlar. Tankları kime yöneltiyorlar, helikopterlerle nereyi kurşunluyorlar? Bu milleti, bu milletin kurumlarını... Kardeşlerim yeter ki siz bu duruşunuzu devam ettirin... Şuanda bu milletin kendi iradesiyle iş başına getirdiği hükümet görevdedir. %52 iş başına getirdiği Cumhurbaşkanı görevdedir. Kardeşlerim şunu bilmenizi isterim, tankları oraya koyabilirler. Ne oldu? Tankları benim halkım aldı mı? Polisimiz aldı mı? Kardeşlerim, yeter ki biz şuna inanalım; bu beden bu kanda oldukça, biz kefenimizi giyerek bunların karşısına dikildikçe yapamayacağımız hiçbir şey yoktur. Ama dik duracağız. Sağlam duracağız. Asla bunlara prim vermeyeceğiz. Buradan Pensilvanya’ya da sesleniyorum bu millete yaptığın ihanet yeter. Eğer sıkıysa memleketine gel. Oradan ülkeyi karıştırmaya gücün yetmeyecek... Türkiye’nin büyümesini hazmedemiyorlar. Bu milletin güçlenmesini hazmedemiyorlar... Kardeşlerim buradan yalnız size bir şey söyleyeceğim. Buradan durumlar normalleşene kadar ayrılmak yok. Tamam? Ben de ayrılmayacağım. Beraberce burada duracağız. Durum normalleştiği zaman eyvallah. Ben de sizleri seviyorum. Biz beraber yürüdük bu yollarda biliyorsunuz. Biz sizlerle olan yolu biliyoruz. Buradan tüm vatandaşlarıma çok çok teşekkür

ediyorum. Buradan sizlerle beraberim. Bunu özellikle bilmenizi istiyorum, teşekkür ediyorum. Unutmayın...Ne diyoruz, ne diyoruz, ne diyoruz, ne diyoruz. Tek bir, tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet...”
(Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=RY__KJmnMeE)

Darbenin bastırılması ve sonrasında Erdoğan’ın gerçekleştirdiği açıklamalar yerleştirilmeye çalışılan anlatı, öncelikle 15 Temmuz’un birleştirici bir güç olduğuna yöneliktir. 15 Temmuz darbe girişiminin bastırılmasını; “milletin gücü”ne teslim edilmiş ve olayın sebebi olarak Türkiye’nin güçlenmesi işaret edilmiştir. Darbe girişiminin sorumluları olarak işaret edilen Gülen cemaati, iktidarın uzun zamandır kurtulamadığı bir terör örgütü olarak nitelendirilmiştir. Bu açıklamaların ardından, 15 Temmuz darbe girişiminin kavuştuğu “zafer” ve “milletin gücü”, ülke çapında gerçekleştirilen “Demokrasi Nöbetleri” ile kutlanmıştır.

3.4. DARBE GİRİŞİMİNİN ERTESİ GÜNÜ

3.4.1. Askeri ve Siyasi Açıklamalar

Darbenin girişiminin ertesi günü ikinci açıklama Orgeneral Ümit Dündar tarafından yapılmıştır. Dündar açıklamasında; gecenin özetini yaparak, olayın emir-komuta zinciri dışında olduğunu yinelemiş ve devlet ile halkın beraber mücadele edişini “dayanışma örneği” ifadesiyle vurgulamıştır. Sivil halkın hedef alınmasının unutulmayacağını belirten Dündar’ın açıklamasıyla; kamuoyuna ilk defa yaşanan kayıp ve yaralı sayısı ile TSK’da yaşanan tutuklamalar aktarılmıştır. Buna göre, Dündar; 41 polis, 2 asker, 47 sivil olmak üzere 90 şehidin olduğunu ve 1154 yaralının bulunduğu aktarmıştır.

Bu açıklamanın ardından; Binali Yıldırım, yanında Genel Kurmay Başkan Hulusi Akar ve dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ ile birlikte bir açıklama yapmıştır. Yıldırım açıklamasında; Türk milletinin kahramanlığına yoğun ve büyük övgü atfederek Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın önderliğini, milletin kahramanlığını ve bayrağın birleştirici gücünü darbe girişimini önleyen ögeler olarak sunmuştur. Yıldırım; Gülen cemaatini, PKK’dan daha zararlı bir terör örgütü olarak nitelendirmiş ve “normal hayata” döndüğünü duyurmuştur. Yıldırım’ın konuşmasında dikkati çeken; 15 Temmuz’un “demokrasi bayramı” olarak nitelendirilmesi ve millet tarafından önlenen darbe

girişiminin asla unutulmayacağına dair ifadelerin yer alması olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, darbe girişiminin yaşandığı sıralarda inşa edilen anlatıyla beraber, 15 Temmuz'a bir tarihsellik katılmıştır.

Yıldırım'ın, Gezi Parkı'nda ile özdeşleşmiş “orantısız güç” ve “tankların üzerine çıkan vatandaş” ifadelerini kullanmıştır. Yıldırım, 161 şehit, 1440 yaralı ve 2834 gözaltı bulunduğunu aktarmıştır. Yıldırım, gazetecilerin sorduğu hiçbir soruya cevap vermemiş, 15 Temmuz anlatısına bağlı kalarak yalnızca milleti yücelten, ülkeyi birlik ile beraberliği yönelten, yaşanan mücadeleyi ve Erdoğan'ın liderliğine dikkat çeken bir açıklama gerçekleştirmiştir.

3.4.2. Partilerin Meclis Konuşmaları

TBMM Genel Kurul Olağanüstü Toplantısı şehitler için bir dakikalık saygı duruşu ve ardından istiklal marşı ile açılmıştır. Meclis Başkanı İsmail Kahraman, meclis oturumunu İstiklal Marşı'nın tamamını okuyarak açmış ve yaşanan birliğe, Türk bayraklarıyla meclise gelen halka vurgu yapmıştır. Marşlar, kitlesel duygulanmayı sağlamanın etkili bir aracıdır (Değirmencioğlu, 2014: 194). Politik belleğin; etkisini, duygu yönetimiyle sağlaması bu şekilde gerçekleşir. Meclisi “Gazi Meclis” olarak adlandıran Kahraman; “Bir işgalciye saldırılıyormuş gibi millete saldırmışlardır”, “Tarihte pek çok kötülükler atlattı bu millet; bugünler de geçecektir” ifadeleriyle hem geçmişteki ortak bir acıya bağlılığı hem de kahramanlığı vurgulayarak ulus-kurucu nitelikleri vurgulamıştır. Kahraman, konuşmasını 15 Temmuz Demokrasi Bayramı'nı kutlayarak bitirmiştir.

Başbakan Yıldırım da; “Gazi meclis” ifadesini kullanarak İstiklal Marşı'ndan alıntı yapmıştır. “Tankların önünde birer kahraman olarak dikilen”, “Mübarek kanlarıyla bayrağının hürriyetini milletin istiklalini muhafaza eden” ifadeleriyle şehitleri anan Yıldırım; şehit ailelerine şu sözleriyle seslenmiştir:

“O kahramanların ailelerine özellikle sesleniyorum. Üzülmeyin, hüzünlenmeyin onlar peygamberlikten sonraki en büyük rütbe, en büyük payeye şehitlik mertebesine ulaştılar. O kahramanlar düne kadar sizin evlatlarınızı ancak bugün

milletin hepimizin evlatları oldular. Türkiye Cumhuriyeti var oldukça o kahramanların isimleri de yaşayacak”

(Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=W4pdAHqbl9w>)

Yıldırım’ın bu açıklaması ile, inşa edilmek istenen politik belleğin şehitlik 15 Temmuz darbe girişimi için; kurucu bir öge olmuştur. Bu açıklama ile; 15 Temmuz darbe girişimi sırasında hayatını kaybeden vatandaşların, hamaset malzemesi olarak bir türlü ölemeyen şehitlere (Zeybek: 2014: 173), dönüştüğü söylenebilir. Cumhurbaşkanına dirayeti için teşekkür eden Yıldırım; Polis Teşkilatı’na teşekkürlerini “Emniyet teşkilatımıza her biri birer Alparlan, her biri birer Fatih her biri birer Selahaddin Eyyubi olan polislerimin alnından öpüyorum” ifadeleriyle belirtmiştir. Yıldırım, “Gazi meclisimiz en zor, en uzun, en sıkıntılı gecesini yaşadı” ifadesiyle; 15 Temmuz gecesi tarihte önemli bir gün, bir milat olarak yansıtmıştır. Yıldırım; “İnadına demokrasi, inadına milli irade, inadına barış, inadına kardeşlik” ifadesiyle akıllara Gezi Parkı’nı getirirken konuşmasını, 15 Temmuz’un “Demokrasi Bayramı” olduğunu vurgulayarak bitirmiştir. Yıldırım’ın açıklamasında;

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu; darbeye karşı ortak bir tavır sergilenmesi gerektiğine vurgu yaparak, “demokrasi”, “parlamentar sistem” ve “Cumhuriyet” odaklı bir konuşma gerçekleştirmiştir. Kılıçdaroğlu; tarihçilerin bu darbenin nasıl önlendiğini araştıracaklarına dikkat çekerken yaşananların tarihsel nitelik taşıdığına vurgu yapmıştır. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin açıklaması ile; ilk defa Genelkurmay Başkanı’nı ve komutanların rehin alındığı kamuoyuna kesin bir ifadeyle bilgi aktarılmıştır. Bahçeli’nin konuşmasında dikkati çeken konu; ülkenin 15 Temmuz darbe girişiminde yaşadıklarını işgal yıllarında bile yaşamadığını belirtmesi olmuştur. Böylece, hem tarihsel süreklilik kurulmuş hem de iktidarın sorumluluğu bir kenara bırakılarak yaşanan olay ülkenin kaderi olarak nitelendirilmiştir. Son olarak, HDP grup başkan vekili İdris Baluken bir konuşma gerçekleştirerek araştırma komisyonu kurulmasını talep etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclis’i tüm partiler ile birlikte ortak bildiri yayınlamış ve darbe girişimine karşı verilen tepkide bir birliktelik sağlanmıştır.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından geçen bir günde kurulan anlatı; “dış güç” ve “üst akıl” adlandırılmalarıyla düşman Gülen cemaatinin gerçekleştirdiği bir terör saldırısı

karşısında milletin gücü ve kahramanlığı ile ulaşılan birlik ve beraberlik üzerinedir. Bu anlatıda Türk bayrağı ve istiklal marşı darbeye karşı tepki unsurları olarak kullanılmış ve darbe girişimi Allah'ın lütfu olarak görülerek hayatını kaybeden herkes Allah yolunda öldüğü sıkça dile getirilerek şehitlik olarak yüceltilmiştir. Dolayısıyla; politik belleğin 15 Temmuz darbe girişimi üzerine hamasi bir milliyetçilik anlatısı inşa etmek istediği söylenebilir. Öte yandan; 15 Temmuz darbe girişimi ulus-kurucu bir öge olarak Kabul edilmiş ve Demokrasi ve Şehitleri anma günü olarak ilan edilmiştir.

3.5. 16 TEMMUZ 2016 GÜNÜ ANA HABER BÜLTENLERİNE YANSIYANLAR

16 Temmuz 2016 gününe dair incelenen ana haber bültenlerinin tamamı – TRT1, Kanal D, Show TV ve Fox Tv– 15 Temmuz gecesini gündemine alırken, aktarılan haberlerin siyasal söylemi yeniden üreten bir nitelikte olduğu görülüyor. Bu sebeple, medya; politik belleğin, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine inşa ettiği anlatıyı tekrar eden bir araç olarak işlemiş denebilir. Haberlerde, gün içinde yaşanan; jetlerin Cumhurbaşkanlığı sarayına ateş açması, 16 Temmuz sabahı külliyeye çevresine bomba atılması ve ateş açılması sonucunda 5 kişinin şehit olması, 16 askerinin ise göz altına alınması politik belleğin inşasına uygun olarak aktarılmıştır. Bu doğrultuda, Türk bayraklarıyla tutulmaya başlanan “demokrasi nöbetleri” de günün gündeminde yerini almıştır ve “milletin gücü” ile yaşanan şenlik aktarılmıştır. İktidarın, 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal bellek inşasında anlatı yarattığı ve 16 Temmuz 2016 günü incelenen medyaların siyasal söylemi yeniden ürettiği konuları tek tek ele alarak konuyu ayrıntılı olarak açıklamak istiyorum.

3.5.1. 15 Temmuz Gecesine Ait Bilgi ve Görüntüler

15 Temmuz darbe girişiminde; 161 vatandaşın şehit, 1440 vatandaşın yaralı olduğu belirtilmesinin ardından “darbecilerden” 104 kişi öldüğü ve 2839 asker gözaltına alındığı aktarılmıştır. Olay, “kanlı darbe girişimi” olarak nitelendirilerek geceye ait çatışma görüntüleri sıklıkla kullanılmıştır. Haberler; olayların yaşandığı iki şehir olan; İstanbul ve Ankara’da saldırı altında kalan belirli konumlar üzerinden aktarılmıştır.

Ankara’da Genelkurmay ve MİT binasının kurşunlanması, Meclis binasına atılan bomba, Gölbaşı Özel Harekat Merkezi, TRT binası; İstanbul’da ise, Boğaziçi Köprüsü’ndeki çatışma, Vatan Caddesi’nde yaşananlar, İstanbul Belediyesi ve Atatürk Havalimanı haberlere konu mekanlardır. Uçan jetler ve Boğaziçi Köprüsü’ndeki askerlerin görüntüleri en baskın olarak kullanılan görüntülerdir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Marmaris’te kaldığı otele yapılan askeri saldırı da gündemdeki bir başka haberdır.

3.5.2. Asker-Sivil Karşılaşması

Aktarılan haber ve görüntülerdeki ana odak askere karşı sivil mücadelenin gerçekleştirildiğidir. Haberlerde, askerin sivil vatandaşları görünce ateş açmaya başlaması fakat, halkın vazgeçmeyip tankların üzerine çıktığı vurgusu oldukça hakim. Özellikle Boğaziçi Köprüsü’nü kapatan askerler ile buna karşı çıkan sivillerin arasındaki çatışma, askerin sivil vatandaşa ateş açması gündemde yoğun bir şekilde kalan bir konu olmuştur. Haberlerde, askerin halka ateş açacak kadar gözü dönmüş; milletin ise buna göğüs gererek ülkeyi kurtaracak kadar kahraman olduğu hissettirilmeye çalışılmıştır. Sivil vatandaşlara ait aktarılan görüntüler; “Ya Allah Bismillah” sloganlarının atıldığı, tekbir getirildiği ve Türk bayrağının askere karşı bir araç olarak kullanıldığı yönündedir. Aktarılan görüntüler arasında vatandaşların: ‘Sivillere sıkıyorlar abi sivillere kendi vatandaşına sıkıyorlar bu nasıl askerliktir’ ifadeleri yer almıştır.

Sivil vatandaşların; Cumhurbaşkanının çağrısı ve okunan selalar ile sokağa çıkan çıkması haberlerde belirtilen bir unsurdur. Aktarılan görüntülerde, sivil vatandaşların polisten daha etkin ve daha önce hareket ettiği dikkati çekmiştir. Sivil vatandaşların “Tayyip Erdoğan ölecekse biz de öleceğiz”, “Burası ikinci Çanakkale” ifadelerini sıkça kullandığını duyduğumuz görüntülerde; vatandaşın askere yönelik linç girişimi, askerleri gözaltına alan polislerin “kahramanca” askeri kurtarmasıyla son bulmuştur. Öte yandan, İstanbul Valiliği’nin önünden aktarılan görüntülerde; “olayı anlamaya çalışıyoruz” diyen askerin sivil vatandaşlar tarafından darp edildiği aktarılmıştır. Kimi

askerlerin; “bizim haberimiz yok, tatbikat dediler, biz vatani satmayız” şeklindeki açıklamaları da aktarılan görüntüler arasındadır.

3.5.3. TBMM’nin Bombalanması

“Gazi Meclis” ifadesiyle sunulan haberlerde TBMM’nin ilk kez bombalandığı, işgal yıllarında düşman tarafından bile bombalanmadığı vurgulanmıştır. Meclisten görüntülerin aktarıldığı haberlerde; “adeta savaştan çıkmış gibi” olan “Gazi Meclis”in ciddi fiziksel zarar görmüş kısımları aktarılırken, TBMM’nin darbeye karşı ortak bir bildiri sunduğu belirtilmiştir. Son olarak; meclis önünde toplanan halkın “idam” sloganları attığı aktarılmıştır.

3.5.4. Darbe Şüphelileri

Darbe girişiminin “bir numaralı” şüphelisinin; Hava Kuvvetlerinin eski Komutanı Orgeneral Akın Öztürk ve Öztürk’ün damadı Yarbay Karakuş olduğu aktarılmıştır. Öztürk’ün üç yıl önce balyoz davasından sonra göreve başladığı ve cemaatle bağlantılı olduğunun tespit edildiği açıklanmıştır. Olaya karışan diğer komutanların ise; emekli edilecekleri için özellikle 15 Temmuz tarihini seçtikleri bültende yer almıştır. Buna ek olarak; aynı gece Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki birçok kıdemli personelin bir düğüne katılacak olmasının da tarih seçiminde etkili olduğu belirtilmiştir. Öyle ki, Kuvvet komutanlarının bu düğünden kaçırıldığı da aktarılmıştır. “Yurtta Sulh Komitesi”nin Whatsapp üzerinden haberleştiği söylenirken olaya ait konuşmalar ekranlara yansıtılmıştır. Akın Öztürk’e vatana ihanet suçlamasının yapıldığı bilgisi üzerine bir son dakika bilgisiyle Orgeneral Akın Öztürk’ün gözaltına alındığı aktarılmıştır. Son olarak, komuta kademesinden hala haber alınamadığı da belirtilmiştir.

3.5.5. Hulusi Akar’ın Rehin Alınması

Haberlerde; önceki gece hakkında bilgi alınamayan Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar’ın rehin alındığı açıklanmıştır. Akar’ın, Genelkurmayda yaşanan çatışma sonucunda silah zoruyla rehin alındığı belirtilmiştir. Yaşanan çatışma sonucunda kimi

komutan ve emir subaylarının yaşamını kaybettiği belirtilmiştir. Haber, Akar'ın sabah saatlerinde kurtarıldığını, helikopterden indiği ana ait görüntülerle sunmuştur. Bu haberin devamında, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde gerçekleşen gözaltılar aktarılmıştır.

3.5.6. Yunanistan'a Kaçan Darbeci Askerler

Helikopter ile Yunanistan'a kaçan sekiz "darbeci asker" haberi; 15 Temmuz gecesi İstanbul'da tankların sokağa inmesi, jetlerin havalanması, köprünün asker tarafından kapatılması, meydanlardaki çatışmalar ve havalimanının askerlerce işgal edilmesi gibi görüntü ve bilgilerle sunulmuştur. Askerin tam tedrisatlı olması ve Boğaziçi Köprüsü'nde yaşanan çatışma, muhtelif bölgelerde askerlerin halkın üzerine ateş açtığı görüntüler ve asker-polis çatışmasına ait görüntüler sunulmuştur.

3.5.7. TRT ve CNN'in Askerlerce Basılması

"35 yıl 10 ay sonra TRT'de aynı şey oldu" ifadesiyle sunulan haberde TRT binasındaki yaşananlara dair görüntüler ekranlara yansımıştır. Haber sunumunda geçmişle kurulan devamlılık ülkedeki darbe geleneğini ima eder niteliktedir. Aktarılan haberde, olayı gerçekleştirenlerin; TRT yayını kestiği bilgileri aktarılırken askerinin CNN Medya Center'a girmesi de gündeme taşınmıştır.

3.5.8. Erdoğan'ın Kısıklı Açıklaması

İlerleyen saatlerde medya gündemini, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kısıklı'da yaptığı açıklama oluşturmuştur. Erdoğan; Gülen cemaatinin 40 yıldır Türkiye'de etkin olduğuna dair vurgulamış ve cemaat etkinliği konusundaki sorumluluğunu geçersiz saymıştır. Cumhurbaşkanı, konuşmasında ABD'ye seslenerek Gülen'in iadesini istemiş ve idam sloganlarına olumlu yanıt vererek bunun demokratik bir istek olduğunu söylemiştir. TSK'nın prestijini korumaya yönelik ifadeleri sıkça tekrar eden Erdoğan; darbenin sebebinin Türkiye'nin hazmedilememesi olarak belirlemiş ve darbeyi Allah'ın bir lütfü olarak adlandırmıştır. Erdoğan, TBMM'de gün içinde

yayınlanan ortak bildiriye dikkat çekerek meydanlara çıkan halka büyük önem atfetmiş; “rabia işareti” ile birliktelik çağrısında bulunarak meydanlara katılımın devam etmesini istemiştir.

3.6. Darbe Girişimine Dair Medya Gündemi

Anlatılara sebep olan olaylar çoktan bitse dahi anlatılar var olmaya ve eylemleri düzenlemeye devam eder (Sutton, 2008: 30). Darbe girişimini takip eden on gün boyunca da medya gündemi yalnızca darbe girişimine dair anlatıların tekrar edildiği bir araç olmuştur. Ancak on günün ardından gündemde başka haberler yer almaya başlamış ve devamındaki günlerde 15 Temmuz’a dair önemli gelişmeler aktarılmıştır. Bu kısımda, Kanal D ve Show Tv kanallarının on günlük ana haber bültenleri incelenmiştir. Haberlerin, konu aldığı başlıklar tek tek incelenecektir.

3.6.1. Hulusi Akar

Darbe girişimi ardından aktarılan haberlerde öncelikli konu Hulusi Akar’ın rehin tutulması üzerine olmuştur. Haberler, darbe girişimi gerçekleştiren kişilerin darbe bildirisini imzalatmak için Akar’ın kafasına silah dayadığını ve boğazının kemerle sıkıldığını konu edinmiştir. 16 Temmuz günü Binali Yıldırım ile basın karşısına geçen Akar’a ait görüntüler kullanılarak boğazındaki iz gösterilmeye çalışılmıştır.

3.6.2. Şehit Cenazeleri

Darbe girişimi sırasında yaşamını yitiren asker ve sivillere ait cenaze haberleri medyada yer alan bir diğer konu olmuştur. Boğaziçi Köprüsü’nde yaşamlarını yitiren; Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın yakın arkadaşı Erol Olçok ve oğlunun cenazesi aktarılan ilk haberler arasındadır. Cenazeye katılan kalabalığın “Ya Allah Bismillah Allahu Ekber” ve “İdam İsteriz” sloganları attığı görüntülerde; Erdoğan’ın ağladığı ve daha fazla konuşamayacağını söylediği görüntüler ekranlara taşınmıştır. Bu sözlerinin devamında Erdoğan, bir açıklama gerçekleştirmiş ve bu açıklama ekranlara yansımıştır. Şehit cenazeleri, “Demokrasi şehitleri”, “Gölbaşı şehitleri” gibi manşetlerle sunulmuştur.

Medya gündemi; özellikle Ömer Halisdemir üzerine yoğunlaşmıştır. Halisdemir'in aldığı emirle; darbeci Semih Terzi'yi öldürerek darbe girişiminin başarısız olmasında çok büyük rol oynadığı aktarılmıştır. “Gölbaşı Şehitleri”nin hikayelerini haberlerde yoğun bir şekilde konu almış; birlikte şehit olan ikiz polis kardeşler Ahmet ve Mehmet Oruç'un hikayesi ve ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra evlenmek üzereyken 15 Temmuz gecesi Gölbaşı'nda şehit olan polis çiftin hikayesi aktarılmıştır. Şehit hikayeleri; duygu yüklü bir anlatımla, “kahramanlık” ve “destan yazma” ifadeleri ile aktarılmıştır.

3.6.3. TSK'nın Açıklaması

TSK, beklenen basın açıklamasını yazılı olarak gerçekleştirmiştir. Medya; yapılan açıklamanın “yazılı” olduğuna dikkat çekmiştir. Aktarılan açıklamanın siyasal bir dile sahip olduğu söylenebilir. Açıklamada, darbe girişimine karışan askerler “illegal çete mensubu terörist” olarak nitelendirilmiş ve “yüce Türk milletinin” darbeyi engellemedeki rolüne değinilmiştir.

3.6.4. Erdoğan'ın Stratejisi ve Özel Tim

Gündem ardışık olarak Erdoğan'ın İstanbul'a gelişini haberleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz gecesi Marmaris'ten ayrılarak İstanbul'a gelişinin ayrıntıları; Erdoğan'ın liderlik vurgusuyla ve stratejik nitelikte bir plan olarak işlemiştir. Berat Albayrak'ın “A Haber” kanalına verdiği röportajda kullandığı ifadeler ile Erdoğan'ın İstanbul'a gelişi öyküleştirilmiş ve 15 Temmuz'un dinsel yönünü dair anlatı pekiştirilmiştir. Albayrak'ın sözleri şu şekilde:

“Sayın Cumhurbaşkanımız abdestini aldı, iki rekat niyet sefer namazını kıldı, bismillah dedi süreci başlattı. Birçok şey yaşadık yani bu süreçte ama benim aklımda kalan hadi bismillah deyip ayağa kalkıp helikoptere doğru yürümemiz diyebilirim.”

Konu ait bir diğer haber; Cumhurbaşkanı'nın Marmaris'te kaldığı otelden ayrıldığında özel timin otele saldırması ve otelin gördüğü büyük zarardır. Medya, otel saldırısı

ardından kaçan özel tim üzerine yoğun ve devamlı olarak bir haber gündemi oluşturmuştur. Aktarılan bilgilerde özel timin zor şartlara karşı dayanıklı ve oldukça donanımlı olduğu aktarılmıştır. Özel tim bir tehlike ve tehdit unsuru olarak yansıtılmıştır.

3.6.5. Yeni Görüntüler: Acımasız Asker-Kahraman Vatandaş

15 Temmuz gecesine ait elde edilen görüntüler medya gündemini devamlı olarak meşgul eden bir konu olmuştur. Darbe girişiminde saldırı altında kalan Gölbaşı Özel harekat Merkezi, Ankara Emniyeti, TBMM ve Boğaziçi köprüsü gibi mekanlara ait görüntülerde; 15 Temmuz gecesi neler yaşandığı ve darbe girişimine mensup kişilerin verdiği zararın ayrıntıları aktarılmıştır. Bu haberler; “acımasız” askerin, “kahraman” vatandaşa saldırısı ile sunulmuştur. Özellikle Boğaziçi Köprüsü’nde “acımasız” askerin sniper ile hedef alarak ateş ettiği, tankların sivilleri ezdiği görüntüler ve darbe girişiminden sorumlu olan kişilerin 15 Temmuz gecesi darbe direnen herkesin vurulması yönündeki mesajlarının yer aldığı Whatsapp konuşmaları beraber sunulmuştur. Buna karşılık, tereddüt etmeden askeri durdurmaya çalışan vatandaşın kahramanlık öyküsü hem haber sunumlarında hem de siyasilerin konuşmalarıyla kurulmuştur. Darbe girişiminin ardından yapılan her açıklamada 15 Temmuz gecesi “milletin kahramanlığı” ön plana çıkartılmıştır.

3.6.6. Darbenin Sorumluları: Akın Öztürk ve ‘O Komutanlar’

Darbenin sorumluları üzerine oluşturulan medya gündemi; Akın Öztürk ve beraberindeki komutanlar üzerinden devam etmiştir. Akın Öztürk ve “o komutanlar” olarak sunulan TSK üyelerinin gözaltı görüntüleri sıkça kullanılmıştır.

(Kaynak: <http://15temmuzdirenisi.com/services/one-cikan-kareler/>)

(Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/gozaltindaki-generallerin-ilk-goruntuleri/2/238312>)

3.6.7. Demokrasi Nöbetleri ve İdam Tartışmaları

“Demokrasi nöbetleri” medya gündeminde devamlı olarak işlenen bir diğer haber konusu olmuştur. 15 Temmuz sonrası her siyasi açıklama demokrasi nöbetlerine çağrı barındırmıştır. Örneğin Başbakan Yıldırım; vatandaşların gündüz işe, akşam ise meydanlara demokrasi nöbeti tutmaya gitmesini söylemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise; her konuşmasında meydanlardaki katılımın sürmesini istediğini belirtmiştir. Siyasilerin bu yöndeki açıklamaları medya aracılığıyla sık sık kamuya aktarılmıştır. Nihayetinde; demokrasi nöbetleri 15 Temmuz darbesi ardından bir ritüel haline gelmiştir. Türkiye’nin çeşitli yerlerinden ekranlara taşınan demokrasi nöbeti

görüntülerinden; Türk bayrağı, İstiklal Marşı ve Kuran-ı Kerim okunması, mehteran takımı bu ritüelin bileşenleri olarak gerçekleştirilmiş. Belediyelerin desteği ile yapılandırılan “demokrasi nöbetleri”nde bir kutlama ve şenlik havasının hakim olduğu özellikle vurgulanmıştır. Demokrasi nöbetlerine ait medya gündeminde; İran, Irak ve Suriyeli grupların demokrasi nöbetine destek verdiği, siyasilerin konuşmalar gerçekleştirdiği ve sanatçıların katılım gösterdiği aktarılmıştır. Haber görüntülerinde çocuk ve kadınların ön plandaki varlığına dikkat çekilmiştir; örneğin, haberde görüntülerinde istiklal marşı okuyan kız çocukları kullanılmıştır. Demokrasi nöbetlerinin gerçekleştiği meydanlarda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın yaptığı konuşmalar canlı olarak yayımlanmıştır.

15 Temmuz’un ardından vatandaşların idam istemi her fırsatta medyada yerini almıştır. Bu durum demokrasi nöbetleri için de geçerlidir. Ekranaya yansıyan demokrasi nöbetleri haberlerinde; Fethullah Gülen’in maketlerinin yakıldığı veya idam edildiği görüntüler aktarılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın CNN International’a verdiği röportajda söylediği “idam önüne gelirse onaylayacağım” sözü de medyada oldukça kullanılmıştır. Yunanistan’ın, kaçan Türk askerleri için vereceği kararda Türkiye’deki idam tartışmalarını delil olarak kullanabileceği haberinin aktarılması ile idam söyleminin medyadaki yoğunluğu hayli azalmıştır.

3.6.8. Siyasilerin Açıklamaları

Darbe girişiminin önlenmesinin ardından gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısında, Binali Yıldırım; torunun sorduğu “Dede bunlar bizim askerlerimiz değil mi? Neden insanları öldürüyorlar?” sorusunu aktararak ağlaması gündemin bir diğer haberi olmuştur. Yıldırım’ın konuşmasından; dökülen her kanın hesabını “adalet” ile soracakları, birlik ve beraberlik temennisini, hayatını kaybeden tüm vatandaşların şehit polis ve askerler ile eş tutulacağını, zarar gören tüm vatandaşların zararlarının eksiksiz olarak tamamlanacağına dair sözleri aktarılmıştır. Yıldırım’ın bu açıklamasında 15 Temmuz’a ait bir fotoğrafı gördüğünde gözünden yaş geldiğini ifade etmesi üzerine ve o fotoğraf ve fotoğrafın hikayesi 15 Temmuz’un hem haber gündeminde kurulan anlatıya eklenmiştir.

(Kaynak: <https://twitter.com/fatihtezcan/status/764908993420599296>)

Cumhurbaşkanı Erdoğan Kısıklı'daki konutundan açıklaman aktarılanlar ise; halkın darbe girişimi karşısındaki direnişi ve FETÖ'nün silahlı bir terör örgütü olduğunun en sonunda ortaya çıktığı üzerinedir. Erdoğan konuşmasında; Boğaziçi köprüsünün tanklarla kapatılması, tankların sokaklara çıkması, TBMM'nin saldırıya uğraması ve Gölbaşı Özel Harekat Merkezi'nin ciddi zarar görmesi üzerinde durmuş ve “tarihi bir duruş” ile “sayısız destanlar” yazıldığını söylemiştir.

3.6.9. İstihbarat Tartışmaları

18 Temmuz 2016 günü Kanal D Haber'in Hande Fırat ile gerçekleştirdiği bağlantında; 15 Temmuz günü MİT'in saat 16.00'da darbe yapılacağına dair bilgi aldığı, Genelkurmay'ı bu konuda uyardığı, saat 18.00'da MİT müsteşarının Genelkurmay'a gittiği, toplantı yapıldığı ve bu gelişmelerin ardından Genelkurmay'da hareketlilik başladığı bilgileri aktarılmıştır. Devamında aktarılan Recep Tayyip Erdoğan CNN International'a verdiği röportajda ise; 15 Temmuz gecesini darbeyi 20.00'da öğrendiğini ve istihbarat açığı olduğunu söylemiştir. Cumhurbaşkanı'nın Marmaris'ten ayrılışı hakkında söylediği: “Eğer orada ben öyle bir on dakika on beş dakika daha kalmış olsaydım bu defa ya beni orada öldüreceklerdi ya başka yere götüreceklerdi” ifadesi

istihbarat haberinin görüntülerinde sıkça kullanılmıştır. Erdoğan'ın bu ifade ile; hem istihbarat açığını vurgulamış hem de darbe girişimi kişisel olarak kendisini hedef alan bir saldırı olarak yansıtmıştır. Erdoğan'ın CNN International'a verdiği röportajın aktarılması ardından, Kanal D haberin Hande Fırat ile gerçekleştirdiği bir başka bağlantıda; Fırat'a darbe haberinin Erdoğan'a neden 20.00'da geldiğine dair bir soru sorulmuş, Fırat ise bu soruların gündemde durduğu fakat yanıtların alınmadığını belirtmiştir.

3.6.10. “Birlik ve Beraberlik” Portresi

Siyasi parti liderlerinin Cumhurbaşkanı Köşkü'ne çıkması üzerine yapılan haberlerde; iktidar ve muhalefetin birliği vurgulanmış ve bu durum darbe girişiminin olumlu sonucu olarak işlenmiştir. Devam eden günlerde; Hulusi Akar ve beraberindeki komutanların Ankara Emniyet Müdürlüğü ve Beştepe Özel Harekat Merkezi'ne yaptığı ziyarette Akar'ın; polis ve askerın kardeş olduğunu, “omuz omuza” olduğunu belirtmesi ya da Erdoğan, 15 Temmuz gecesi yaşanan birlik ve beraberliğe vurgu yaparak Türkiye'nin, 15 Temmuz'dan daha güçlü bir hale geldiğini söylemesi gibi durumlar medyada sıkça yer almıştır.

3.6.11. 15 Temmuz Destanı

Darbe girişiminin ardından istisnasız olarak her siyasinin konuşmasında darbenin başarısız olması “kahraman millet”e teslim edilmiştir. Görülen o ki; bu teslimiyetin sebebi hamaset ve şovenizmi beslemektir. Açıklamalarda; “millet” için “tankları durduran”, “göğsünü siper eden”, “şehadete gülerek koşan”, “tarih yapan tarih yazan”, “demokrasi kahramanı”, “yüce”, “aziz” nitelendirmeleri sıkça kullanılmıştır. Fakat, Cumhurbaşkanı Erdoğan, BBC International'a verdiği röportajda; “Bu darbecilerin anlayacağı tek dil karşı darbeydi, karşı darbeleri de en iyi millet yapar” ifadesi bağlamı içinde milleti yüceltmek amacıyla söylenmiş olsa da Erdoğan'ın sivil halkı çatışma amacıyla sokağa davet ettiğinin itirafı olarak da okunabilir. Bu durumda, sivil ölümleri yazılan kahramanlığın çıktısı değil, bir planın beklenen sonuçları olarak yorumlanabilir.

Hamaset ve şovenizmi beslemek adına başvuru olan bir diğeryöntem; “15 Temmuz Destanı”nı aktarmak için gazi ve şehit yakınları ile yapılan röportajlardır. Bu röportajlarda dikkati çeken; röportaj veren “gazilerin” bir “şehitlik” isteğı içerisinde olması ve sözlerinin siyasal bir dil taşımasıdır. Özellikle, üzerinden iki kez tank geçen Sabri Ünal’a ait röportaj ön plana çıkartılmıştır. Ünal’a ait anlatı olağanüstü öğelerle beslenerek 15 Temmuz’da gecesi yaşananlar efsaneleştirilmiştir. Bir diğeryüküleştirme Boğaziçi Köprüsü’nde tankların üzerine yürüyen Safiye Bayat üzerinden yapılmıştır. Bayat’a ait röportajlarda yoğun bir siyasal dilin hakimdir. Yapılan diğeryöportajlarla; halkın farklı kesimlerinin kahraman ve vatansever bir Türk olma konusunda birlik oluşturduğı yansıtılmıştır. Gazilerin kendilerini tarihsel bağlama yerleştirdikleri şehit yakınlarının ise, şehitlikten edindiğı gurur ön plana çıkarılmıştır. 15 Temmuz gecesi Atatürk Havalimanı’nda yaralanan bir vatandaşın yerde yatarken Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından alınandan öpüldüğü ana ait görüntüler ön plana çıkan bir an olmuştur.

3.6.12. OHAL İlanı Öncesi Medya Gündemi

Medya; ertesı gün yapılacak olan Milli Güvenlik Kurulu toplantısına dair Başbakan Yıldırım’ın “Yarımı bekleyelim çok güzel kararları vatandaşımızla paylaşacağız” sözlerini aktararak ve bu toplantıyı gündemleştirerek bir beklenti yaratmıştır. Kanal D ana haber bülteninin, Hande Fırat ile bu konuda yaptığı bağlantıda, sürekli “olağanüstü” kelimesinin kullanılması dikkati çeker bir niteliktedir. Ertesi gün ise; Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar konu edinmiştir. Haber dilinde “olağanüstü” kelimesi sıklıkla kullanılmıştır. Kulislerde olağanüstü hal kararının çıkacağıın konuşulması aktarılırken; kısa süre önce Fransa’da terör olaylarının ardından alınan olağanüstü hal kararı gündeme getirilmiştir. OHAL’in gündemleştirilmesiyle eş zamanlı olarak; Cumhurbaşkanı’nın Marmaris’te kaldığı otele saldırı düzenleyen özel TİM’den bir suikast beklendiğı ve 15 Temmuz gecesi sivil halkın ciddi zarar gördüğü çatışma görüntüleri aktarılmıştır. Olağanüstü hal kararı öncesi medya gündeminde korkuyu beslemeye yönünde haberlerin aktarıldığı söylenebilir.

3.6.13. OHAL İlanı

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın; 20 Temmuz 2016 günü “Olağanüstü Hal” kararına yönelik olarak yaptığı açıklamada: OHAL kararı alındığını söylemiş ve 15 Temmuz gecesi şehit olan sivillerin, polislerin meydanları terk etmeden kahramanca mücadele ettiklerini anlatarak onları asla unutulmayacaklarını vurgulamıştır. Öldürülmek; “şehadete yürümek”, “şehadet şerbetini yudumlamak” olarak; 15 Temmuz darbe girişiminde meydanlarda olan herkes “İstiklal Harbi kahramanlarının torunları” olarak nitelendirilmiştir. Erdoğan, özellikle “tankın ezdiği kadın” ve Ömer Halisdemir üzerine vurgu yapmıştır. Erdoğan; ancak bu hikayelere değindikten sonra; olağanüstü hal kararı dolayısıyla endişe edilecek bir şeyin olmadığını ve temel hak ve özgürlüklerin zarar görmeyeceğine dair açıklamalarını dile getirmiştir.

3.6.14. OHAL İlanı Sonrası Medya Gündemi

OHAL ilanı sonrası aktarılan haberler; OHAL'in darbe girişiminin ardından bir önlem amacıyla ilan edildiğini ve bu kararla günlük hayatta neler değişeceğine dair bilgiler aktarılmıştır. Erdoğan'ın OHAL açıklaması ardından demokrasi nöbetlerinin tutulduğu meydanlarda bir video yayını ile halka seslenmiştir. Haberlerde; Erdoğan; “Bizim birliğimizi kimse bozamaz” diyerek ve millete teşekkür etmesi ve Erdoğan'ın millet olmanın şehit olmayı gerektirdiğini, bunun “seve seve” yapılacağına dair ifadeleri aktarılmıştır. Medya gündemi; OHAL kararına CHP ve HDP'nin bu karara karşı çıktığı fakat MHP'nin desteğiyle kararın meclisten geçtiği aktarılmıştır. Haberlerin devamında, Başbakan Yıldırım'ın olağanüstü hal kararının günlük hayatı etkilemeyecek bir uygulama olarak yorumladığı, Başbakan Yardımcısı Kurtulmuş'un ise; amacın olağanüstü hali mümkün olduğu kadar kısa tutma hedefinde olduğunu vurgusu ile “Niyetimiz 1-1.5 ayda bitirmek” ifadesi aktarılmıştır. Haberlerdeki genel vurgu: ülkenin içinde bulunduğu tehlikenin PKK veya IŞİD tehdidinden daha ciddi olduğu ve olağanüstü hal kararının devletin hızlı karar alınmasının bir gereği olduğunu yönündedir.

OHAL ile birlikte çıkarılan ilk “Kanun Hükmünde Kararname” (KHK) ile; jandarmanın iç işlerine bağlanması, gözaltı sürelerinin yedi-sekiz güne kadar çıkabileceği ve

Sincan’da darbe girişimi sonrasında görülecek davalar için özel mahkemenin kurulması kararları aktarılmıştır. “Paralel yapı” bünyesinde açılan okulların kapatılma kararı ve İmam Hatip öğrencilerine TSK yasağının kalkması da alınan kararlar arasında aktarılmıştır. İlerleyen günlerde; yeni KHK kararları, gözaltı ve tutuklamalar, “FETÖ”ye ait olduğu iddiasıyla kapatılan kurum ve dernekler aktarılan gelişmeler arasındadır. OHAL ile; gözaltı süresinin 30 güne çıkarıldığı haberi ve muhalefetin OHAL’e yönelik tepkisi ise gündemde oldukça az bir yer bulmuştur.

3.6.15. OHAL’in Haklılığı

Günün gündeminde; Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın El Cezire kanalına verdiği röportajda 15 Temmuz günü olayı eniştesinden öğrendiğini açıklaması ve “İstihbarat zafiyeti olduğunu açık” ifadesi yer almıştır. Bu röportajın devamında; 15 Temmuz gecesi MİT, Genelkurmay ve Cumhurbaşkanı iletişimsizliğine yönelik bilgiler aktarılmıştır. Ek olarak; İstanbul Yeşilköy’deki askeri havalimanında mühimmat dolu çantanın bulunması Erdoğan’a suikast edileceği iddiasıyla haberleştirilmiştir. Erdoğan’ın bir sonraki açıklaması ise, Reuters’a verdiği röportajdır. Bu röportaj haberlere aktarılırken “istihbarat açığı olduğu ortada” ifadeleri üzerinde durulmuştur. Erdoğan bu röportajı ile; istihbarat açığını, tehlikenin devam ettiğini ve OHAL kararının haklılığını ifade etmiş ve Fransa örneği üzerinden OHAL kararının uzatılması ihtimali dile getirilmiştir. Bu sebeple, MİT müsteşarı Hakan Fidan ile Erdoğan’ın yapacağı bilenen görüşme kritik öneme sahip bir mesele olarak aktarılmıştır. Başbakan Yıldırım’ın Gölbaşı Özel Harekat Merkezi’ne yaptığı ziyarette darbe girişimini için; “Yakın korumalarımızdan ve vatandaştan öğrendik; eşimizden, dostumuzdan öğrendik” demesi ile istihbarat açığı ciddi bir şekilde vurgulanmıştır. Fakat, istihbarat açığı haberleri; iktidarın bir eksikliğinden ziyade OHAL kararının gerekliliği açısından işlenmiştir.

3.6.16. Fidan-Erdoğan Görüşmesi

23 Temmuz 2016 günün haber bültenleri; Erdoğan ve Fidan görüşmesini odağında seyretilmiştir. Erdoğan’ın Fidan’a “Süreci iyi yönetemediniz, çok kötü sınav verdiniz” dediği ve Fidan’ın Erdoğan’a “Tasarruf size aittir” diyerek görüşmeye istifaya hazır

geldiği fakat Erdoğan'ın “Bizde bir söz var dereyi geçerken at değiştirilmez” diyerek istifayı istemediği belirtilmiştir.

3.6.17. 15 Temmuz'un Politik Belleği

Medya gündeminde; 15 Temmuz'un politik bellek inşasına dair haber ve açıklamalara önemli yer verilmiştir. Başbakan Yıldırım'ın 15 Temmuz'u “Demokrasi Bayramı”, sarayın bombalanan alanının “Demokrasi Şehitliği”, Külliye'nin karşısındaki ormanlığın ise “Demokrasi Şehitleri Parkı” olarak ilan edildiğini söylemesi bu konuya dair ilk gelişmeler olmuştur. Medya gündemi, 15 Temmuz'un unutulmaması adına; Keçiören'deki İrfan Baştuğ caddesinin Ömer Halisdemir caddesi, Kızılay Meydanı'nın “15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı”, Genel kurmay kavşağının ise “15 Temmuz Şehitler Meydanı” olarak değiştirildiği aktarılmıştır. Taksim'de şehitlerinin isimlerinin yazılı olduğu “bellek anıtı” ekranlara taşınmış ve anıtı ziyaret eden kişilerle yapılan röportajlar aktarılmıştır. TBMM'nin gördüğü zarar onarılmadan ziyaretçilere açıldığı haberleştirilmiştir. Meclis Başkanı Kahraman'ın TBMM'deki tahribatın müzeleştirileceğine dair açıklaması aktarılan bir diğer gelişmedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Başbakan Yıldırım ve Orgeneral Akar ile birlikte Cumhurbaşkanlığı külliyesinde yaptığı açıklamasında; 15 Temmuz gününü “15 Temmuz Şehitleri Anma Günü” olarak ilan edildiğini duyurmuştur. Açıklama, 15 Temmuz darbe girişimi “en hain, en alçak” darbe girişimi olarak nitelendirilmiş ve “milli irade” darbenin panzehiri görülmüştür. Binali Yıldırım'ın NTV kanalıyla yaptığı röportajın haber bültenlerine taşınan kısmı 15 Temmuz'da hayatını kaybedenlerin hatıralarını yaşatmaya yönelik alınan kararlardır. Bunun devamında; 15 Temmuz gecesi hayatını kaybeden Yeni Şafak Gazetesi Foto Muhabiri Mustafa Cambaz'ın adının Topkapı metrobüs durağına verilmesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin önündeki caddenin “15 Temmuz Şehitleri Caddesi” ismini alması ve İstanbul Sarıyer'de 1 milyon 200 bin kilometrelik “Şehitler Parkı”nın açılacağı aktarılmıştır.

3.6.18. “Fetöcüler”

15 Temmuz’a ait haberlerde cemaat üyesi olduğu ve darbeye karıştığı iddiasıyla suçlanan kişilere karşı toplumdan dışlayıcı bir tutum sergilenmiştir. Darbeci olduğu gerekçesiyle ölen askerlere dinsel hizmet verilmeyeceği ve sela okunmayacağı haberlere taşınmıştır. Kadir Topbaş’ın Taksim Meydanında yaptığı konuşmada “darbeci askerler” için “hainler mezarlığı” kurulacağını söylemesi de medyada yerini alan bir başka konudur. KHK’lar ile cemaat üyesi olduğu iddia edilen kişilerin gözaltı, tutuklama, açığa alma ve cezalandırmaya tabi tutulmuştur. Bu kişilerin önemli bir kısmının yargı mensubu olduğu ve; Balyoz, Kozmik Oda, Dink suikastı gibi davalarda sanıklara beraat kararı veren kişiler olduğu sunulmuştur. Öte yandan; 15 Temmuz sonrası yakalanan ve ardından serbest bırakılan, “Fetö’nün imamı” Adil Öksüz’ün haberleri medya gündemindeki bir diğer konu olmuştur. Öksüz’ü serbest bırakan hakim ceza aldığı belirtilirken Öksüz’ün gizemli bir şekilde ortadan kaybolduğu aktarılmıştır.

3.6.19. Binali Yıldırım’ın NTV Röportajı: Aciz Devlet, Hulusi Akar Yalanı ve OHAL Kararları

23 Temmuz 2016 günü Başbakan Binali Yıldırım NTV yayınına katılarak 15 Temmuz gecesi neler yaşadığını anlatmıştır. Yıldırım, açıklamasındaki ifadeleriyle darbe girişimcilerini devletten daha güçlü bir konuma yerleştirmiştir. Yıldırım’ın; “Bizim elimizde tank yok uçak yok tüfek yok”, “Bizim elimizde polis teşkilatımız var, özel hareketçılar var bu kadar” ifadeleri ile bir mağduriyet anlatısı oluşturduğu söylenebilir. Hissettiren o ki; Türkiye devleti “kahraman” milleti olmadan güçsüz, aciz ve atıldır. Yıldırım’ın açıklamasında dikkati çeken bir konu Hulusi Akar’a dair olmuştur. Yıldırım’ın aktardığına göre; Hulusi Akar kendisini arayarak serbest bırakıldığını söylemiştir. Bu durumda, önceki günlerde medyada Akar’ın kurtarılmasına ilişkin haberlerin asılsız olduğu söylenebilir. Yıldırım bir diğer açıklamasını 25 Temmuz 2016’da gerçekleştirilen Bakanlar Kurulu Toplantısı ardından yapmıştır. Yıldırım açıklamasında, kurulun 15 Temmuz karşısında tam bir anlayış birliği içerisinde olduğu belirtmiştir. OHAL ile ilgili olarak hiçbir sorun çıkmadığını belirten Yıldırım; “Milletimiz OHAL’i niçin ilan ettiğimizi gayet iyi biliyor” diyerek OHAL kapsamında

alınan yeni kararları açıklamıştır. Bu açıklamayla; İstanbul ile Ankara’da şehitler anıtı kurulacağı ve Boğaziçi Köprüsü’nün “15 Temmuz Şehitler Köprüsü” ismini aldığı kamuya aktarılmıştır. Yıldırım, açıklamasının sonunda Türkiye’nin 15 Temmuz’a göre daha kararlı ve güçlü olduğunu belirtmiştir.

3.6.20. Ömer Halisdemir

Sabah Gazetesi’nde Zekai Aksakallı ile yapılan röportajın yayımlanmasının ardından medya gündemi Ömer Halisdemir’in ve 15 Temmuz gecesi neler yaşadığının üzerine yoğunlaşmıştır. Aksakallı’nın Halisdemir’i arayarak yaptığı konuşma ve verdiği emir doğrultusunda Halisdemir’in şehit olma pahasına Semih Terzi’yi alnında vurduğu aktarılmıştır. Halisdemir’in Terzi’yi engellemesi, 15 Temmuz darbe girişiminin önlenmesindeki en önemli eylem olarak değerlendirilmiştir. Ömer Halisdemir’in Semih Terzi’yi durduğu ana ait görüntülerle beslenen haberlerde, Halisdemir; “Belki de yıllar sonra 2016 darbe girişimiyle ilgili yazılacak tarih kitaplarında, belki en kalın harflerle ismi yazılacak o asker: Ömer Halisdemir”, “15 Temmuz gecesinin seyrini değiştiren asker” gibi ifadelerle nitelendirilmiştir.

3.6.21. Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Görmedik Göremedik”

3 Ağustos 2016 tarihinde Olağanüstü Din Şurası; Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasıyla açılmıştır. Erdoğan’ın gerçekleştirdiği konuşmanın genelinde Gülen cemaatinin yapılanması ve yaşananlardan duyduğu pişmanlık vardır. Erdoğan, Gülen cemaatinin kendi iktidarından önce de bir destek bulduğunu örnekleyerek cemaate “iyi niyetle” destek olduklarını, “Allah dedikleri için” müsamaha gösterdiklerini belirtmiştir. Erdoğan açıklamasında; Gülen ve AKP ortaklığını yalnızca manevi gerekçelere dayandırmış ve ekonomik konulardan söz edilmemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan kendisinin, ailesinin, ülkenin Enerji Bakanı’nın ve hatta Başbakanı’nın bu yapı içerisine dahil olduğunu açıkça belirtmiştir. Erdoğan’ın; kimi işadamlarının da aynı şekilde cemaatin içinde yer aldığını söylemesi, işin ekonomik boyutuna yapılan tek imadır. Erdoğan, darbe girişiminden yıllar önce şüphelendiğini fakat hiçbir şey yapmadığını belirtmiştir. Ancak; 17-25 Aralık dönemini hatırlatarak alınan önlemlerle darbe

girişiminin verdiği zararı hafiflettiklerini iddia etmiş ve darbe girişimin başarısız olmasında payı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, Erdoğan kendi iktidarı altındaki ülkeye darbe yapılması konusunda üzerine bir sorumluluk almamış fakat darbenin başarısızlığı durumundan bir pay çıkarmıştır. Erdoğan'ın konuşmasından alıntılanan şu bölüm, konuşmanın genel vurgusu anlamak için yerinde olacaktır:

“Yapının başında yer alan kişi ve kadro konusundaki tüm tereddütlerimize rağmen; yurt içi ve yurt dışında yürütüyor gördükleri yaygın eğitim, yardım, dayanışma faaliyetlerinin hatırına bunlara müsamaha gösterdik. Hatta ve hatta Allah dedikleri için müsamaha gösterdik. Dedik ki: bir ortak yanımız var, dedik. Ama inanın bana aynı menzile giden farklı yollardan biri olarak gördüğümüz bu yapının aslında bambaşka niyetlerin, sinsî hesapların aleti, aracı, örtüsü olduğunu uzun süre görmedik, göremedik aslına bakılırsa... Her şeye rağmen bu hain örgütün gerçek yüzünü çok daha önceden ortaya dökememiş olmanın üzüntüsü içindeyim. Bundan dolayı hem rabbimize hem de milletimize verecek hesabımız olduğunu biliyorum. Rabbim de bizi affetsin...”

(Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=MFkwuVS4k5U>)

Aktarıldığı üzere; ana haber bültenleri, siyasal iktidarın inşa etmeye çalıştığı politik belleğin inşası için bir tekrar aracı olarak işlev görmüştür. Haberler; hamaset, din, birlik-beraberlik üzerine bir anlatının tekrar aracı olmuştur. Medya gündemi, Gülen cemaati ve siyasal iktidarın uzun yıllar boyunca devam eden ilişkisine yönelik herhangi bir konuya yer vermemiştir. Öte yandan, darbe girişimine ve sonrasında yaşanan sivil ölümlerinde siyasal iktidara hiçbir sorumluluk yüklenmemiştir. Bu sebeple, medyanın 15 Temmuz darbe girişiminde politik belleğin inşa aracı olduğu söylenebilir.

3.7. 15 TEMMUZ ETKİNLİKLERİ

3.7.1. 29 Ağustos 2016 Ankara Beştepe Şehitleri Anma Programı

29 Ağustos 2016 tarihinde şehit yakınları ve gazilerin konukluğunda Beştepe’de gerçekleştirilen anma programı medya aracılığıyla, kimi televizyon kanallarında kesintisiz olarak, topluma aktarılmıştır. Programın açılışı, Kuran-ı Kerim tilaveti ve dua ile başlatılmış, sonrasında 15 Temmuz darbe girişimine ait belgesel gösterimi ile devam etmiştir. Belgeselde, yükselen ve güçlenen Türkiye’nin bu amaçlarına ulaşamaması için darbe girişimiyle engellenmek istendiği mesajı verilmiştir. Belgeselin devamında 15

Temmuz şehitlerine ait bir sunum ile tek tek şehitler gösterilmiştir. Gösterilen ilk şehit Ömer Halisdemir olmuştur. Halisdemir'in ekranda belirmesiyle; Cumhurbaşkanı Erdoğan dahil tüm salon Halisdemir'i ayakta alkışlamıştır. Gösterimin devamında, şehit yakınlarının ve hastanedeki gaziler ile yapılan röportajlar sunulmuştur. Bu sunumda, "Köprüde askerin önünde duran kadın" betimlemesiyle Safiye Bayat vurgusu yapılırken; 15 Temmuz gecesine yönelik olarak "Çanakkale ruhu" ve "kurtuluş savaşı müdafaası" ifadeleri kullanılmıştır.

Programda ilk konuşmayı gerçekleştiren Başbakan Yıldırım; 15 Temmuz şehit ve gazilerine yoğun minnettarlık ve teşekkür sunmuştur. Yıldırım konuşmasında şehitlerin asla unutulmayacağını ve şehit yakınlarının yalnız bırakılmayacaklarını birkaç kez tekrarlamış ve şehitliğin ve gaziliği yüce bir konuma yerleştirmiştir. Yıldırım, OHAL konusunda yorum yapmadan, hayatın normale döndüğünü belirtmiştir. 15 Temmuz gecesi yaşananlar Yıldırım tarafından büyük bir kahramanlık anlatısıyla aktarılırken "tarih yazan millet" vurgusu yapılmıştır. Yıldırım, 15 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe girişiminin başarısız oluşunu Cumhurbaşkanı'nın önderliğine, şehit ve gazilerin kahramanlığına teslim etmiş ve Türkiye'nin yükselen geleceğine dair inancı pekiştirerek konuşmasını bitirmiştir. Başkan Yıldırım'ın ardından Meclis Başkanı İsmail Kahraman konuşma yapmıştır. Kahraman'ın konuşması şehit ve gazilere yönelik temennilerinin yanı sıra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15 Temmuz gecesindeki rolüne vurgu taşımaktadır. Kahraman'ın "En ön safta yer aldı, en önemli sebep oldu" ifadesi ile Erdoğan için bir liderlik anlatısı kurduğunu söylemek mümkündür.

Ardından, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bir konuşma gerçekleştirmiştir. Erdoğan'ın konuşmasının genelinde şehitliği ve milliyeti yüceltilmiştir. Erdoğan; şehitliği ülkenin geleneği ve kıskanılacak yüce bir makam olarak nitelendirmiştir. Erdoğan; ülkede "şehitler tepesinin" boş kalmadığını vurgulamış, şehitliği vatani bir görev gibi yansıtmış ve bunun herkese nasip olmayacağını söylemiştir. Öte yandan şehitlerin hatıralarına sahip çıkılacağı yönünde vurgu yapmıştır. Erdoğan, 15 Temmuz'da yaşanan birlik ve beraberliği; Çanakkale ve İstiklal mücadelesinde sergilenen birliğin günümüzde tezahürü olarak nitelendirmiş ve 15 Temmuz gecesi yazılan destanı öyküleştirmiştir. Öyle ki; Erdoğan, 15 gecesi sokağa çıkarak darbeye

tepki gösteren kadınlara “hanım kardeşlerimizi, nene hatunlarımızı kutluyorum” ifadesiyle seslenmiştir. Bu noktada 15 Temmuz’un tarihsel bağlama yerleştirilmek istendiği söylenebilir. Erdoğan’ın konuşmasında idam istemine yeniden değinilmiştir. Erdoğan yabancı ülkelerin Türkiye’nin kaybindan ve zararından ziyade darbeciler ve OHAL ile ilgilenmesine yönelik eleştirilerini sunarak milliyetçiliği farklı bir açıdan daha beslemiştir. Erdoğan bu konuşmasında, Gülen cemaatini kast ederek “bunların” devlete nasıl sızdığına dair şaşkınlığını belirtmiştir. Erdoğan konuşmasını; güçlü geleceğe dair hedeflerinden ve planlarından bahsederek bitirmiştir.

3.7.2. Yeni Kapı Mitingi

7 Ağustos 2016 tarihinde gerçekleştirilmiş olan Yeni Kapı Mitingi 15 Temmuz’a ait bir başka etkinlik olarak medya gündeminde işlenmiştir. Miting; Cumhurbaşkanı, iktidar ve HDP dışındaki muhalefet partileri, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı’nın katılımıyla gerçekleşmiştir. Miting genel olarak incelendiğinde; hem siyasal hem de toplumsal anlamda “birlik-beraberlik” portresi çizilmiştir. Bu açıdan bakıldığında; mitingin hamaset ve şovenizm üzerine odaklandığını söylemek mümkündür. Burada, HDP’nin mitinge dahil edilmemiş olması, “Yeni Türkiye’in” milli birlik ve beraberliğin içinde HDP’nin yeri olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Mitinge dair medya sunumları; “Yeni Türkiye’nin Yeni Kapısı”, “Türkiye’de bir ilk”, “Yıllar sonra tarih kitaplarından okunacak” gibi ifadelerle yer verilmiştir. Medya gündeminde, mitinge katılan kitlenin yalnızca Türk bayrağı taşımasına ve herhangi bir siyasal söylemde bulunmamasına dikkat çekilirken; mitinge katılan sporcu ve sanatçılara yer verilerek röportajlar yapılmıştır. Miting, Türkiye’nin farklı illerinde demokrasi nöbetlerinin gerçekleştirildiği meydanlarda eş zamanlı olarak yayınlanmış, meydanlardaki görüntüler miting ile eş zamanlı olarak ekranlara taşınmıştır.

Miting, şehitlerin isimlerinin tek tek okunmasıyla başlamıştır. Ardından İstiklal Marşı okunmuş ve saygı duruşunda gerçekleştirilmiştir. Kur’an-ı Kerim tilavetinin ardından şehitler için dua okunmuştur. Şehitler için okunan duada; “azizi millet”, “aziz şehit”, “ihanet şebekesi” gibi siyasal söylemleri andıran ifadeler yer almıştır. Programa konuşmasını yapmak üzere davet edilen “demokrasi gazisi” Orçun Şekercioğlu’nun

konuşması da siyasal bir konuşmadan ayırt edilmesi mümkün değildir. Mitingdeki her konuşmada; “15 Temmuz Kahramanlık Destanı”nın; tarihten belirli olaylar ve kişilerle bağdaştırılarak geçmişle sürekliliğin sağlanmasıdır. Öte yandan; FETÖ’nün, tıpkı PYD veya DAİŞ gibi bir terör örgütü olduğu belirtilerek, dini inancının yalan olduğu gibi açıklamalar yapılmıştır. Miting konuşmalarında şehitliğin yüceltildiği söylemler hakimken, 15 Temmuz darbe girişimi bir işgal olarak nitelendirilmiş ve asla unutulmayacak olduğu belirtilmiştir.

Mitingin ilk konuşmasını MHP lideri Bahçeli gerçekleştirmiştir. Bahçeli hem yapılan ihaneti hem de “yazılan kahramanlığı” tarihteki olaylarla bağdaştırmıştır. Bahçeli Gülen cemaatinin ülkedeki etkinliğini; “572 yıl önce Varna’da, 563 yıl öne İstanbul’da, 490 yıl önce Mohaç’ta döktükleri kanlarda boğulduklarını sandıklarımızın yeniden karşı hareketidir” gibi ifadelerle dış güçlere ve tarihsel düşmanlıklara bağlayarak iktidarın sorumluluğunu yok saymıştır. Bahçeli’nin ardından CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu konuşmasını yapmıştır. Kılıçdaroğlu’nun konuşması Cumhuriyet ve demokrasi vurgusu ile darbeyi demokrasiye karşı bir saldırı olarak değerlendirmiştir. Kılıçdaroğlu; 15 Temmuz ile yaşanan birlik ve beraberliğe bir önem atfederek yaşanan mücadele ile 15 Temmuz’un artık bir anlam ifade etmesine dikkat çekmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu’nun konuşmasının ardından Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar programdan önce belirtilmeyen bir konuşma gerçekleştirmiştir. Böylece; Türkiye siyasal tarihinde bir Genelkurmay Başkanı’nın ilk kez mitingde konuşma yapmıştır. Akar’ın konuşmasının geneli TSK’nın saygınlığını korumaya yöneliktir. Akar’ın konuşmasında darbenin sorumlusu “Fethullahçı Terör Örgütü mensupları” olarak belirlenirken, TSK’nın PKK ile canla başla mücadele ettiği vurgulanmıştır. Konuşmada, toplumda TSK’nın “peygamber ocağı” olarak nitelendirildiği hatırlatılmıştır.

Akar’ın ardından Başbakan Binali Yıldırım coşku dolu bir konuşma gerçekleştirmiştir. Yıldırım; geçmişle ile süreklilik yaratmaktan öte, 15 Temmuz darbe girişimi bir işgal girişimi olarak adlandırarak verilen mücadelenin ikinci bir Kurtuluş Savaşı olduğunu söylemiştir. Yıldırım’ın sözleriyle: “15 Temmuz, Türkiye’nin mikroplarından temizlendiği gündür.” Yıldırım konuşmasında 15 Temmuz gecesini yaşananları kahramanlık vurgusuyla öykülemiştir. Öyle ki; Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın

liderliğine yaptığı vurgu ile 15 Temmuz gecesinde, Çanakkale gibi, Kurtuluş Savaşı gibi destan yazıldığını söylemiştir. Yıldırım, 15 Temmuz sayesinde birlik ve beraberliğin yaratıldığını; dolayısıyla darbe girişiminin aslında olumlu bir sonuca hizmet ettiği ima etmiştir. Başbakan'ın ardından konuşmasını yapan TBMM başkanı İsmail Kahraman; darbeye karşı hem millet hem de parlamento tabanının ortaya çıkan birlik ve beraberliğin altını çizmiştir ve “Dünyada Gazi unvanı olan tek parlamento TBMM'dir” ifadesiyle; bu teklifi olumlu bir nitelik olarak sunmuştur. Kahraman da konuşmasında Türk milletine ait tarihsel olaylardan, özellikle Malazgirt'ten, örnekler vererek geçmişle bir sürekliliği yaratma amacındadır. Bunların yanı sıra; Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “meydanlar çıkın” çağrısı ve milletin kahramanlığı Meclis Başkanının konuşmasında yoğun şekilde vurgulanmıştır.

Mitingin son konuşmasını Cumhurbaşkanı Erdoğan gerçekleştirmiştir. Erdoğan'ın konuşmasını genel olarak bir şehitlik güzellemesi olarak nitelendirmek mümkün. Konuşmada, şehitlik, “şehadet makamı” olarak; “şerefine nail olunacak” bir ayrıcalık olarak nitelendirilmiştir. Erdoğan'ın yoğun bir şekilde geçmişten örnekler vererek hem “ecdad” ile bir bütünlük sağlamış hem de 15 Temmuz'a tarihsel bir nitelik kazandırmıştır. Erdoğan; 15 Temmuz'u, gazi olan kişilere olağanüstü özellikler atfederek kahramanlık anlatısını kurmaya devam etmiştir. Erdoğan konuşmasında darbenin sebebini yeniden güçlenen Türkiye olarak belirlerken; “Minarelerden susturulmak istenen ezanlar yerine minarelerimizden ezanlar yükseldi, selalar yükseldi” ifadesiyle darbeyi siyasal alandan çekerek dinsel bir bağlama yerleştirmiştir. Erdoğan; Türk bayrağını birleştirici bir unsur olarak ifade etmiştir. Ayrıca; “Bu millete, 79 milyon vatandaşımıza bakıp eğitimsiz, pısrık, işe yaramaz bir insan yığını gördüklerini söyleyenler; zaman zaman söylüyorum, 15 Temmuz'da hayatlarının en büyük şokunu, en büyük mahcubiyetlerini yaşamışlardır” ve “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları kuru kalabalık değil; millettir, millet” ifadeleriyle 15 Temmuz sayesinde insanların kendini gerçekleştirdiğini ima ederken 15 Temmuz'a ulus-kurucu bir nitelik atfetmiştir. İdam sloganlarını bu konuşmasında da cevapsız bırakmayan Erdoğan; idamı onayladığını, idamın demokratik bir istek olduğunu vurgulamıştır. Erdoğan; idama karşı olanları 15 Temmuz gecesi vücudu ikiye ayrılmış, kafası kopmuş şehitleri örnekleyerek eleştirmiştir. Erdoğan; Gülen cemaatinin herhangi bir terör örgütünden farkının

olmadığını ve toplumda insanların bu örgüt hakkında konuşmaktan çekinmemesi gerektiğini söylemiştir. Mitingin genelindeki milli birlik vurgusu düşünüldüğünde; bu istek ve cemaate yönelik “terör örgütü” nitelendirmesi ile cemaat üyelerinin tıpkı HDP gibi milli birlik içinde dışlanan olarak işaretlendi söylenebilir.

3.7.3. 10 Ağustos Mitingi: 15 Temmuz “Kurtuluş Günü”

15 Temmuz gecesi ile birlikte ritüel haline gelen demokrasi nöbetleri Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 10 Ağustos 2016 günü Ankara’da Cumhurbaşkanlığı Külliyesindeki mitingi ile, 2016 yılı için sona ermiştir. 10 Ağustos mitinginin en önemli yanı; bu miting ile 15 Temmuz söyleninin (mitinin) kurulmasıdır. Mit; tarihin seçtiği, belli bir kullanımla donatılmış sözdür, bildiridir (Barthes, 1998: 179-80). Miti konuşuran neden ise kavramdır (Barthes, 1998: 187). Kavram; tarihsel, belirlenmiş ve amaçlıdır, bir işleve karşılık verir bir eğilim olarak tanımlanır (Barthes, 1998: 187-8). Kavram mitin oluşturucu ögesidir; miti çözmek istersek kavramı adlandırmamız gerekir. 10 Ağustos mitingi; 15 Temmuz’u bir “Kurtuluş günü” olarak mitleştirmiştir. Miti çözümlenmek istersek: “Kuruluş günü” mitinin göstereni; 15 Temmuz’un bir kurtuluş günü olduğudur, gösterilen yani kavram ise; AKP’nin “Yeni Türkiye” politikasının 15 Temmuz tezahürüdür. Mitte kavramın amacı açık olduğu halde böyle tüketicisi için böyle görünmez çünkü; mit tarihi doğallaştırır (Barthes, 1998: 196). Mitsel sözü söyleten neden, neden olarak değil mantık olarak okunur; gösterileni, gösteren kuruyormuş gibidir (Barthes, 1998: 196). 15 Temmuz “kurtuluş günü” olarak kabulü AKP politikasını kuruyor gibidir. AKP politikasının doğa durumuna geçtiği anda 15 Temmuz’un “kurtuluş günü” olduğu miti kesin olarak var olur; mit, aşırı ölçüde doğrulanmış bir sözdür (Barthes, 1998: 197). 15 Temmuz’da miti yoğun şekilde beslenen hamaset ve şovenizm ile, medya aracılığı ile tekrar edilen anlatılar ile doğrulanmıştır. Türk milleti yüce, aziz ve kahraman olduğu için, milli irade her şeyin üzerinde olduğu için halk 15 Temmuz gecesi sokağa çıkmış ve darbeyi durdurmak için kendi canlarını vatan uğruna vermişlerdir. Böylece; 15 Temmuz devletin sivil ölümlerine yol açtığı bir sorumsuzluk değil, bir “Kurtuluş Günü”dür. Mitte gösterenler kaynağının sınırsızlığını basın kanıtlar (Barthes, 1998: 194); bu durum 15 Temmuz darbe girişimine ait medya üretiminin özeti niteliğindedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşması; “kurtuluş günü” olarak belirlenen 15 Temmuz’u tarihsel bir bağlama oturtma ve güne tarihsel bir önem atfetme amacı taşımaktadır. Bir yandan da, Erdoğan, Ankara’ya önem ve özgüllük atfetmiştir. Öyle ki, Erdoğan; Ankara’nın ilk defa 15 Temmuz’da işgal altında kaldığını ve 15 Temmuz gecesinde “farklı bir destan yazdığını” söylemiştir. Erdoğan, Yenikapı’daki konuşmasında yaptığı gibi; Mustafa Kemal Atatürk’ün sözünü alıntılarla sözü 15 Temmuz’a ve kendine uyarlamıştır. Bu noktada; Kurtuluş Savaşı üzerine yeni bir tarih giydirildiğini, ülkeye yeni bir toplumsal bellek inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Erdoğan’ın konuşmasında dikkati çeken bir diğer konu; Fethullah Gülen Cemaati ve millet arasında bir biz-onlar ayrımı yapılmasıdır. Bu ayrım, ötekileştirmeye ve devamında ‘Belhüm Adal’ adlandırılmasıyla bir nefret söylemine dönüştürmüştür. Erdoğan, yarattığı bu ötekileştirmeyi Kuran-ı Kerim’den ayet okuyarak pekiştirmiştir. 15 Temmuz darbe girişimine dair hiçbir sorumluluk üstlenmeyen Erdoğan; “Ama aldıklarımızı bu hainlere, meğerse bu zalimlere teslim etmişiz” ifadesiyle bir açıdan devletin tankını, silahını kendi eliyle cemaate emanet ettiğini söylemiştir. Yaşanan süreçte; Fetö ile adil bir şekilde hesaplaşıldığını iddia eden Erdoğan idam istemini desteklediğini tekrar etmiştir. “Yani bir taraftan PKK bir taraftan FETÖ bir taraftan DAIŞ bir taraftan PYD bir taraftan YPG topunuz gelin” ifadesiyle teröre karşı bir meydan okuma gerçekleştirmiştir.

Hamaseti körüklemeye devam eden Erdoğan; kendisini dinleyenlere “tarih yazdınız” ifadesiyle seslenirken şehit ve gazilerin hikayelerini, kişilere atfettiği olağanüstü özellikleri ön plana çıkartarak anlatmıştır. Öyle ki; tankın altına yatan Sabri Ünal’ın hikayesini aktaran Erdoğan; Ünal’ın 6 yaşından beri hava savunma sistemleri üzerinde çalıştığını belirtmiştir. Öte yandan, 34 yaşında olan Ünal ile konuşmasını aktarırken Ünal’ın ‘doktor amcalarım bana bakıyor’ dediğini ifade etmiştir. Böylece Sabri Ünal’a bir yandan olağanüstü nitelikler atfedilirken bir yandan da toplumun merhamet duygularına seslenilmiştir.

Yenikapı ve 10 Ağustos mitinglerinde; 15 Temmuz’un “kurtuluş günü” olarak belirlenmiş, “Çanakkale Ruhu” ve “Kurtuluş Mücadelesi” hatırlatılmasıyla ulus-kurucu

mitler kullanılmıştır. Darbe girişiminin sorumluları “dış güçler” olarak işaretlenmesi, terör saldırı olduğunun tekrarı ve miting konuşmalarında okunan şiirlerin seçimi hamaset ve şovenizmi yükselten unsurlardır. Öyle ki; güçlü bir Türkiye’nin varlığı sebebiyle 15 Temmuz’da bir darbe girişimi yaşandığı söylenmiştir. 15 Temmuz’a dair gerçekleştirdiği eylemler dolayısıyla TSK’nın siyasallaştığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak, 2016 yılına ait bu mitingler ile 15 Temmuz’un nasıl ve ne ile hatırlanacağı iktidarın eliyle işaretlenmiş medya da bu süreçte bir aracı olmuştur.

3.8. 15 TEMMUZ ETKİNLİKLERİ SONRASI MEDYA GÜNDEMİ

10 Ağustos mitingi ardından demokrasi nöbetleri son bulması ile; medya gündeminde 15 Temmuz darbe girişiminin sonuçlarıyla ilgili haberler yer almıştır. FETÖ’ye yönelik operasyonlar, gözaltı ve açığa almalar rutinleşmiş haberler olarak görülebilir. 10 Ağustos itibarıyla 70 bin kişinin açığa alındığı aktarılmıştır. Özellikle, 15 Temmuz sonrasında oldukça yoğun ve hızlı çalışmalar yürüten yargıda gerçekleşen gözaltı ve açığa almaların sayıca çokluğuna dikkat çekilmiştir. Öyle ki; Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, 5 bin hakim-savcı atamasının yapılarak oluşan boşluğun doldurulacağını açıklamıştır.

15 Temmuz’un ardından firari askerlerin bulunduğu ve bir açıdan hala güvensiz bir durumda olduğu medya tarafından işlenen bir başka konu olmuştur. “Cemaatin imamı” olarak adlandırılan Adil Öksüz’ün 16 Temmuz’da gözaltına alınıp aynı gün serbest bırakılmasına dair tartışmalar medyayı meşgul etmeye devam etmiştir. Elde edilen görüntülerle beslenen haberlerde; Öksüz’ün oldukça rahat bir şekilde Sincan’da gözaltından çıkıp uçakla İstanbul’a geçtiği aktarılmıştır. Haberlerde Öksüz’ün “esrarengiz” bir şekilde kayıp olduğuna vurgu yapılmıştır. Böylece, Öksüz’ün ortadan kaybolması devlet yetkililerinin suçu olmaktan çok kendisinin bir meziyeti olarak yansıtılmaya çalışılmıştır. Hulusi Akar’ın yeni komutası ve TSK’nın gittiği taziye ziyaretlerinin haberleştirilmesiyle TSK’nın 15 Temmuz sonrasındaki ‘halkına ateş açan asker’ imajı değiştirilmeye çalışılmıştır. FETÖ’ye yönelik olarak yapılan operasyonlara ait haber 15 Temmuz medya gündemini oluşturan bir başka konu olmuştur.

3.9. 15 TEMMUZ'UN BİRİNCİ YIL DÖNÜMÜ

15 Temmuz darbe girişiminin birinci yıl anmasında; 12 Temmuz ile 16 Temmuz 2017 tarihleri arasında çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Tüm etkinlikler medya gündeminde yer etmiş; hatta bazı kanallar etkinliklerin tamamını kesintisiz olarak aktarmıştır. Darbenin üzerinden bir yıl geçmesine rağmen; Adil Öksüz yakalanamamış, ne ABD'nin Gülen ne de Yunanistan'ın kaçak askerler iadesi gerçekleşmemiş, OHAL devam etmiş ve gözaltı ile tutuklamalar devam etmiştir. Fakat, iktidarın 15 Temmuz darbe girişimine dair kurduğu anlatı medya aracılığıyla tekrar edilmeye devam ettiği için bu konular medya gündeminde tartışma konusu olamamıştır. Darbenin birinci yılında; Yenikapı mitinginde yaratılan “milli birlik” portresinin dağıldığı görülürken Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın konuşmalarında “yenikapı ruhu” sıkça tekrar edilmiştir. Darbe girişimi ardından yaratılan gündem ile benzer şekilde; hamaset ve şovenizmin beslenmiş ve “15 Temmuz Destanı” anlatısı yerleştirilmiş. Anmalarda; şehitlerin ölmediği ve dinsel inanışa göre cennetlik olduğu Bakara suresinden alıntılanan “Allah yolunda öldürülenlere asla ölü demeyiniz. Bilakis onlar diridirler lakin siz anlayamazsınız” ifadesi ve 15 Temmuz mücadelesi ile susturulmak istenen ezanların kurtarıldığı sıklıkla tekrar edilmiştir. Bu açıdan ulus-kurucu öğelerin 15 Temmuz üzerinden yeniden tanımlandığı söylenebilir. Anmalarda dikkat çeken bir diğer durum; bir kurtuluş günü olarak adlandırılan 15 Temmuz'un 2023 hedefleri ve beklenen güzel gelecek hayali için bir milat olarak işaretlenmesidir.

3.9.1. “15 Temmuz Karanlıktan Aydınlığa Meydanların Dili” Sergisi

15 Temmuz anması kapsamında; 12 Temmuz 2017 tarihinde AKP tarafından AKP Genel Merkezinde; “15 Temmuz Karanlıktan Aydınlığa Meydanların Dili Fotoğraf Sergisi” düzenlenmiş ve 15 Temmuz Kitabı tanıtımı yapılmıştır. Program kapsamında konuşma yapan Başbakan Binali Yıldırım; 15 Temmuz'da milletin, namusunu çiğnetmediği yorumunu yapmıştır. Yıldırım, sokağa çıkanların yaş ortalaması ve eğitim durumunu göz önüne alarak kendi istekleriyle sokağa çıktıklarını söylemiş ve 15 Temmuz gecesi sokağa çıkanların aşırılık yapmadığını, kamu malına zarar vermediğini belirtmiştir.

Program dahilinde konuşma gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan ise; 15 Temmuz anmasından ziyade CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nu eleştirmeye odaklanmıştır. Erdoğan; Kılıçdaroğlu'nun gerçekleştirdiği adalet yürüyüşünü eleştirmek adına, "Biz bu ülkede 18 bin kilometrenin üzerinde bölünmüş yol inşa ettik, emin olun bunların 3 haftalık yürüyüşü kadar gürültü çıkartmadık" ifadesini kullanmıştır. Kılıçdaroğlu'nun adalet yürüyüşünü "Bunlar milleti de kendileri gibi balık hafızalı zannediyorlar" ifadesiyle eleştiren Erdoğan; demokrasi ve özgürlüğün Türkiye'deki teminatını AKP olarak işaret etmiştir. Erdoğan, eleştirisine Kılıçdaroğlu'nu 15 Temmuz gecesi sokağa çıkmadığını hatırlatarak devam etmiştir. Kaldı ki; 15 Temmuz gecesi Erdoğan'ın kendisi de sokağa çıkmamıştır. Erdoğan'ın CHP eleştirisi; CHP'nin FETÖ ve diğer terör örgütleri ve "marjinal sol örgütleriyle" birlik olduğunu söyleyecek kadar sertleşmiştir. Erdoğan, Merve Kavakçı ve Menderes'in idamı gibi kimi olayları hatırlatarak CHP eleştirisini desteklemiştir. Erdoğan, kendisi için Çanakkale şehitleri neyse 15 Temmuz şehitlerinin de aynı şey olduğunu söylemiştir. Konuşmasında; ezanı, bayrağı ve tekbiri 15 Temmuz'un kurucu ve Türkiye'nin birleştirici öğeleri olarak kullanmıştır. Erdoğan'ın konuşması; Türkiye'nin güçlenerek gelecek hedeflerine ulaşacağına dair bir güvence ile ortak ve bağlayıcı gelecek hayallerini pekiştirmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin birinci yıl dönümü için yapılan bu etkinlikten anlaşılabilir ki; Yenikapı mitinginde oluşturulan milli birlik tablosu çözülmüştür.

3.9.2. Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Şehitleri Anma Programı

13 Temmuz 2017'de Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde gerçekleştirilen şehitleri anma programı 15 Temmuz anmasının en çok ilgi çeken programlarından biri olmuştur. Şehit ve gazi yakınlarının katılımıyla gerçekleştirilen program; Kuran-ı Kerim tilaveti, dua ve şehitlerin anısına hazırlanmış sunum ile başlamıştır. Programın sunucusu Oğuz Haksever'in sunuşu ardından; saygı duruşu ve istiklal marşı ile program başlatılmıştır. Haksever'in; 15 Temmuz'u uzun bir geçmişe dayanan efsanevi bir olay olarak aktarmıştır. Sunuştaki vurgu, 15 Temmuz'da yaşananların dünyada özgül bir yere sahip olduğuna ve halkın kahramanlığının dünyada hiçbir örneği olmadığına yöneliktir.

Açılışın ardından; Ankara Gölbaşı Özel Harekat Merkezi'nde şehit olan Ahmet Oruç ve Mehmet Oruç ikiz kardeşlerinin babası Ali Oruç konuşma yapmıştır. Ali Oruç'un yaşadığı acı her halinden belli olurken, konuşmasında şehitliği bir talih olarak nitelendirmiştir. Ali Oruç'un çocukları için yazdığı şiiri okuması üzerine; Cumhurbaşkanı Erdoğan dahil herkesin ağladığı ekranlara yansımıştır. Şiirin bitiminde tüm salon idam sloganları atmış; sunucu Haksever ise, söze girmek için sloganların bitmesini beklemiştir. Dolayısıyla 15 Temmuz ardından idam talebi bir kez daha ekranlara yansımıştır. Bir diğer konuşmacı, 15 Temmuz gazisi olarak toplumsal belleğe yerleştirilmeye çalışılan Safiye Bayat olmuştur. "Tankların üzerine yürüyen kadın" olarak tanınan Bayat'ın tüm konuşması siyasal dile ve yoğun dinsel vurguya sahiptir. Öyle ki; Bayat'ın cümlelerini Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın cümlelerinden ayırmak oldukça zor. Bayat, konuşmasında 15 Temmuz gecesi sokağa çıkılmasını, Erdoğan'ın çağrısı hiç gerçekleşmemiş gibi; inanmış olmaya, Allah'a teslim olmaya bağlamıştır.

Bayat'ın ardından Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Kaya konuşma yapmıştır. Kaya'nın Sosyal Politikalar Bakanı olarak; "Derya'nın ayağı Ali'nin kolu değil vatan ayakta" ifadesi konuşmasının dikkat çekici bir kısmıdır. Bu konuşmanın devamında Hulusi Akar bir konuşma gerçekleştirmiştir. Akar, konuşması ile; Türk Silahlı Kuvvetlerinin cemaatten temizlendiği, güçlendiği ve milletin emrinde olduğunu vurgulamıştır. Akar'ın konuşmasının ardından Başbakan Yıldırım konuşma yapmıştır. Bilindiği gibi; 15 Temmuz gecesi yalnızca Ankara, İstanbul ve Muğla'da çatışma yaşanmıştır. 15 Temmuz gecesi hayatını kaybeden siviller ise; Ankara'da ya da İstanbul'da sokağa çıkan kişilerdir. Bu iki şehir dışında, yalnızca Muğla'da iki polisin şehit olmuştur. Fakat, Yıldırım'ın 15 Temmuz'u Kurtuluş Savaşı ile eş tuttuğundan olacak ki; konuşmasında 15 Temmuz'da halkın mücadelesini 81 ilde ve hatta illerin köylerinde yaşandığını iddia etmiştir. Yıldırım, 15 Temmuz gecesi hayatını kaybeden kişilerin memleketlerini sayarak, mücadelenin coğrafi boyutunun genişletmiş; etnik kökenlerin farklılığına rağmen birlikte mücadele edildiğini belirterek bir seferberlik anlatısı yaratmıştır. 15 Temmuz'a ait her konuşmada olduğu gibi hamaset ve şovenizm bu konuşmada da öne çıkmıştır. "Çanakkale ruhuyla, Malazgirt ruhuyla, Sarıkamış ruhuyla, 15 Temmuz ruhuyla bu günlere geldik" ifadesiyle 15 Temmuz, ulus-kurucu niteliğe sahip savaşlarla bir tutulmuştur. Başbakan Yıldırım'ın ardından konuşmasını

yapan Meclis Başkanı İsmail Kahraman; yaşanan birlik ve beraberliğe dikkat çekmiştir. Kahraman; 15 Temmuz'a, ders alınması gereken, olumlu bir gelişme olarak görülmesini gerektiğini belirtmiştir.

Son olarak konuşma gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan; konuşmasında, gelecek tahayyülleri için 15 Temmuz'u bir milat olarak belirlemiştir. Erdoğan; 15 Temmuz anmalarının “millet olma” açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Erdoğan'ın hamaseti besleyen söylemleri bu konuşmasında: Kuran-ı Kerim'den “onlara ölümler demeyiniz” alıntısı, “gazilik ile yetinmek” ve “Az önce Ömer Halisdemir kardeşimin eşi; “rabbim bizlere de bu şehadeti nasip edecek mi?” ifadelerinin kullanımıyla, dinsel inançtan beslenerek sağlanmıştır. Erdoğan konuşmasında, kişisel olarak hayatı boyunca yaşadığı tüm zorlukların sebebi ile 15 Temmuz darbe girişiminin sorumluları bir tutmuştur. Bu açıdan Erdoğan'ın; 15 Temmuz darbe girişimini kişisel bir mağduriyet anlatısı olarak kullandığını söylemek mümkündür. Erdoğan, 15 Temmuz'a atfettiği tarihselliği; “15 Temmuz bizim yeni Çanakkale”mizdir, Dumlupınar'ımızdır, Sakarya'mızdır' ifadesi ile belirtmiştir. Bir önceki anmayla benzer şekilde ortak geleceğe dair umutları pekiştirmiştir.

3.9.3. “Bir İnsan Hakları Olarak 15 Temmuz Paneli”

14 Temmuz 2017 tarihinde gerçekleştirilen “Bir İnsan Hakları Olarak 15 Temmuz Paneli” kapsamında konuşma yapan Erdoğan: “Milletleri millet yapan semboller; 15 Temmuz gibi karanlığa ve karanlığın aydınlığa döndüğü kanlı saldırıların, sinelerde söndürülüp zaferle neticelendirildiği, acıyla sevicin bir arada yaşadığı hadiselerden ortaya çıkar” ifadesiyle 15 Temmuz'a atfettiği ulus-kurucu niteliği belirtmiştir. Gülen'in; ABD müsaade ederse Türkiye'ye geleceğini söylemesini eleştiren Erdoğan: “Azizun züntüikam olan Allah bütün bu şehitlerimizin hesabını da intikamını da soracaktır ve alacaktır” ifadesiyle 15 Temmuz sonrasında ABD'ye gerçekleştirdiği çağrıyla bir kenara bırakarak Gülen'e sorulacak hesabı ilahi adalete teslim etmiştir. Erdoğan'ın konuşması; OHAL kararı, darbe sonrası cezaevine alınanların içinde bulunduğu koşullar gibi durumları sorgulayanlara ya da eleştirenlere cevap niteliğinde bir açıklamaları da kapsamıştır.

Batı'nın ve muhalefet lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun hedefte olduğu bu konuşma ile Erdoğan; Türkiye'ye demokrasi ve özgürlüğü getirenin AKP olduğunu ve eğer insan hakları ihlali yapılıyor olsaydı ne olacağına dair kimi yorumlarda bulunmuştur. Batı'nın darbe sonrası insan hakları ihlalini gündeme getirmesine cevap veren Erdoğan; Türkiye'nin bu konuda Avrupa'dan daha üst bir konumda olduğu iddia etmiştir. Kılıçdaroğlu'nun adalet yürüyüşünü hedef alan Erdoğan, AKP iktidarının yaptığı yolları hatırlatmış ve Kılıçdaroğlu'na "huzur içinde yürüdün" ifadesiyle seslenmiştir. Erdoğan'ın konuşmasında kullandığı ifadeler insan hakları konusunda ne seviyede olduğunun ilanı olmuştur:

"O gece hayatını kaybeden vatandaşlarımızın sayısı 250 iken öldürülen darbecilerin sayısı sadece 35'dir. İşte bu rakamların üzerinde de düşünmemiz lazım. Şayet Türkiye bir hukuk devleti olmasaydı, adaleti gözeten bir ülke olmasaydı **en azından** o gece darbeye fiilen yer alan on binlerce hain şuanda cezaevlerinde değil **rastgele açılmış çukurlarda** yatıyor olurdu. Değerli kardeşlerim öldürülen darbecilerin tamamı da çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Yani karşılarındakileri öldürmeye çalışırken ölüp gitmişlerdir. Buna karşılık Türkiye tam tersi bir suçlamayla karşı karşıyadır darbeciler tarafından katledilen, yaralanan, hayatları tehlikeye atılan özgürlükleri kısıtlanan vatandaşlarımıza gösterilmeyen ilgi ve sempati hadiselerin bastırılması ardından darbeciler için en üst seviyede gösterilmiştir."

(Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=ZLDOZbkH0Ds>)

Erdoğan bu konuşmasında 'öldürülen darbecilerin tamamı' için çatışmada öldüğünü söylemiştir. Fakat, ana akım medyada çok fazla yer almasa da; Er Kurtuluş Kaya ve Er Murat Tekin'in Boğaziçi Köprüsünde linç edilerek öldürüldüğü medyaya yansımıştır. Kurtuluş Kaya'nın linç görüntülerinin sosyal medyada paylaşılması üzerine ailesinin yakınları tarafından teşhis edilmiştir. Murat Tekin'in ailesi ise; linç sonrası tanınmaz halde olan oğullarını tırnağındaki oyuktan ve yüzündeki benlerinden tanıdıklarını belirtmiştir. Kılıçdaroğlu, linç edilen erlerle ilgili konuyu meclis konuşmasında dile getirmiştir fakat; iktidarın bir yaptırımı olmamıştır. Erdoğan; OHAL ile ilgili olarak ancak terör biterse OHAL'in kalkabileceğini ve OHAL'e ihtiyaç duyulduğunu belirterek Fransa örneğini yeniden vermiştir. Cumhurbaşkanı; cezaevindeki işkencelere yönelik iddiaları cezalıların mahkemeye takım elbise ile çıkabilmesi örnek göstererek reddetmiştir.

3.9.4. 15 Temmuz 2017

15 Temmuz darbe girişimi üzerinden bir yılın geçmiş olduğu bu günde; 15 Temmuz anmalarını meclis konuşmaları, Şehitler Köprüsü programı ve TBMM'deki gece anması oluşturmuştur.

3.9.4.1. TBMM Konuşmaları

Meclis konuşmaları Başbakan Yıldırım'ın konuşmasıyla başlamıştır. 15 Temmuz'u Türkiye'nin en karanlık ve uzun gecesini olarak nitelendiren Yıldırım, 15 Temmuz darbe girişimini düşman işgali olarak, Gülen cemaatini ise "işgalci düşman" olarak nitelendirmiştir. Yıldırım, İstiklal Marşı'nın 15 Temmuz gecesi yeniden yazıldığını ve Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısıyla ikinci bir Kurtuluş Savaşı mücadelesi başlatıldığını vurgulamıştır. Yıldırım; "Peygamber efendimiz Hz. Hamza'ya; 'yürüyüşün ölümü korkutuyor' demişti, o gece bu millet Hz. Hamza gibi yürüdü" ifadesiyle hem hamaseti beslemiş hem de dinsel duygulara seslenmiştir.

Binali Yıldırım'ın ardından Kemal Kılıçdaroğlu konuşma yapmıştır. Kılıçdaroğlu'nun "kontrollü darbe" sözleri o günlerde eleştirilerin hedefi olmasına sebep olmuştur. Kılıçdaroğlu meclis konuşmasında; Genelkurmay Başkanı ile MİT müsteşarının TBMM darbe araştırma komisyonuna yalnızca yazılı açıklama yapmasını eleştirmiş ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında çözülemeyen kimi sorun ve sorunları gündeme getirmiştir. Kılıçdaroğlu; MİT müsteşarlığının darbe araştırma komisyonuna gönderdiği yazıyı okuyarak darbe girişiminden haberdar olduğunu fakat; TSK'nın istihbarat toplayamadığı için tarihin kesinleştirilemediğini aktarmıştır. Öte yandan, Adil Öksüz'ün 2012'den beri kayıtlarda "hava kuvvetlerinin imamı" olarak geçtiğini ve buna rağmen GPS cihazı ve iki telefonla serbest bırakıldığını, Başbakanlık müşaviri Ali İhsan Sarıkoca'nın Adil Öksüz'ü gözaltındayken ziyaret ettiğini açıklamıştır. Kılıçdaroğlu, Gülen cemaatinin gücüne bir günde ulaşmadığını hatırlatarak, darbe sonrası yapılan açıklamaların ikna edici olmadığını ve darbenin araştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Kılıçdaroğlu'nun açıklamasından sonra açıklamasını yapan Bahçeli; önceki açıklamalarına paralel bir şekilde, 15 Temmuz darbe girişimini geçmişteki işgallerin bir uzantısı olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin geçmişinden bu yana birçok zorlukla mücadele ettiğini vurgulayarak olayı coğrafik bir kader anlatısına bağlamıştır. Darbe girişimine dair yanıtlanmayan sorular bir yana; Bahçeli darbe girişiminin başarılı olması durumunda ne olacağını, Kılıçdaroğlu'nun “kontrollü darbe” yorumunu eleştirerek tahayyül etmiştir. Bahçeli'nin hamaseti besleyen; “öleceksek de adam gibi, kahraman gibi ama tam bağımsız bir şekilde ölelim” ifadesi hem mecliste hem de medyada oldukça ilgi görmüştür.

3.9.4.2. 15 Temmuz 2017 Televizyon Gündemi

15 Temmuz'un yıl dönümünde kimi televizyon kanalları kesintisiz olarak 15 Temmuz Özel yayını yapmıştır. Bu yayınlarda, 15 Temmuz 2016'da neler olduğuna dair hatırlatmalar yer almıştır; dolayısıyla, siyasal iktidarın gösterdiği yönde bir anma gazeteciliği örneği olarak kabul edilebilir. 15 Temmuz'a; “o gece”, “en karanlık gece” gibi ifadelerle, darbe girişimine ise; “ihanet” kelimesiyle işaret edilmiştir ve çatışma görüntüleri tekrardan kamuya aktarılmıştır. Darbe girişiminin üzerinden geçen bir yılda: 249 şehit ve 2 bin 196 gazi, cezaevinde olan 50 bin FETÖ zanlısı ve görevinden kesin olarak uzaklaştırılan 111 bin 240 kamu çalışanı bulunduğu da aktarılmıştır.

Haber bültenleri güne dair meseleleri meclis konuşmalarıyla aktarmaya başlamıştır. Medya, meclis konuşmalarını; AKP ile MHP'nin CHP'yi eleştirmesi ve Kılıçdaroğlu'nun darbenin siyasal ayağının araştırılmadığına yönelik ifadeleri üzerinden aktarmıştır. Öte yandan; günün içinde meclisin bombalandığı saatlerde mecliste yapılacak olan özel oturumda, CHP'nin yapacağı konuşmanın iptal edilmesi üzerine anmaya katılmama kararı aldığı aktarılmıştır. Dolayısıyla; Yenikapı'da yaratılan milli birliğin 15 Temmuz'un birinci yılında dağılması ciddi bir siyasal gerginliğe de beraberinde getirmiştir.

3.9.4.3. Şehitler Köprüsü Programı

Şehitler Köprüsü'nde yapılacak program beklenirken medya; programın ayrıntılarını ve gün içinde tutulan demokrasi nöbetlerinin aktararak 15 Temmuz yayınına devam etmiştir. Günün erken saatlerinde trafiğe kapatılan Şehitler Köprüsü'ne ellerindeki Türk bayraklarıyla “milli birlik yürüyüşü” gerçekleştirerek ulaşan kitleye dikkat çekilmiştir. Program, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da “yürüyerek” köprüye gelmesiyle başlamıştır. Saygı duruşunun ardından okunan İstiklal Marşı sonrasında Kuran-ı Kerim tilaveti verilmiş ve şehitler için dua okunmuştur. Programın devamında; Başbakan Yıldırım konuşma gerçekleştirmiş sonrasında şehitlerin isimleri tek tek okunmuş ve son olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmasını gerçekleştirmiştir. Erdoğan'ın konuşması ardından, Şehitler Anıtı'nın açılışı yapılmış ve program sona ermiştir.

Binali Yıldırım konuşmasında şehit olan vatandaşların memleketlerini sayarak; “Şehitlik makamına erişmek için köprüye geldi” ve “Millet için, vatan için, bayrak için, inanç, namus, şeref için canlarını seve seve veren şehitler bugün bizlerden dua bekliyor; Fatih bekliyor” ifadeleriyle, 15 Temmuz gecesi sokağa çıkan insanların şehit olma isteğinde olduğu bir anlatı yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “millet olma” vurgusuna benzer şekilde; Yıldırım, “vatan toprağı” vurgusu yapmıştır. Yıldırım, 15 Temmuz darbesinin önlenmesiyle, bayrağın inmediğini ve ezanların susmadığını belirterek; hem vatanın hem de dini inancın korunduğunu vurgulamıştır.

Yıldırım'ın konuşmasının ardından 15 Temmuz şehitlerinin isminin okunması ile birlikte hazırlanan sunum gösterilmiştir. Ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, konuşmasını yapmak üzere davet edilmiştir. Erdoğan konuşmasında; 15 Temmuz'da tankları ele geçirmek, etkisiz hale getirmek gibi eylemleri imana bağlamıştır. Yaşanan can kayıpları karşısında ülkenin kazanıldığını belirten Erdoğan; FETÖ mensupları ile millet arasında kesin bir ayırım yapmış, idam sloganlarını bir kez daha konuşmaya dahil edilmiştir. Erdoğan; Doğu'da, Güneydoğu'da yaşanan terör olayları karşısında verilen mücadeleye ve 15 Temmuz'dan bu yana Gülen cemaatine yönelik yapılan operasyonlara değinmiştir. Fakat, Erdoğan'ın darbe girişiminin ertesinde yoğun bir şekilde konuştuğu ABD'den Gülen'in iadesi 15 Temmuz'un birinci yıl dönümünde

konuşulmayan bir konu olmuştur. Erdoğan; Kemal Kılıçdaroğlu eleştirisine bu konuşmasında da yer vermiştir.

Erdoğan; güçlenen Türkiye ile daha güzel bir geleceğe sahip olunacağına dair teminat vermiş; “millet olma” vurgusuyla yaşanan sıkıntıların ötesinde ortak bir geleceğe dair ortak bir inanç sağlanmaya çalışmıştır. Erdoğan’ın konuşmasının ardından; şehitler için yapılan anıtta önce Kur’anı-Kerim okunmuş, ardından dua edilerek anıtın açılışı yapılmıştır. Gecenin devamında; Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın bir yıl önce ‘meydanlara inin’ çağrısını yaptığı saat (00.13) esas alınarak 90 bin camide sala okutulmuştur.

3.9.4.4. TBMM Gece Anması

Şehitler Köprüsü’ndeki anma etkinliğinin ardından TBMM’de anma etkinliği düzenlenmiştir. “Milli birlik yürüyüşü” ile TBMM’de toplanan vatandaşların da katıldığı etkinlik; şehitler için saygı duruşu ile başlayarak İstiklal Marşı, Kur’an-ı Kerim tilaveti ve ardından Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez tarafından okunan dua ile devam etmiştir. Duanın; “Ecdadından aldığı kutsi miras”, “Bu saldırı karşısında Malazgirt ruhuyla, Çanakkale ruhuyla, Dumlupınar ruhuyla yek vücut olan, göğsünü siper eden necip millet”, “Milli iradenin çiğnenmesine izin vermeyen vatanperver milletimizi her türlü belan muhafaza egle”, “O gece bizimle birlikte olan dünya kardeşleri, İslam’ın son büyük kalesi çökmesin diyen mazlumlar” gibi siyasal ifadelerle sahiptir.

Programın devamında Meclis binasına, 15 Temmuz’da meclise yapılan saldırının canlandırıldığı videomapping gösterimi yansıtılmıştır. Bu gösterimin; 15 Temmuz gecesi yaşananların birebir tekrarıyla duygulanım yaratma amacıyla olduğu söylenebilir. Öyle ki Erdoğan’ın sokağa çıkma çağrısı özgün haliyle videoya konulmuştur. Videonun seslendirmesinde yer alan; “O gece gazi meclisimiz kararını verdi, Kurtuluş savaşındaki gibi ya istiklal ya ölüm dedi” ifadesi, 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye toplumsal belleğinde bir kurtuluş günü olarak işaretlenmesinin bir diğer örneğidir.

Gösterimin ardından konuşmasını yapan Meclis Başkanı İsmail Kahraman; sözlerinde güçlü bir dinsel vurguya sahiptir. Kahraman; “zaferlerle dolu, şanlı bir geçmişe sahibiz”, “vatan, millet, kuran, iman, ezan, hürriyet, istiklal namusumuzdur, şerefimizdir” ifadeleriyle ve İstiklal Marşı vurgusu ile 15 Temmuz sonrasında öne çıkartılan ulus-kurucu öğelere değinmiştir. Ardından, TBMM’nin 15 Temmuz gecesi bombalandığı saat olan 03.20 sularında Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşma yapmıştır. “Millet olma” vurgusunu tekrarlayan Erdoğan, Kurtuluş Savaşı’ndaki Ankara işgalini hatırlatarak; Meclisin o zaman dahi vurulmadığını belirtmiştir. Erdoğan’ın; 15 Temmuz gecesi Meclise yapılan saldırı sonucunda meclisteki vekillerin yaşadıklarına dair bir anlatı kurmuştur. Erdoğan’ın konuşmasında savaşların ordular arasında yapıldığı söyledikten sonra 15 Temmuz gecesi “milletin” ordulaşmış bir yapı karşısında savaştığını belirtmiştir. Erdoğan; Gülen ve cemaatiyle ilgili ne biliniyorsa konuşulmasını talep etmiş ve bunu Müslümanlığın bir gereği olarak nitelendirmiştir. Erdoğan; “Nasıl kalkar da buna kontrollü darbe dersiniz ha siz yoksa bu sürecin böyle devam etmesini mi istiyorsunuz?” ifadesiyle Kılıçdaroğlu’nu eleştirmiş ve OHAL’in Pazartesi günü yapılacak Milli Güvenlik Kurulunda uzatılacağını ima etmiştir. Erdoğan; şehit ve gazi hikayelerinde kişilere olağanüstü özellikler atfetmiş ve Türk milletinin “mitoloji heykelini utandıracak hassasiyet” gösterdiğini belirtmiştir. Erdoğan’ın konuşması geçmişten bu yana birçok badire atlatıldığına dair hatırlamada bulunmuştur. Ardından; geçmişteki yaşanan savaşlarda verilen şehit sayılarını belirterek 15 Temmuz’daki sivil ölümlerini bunların içine dahil etmiştir.

3.9.4.5. 16 Temmuz Sabahı: Cumhurbaşkanlığı Külliyesi

15 Temmuz darbe girişiminin birinci yıl anması için yapılan son program 16 Temmuz sabahı Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz şehitleri için yapılan anıtın açılışı için düzenlenen programda; önce Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşması gerçekleşmiş ardından anıt açılmıştır. Erdoğan’ın bu konuşması 15 Temmuz’a dair diğer açıklamalarıyla benzer niteliktedir. Erdoğan’ın bu konuşmasında yer alan konular; 15 Temmuz gecesine ait kahramanlık anlatıları ve destanlaştırma, Kemal Kılıçdaroğlu’nun “kontrollü darbe” sözü ve adalet yürüyüşü, OHAL’in uzatılacağı ve idam istemine verilen onaydır. Cezaevlerindeki tek tip kıyafet

uygulamasını gündeme getiren Erdoğan; bu uygulamanın 15 Temmuz gecesi mağdur ve mazlum olan kişilerin hakkını savunmak için gerekli olduğunu söylemiştir. Erdoğan, 15 Temmuz gecenin yaşananların intikamının bir şekilde alınacağını garantisini ilahi adalete teslim ederken, toplumda “Fetö” ötekileştirmesini körüklemiştir.

4. BÖLÜM

15 TEMMUZ'A DAİR TOPLUMSAL BELLEK BİRİKİMİ

Bu bölümde amacım, 15 Temmuz darbe girişimine dair bellek birikiminin iznini sürmek. 15 Temmuz 2016 gecesi yaşanan darbe girişiminin fiziksel etkisi Ankara ve İstanbul şehirlerinde yaşandı. Yaşanan olayın toplumsal bir veçhe kazanması ise; 15 Temmuz ve Medya bölümünde aktardığım gibi, bu iki şehirde yaşananların ve olaya dair gelişmelerin televizyon kanallarında canlı yayın bağlantıları, ana haber bültenleri ve programlar aracılığıyla topluma iletilmesi ile gerçekleşti. Bu sebeple, kişisel olarak, 15 Temmuz darbe girişimine dair herhangi bir toplumsal bellek çalışması için medya dolayımının önemli bir inceleme alanı olduğunu düşünüyorum. Kaldı ki; medya, 15 Temmuz darbe girişimine dair oluşturulan mitin topluma aktarılması için ilksel mevki olmuştur. Dolayısıyla; bu bölümde amacım 15 Temmuz darbe girişimini Halbwachs'ın toplumsal bellek kuramı çerçevesinde incelerken medya üretiminin toplumsal belleğe olan etkisi ortaya koymak olacak.

4.1. 15 TEMMUZ'U HATIRLARKEN

Toplumsal bellek hatırlama ile var olur (Zelizer, 1995: 218). Hatırlama ise; toplumsal ve etkileşimli bir eylemdir (Schudson, 1993: 52). Dolayısıyla, çalışmanın ilk bölümünde de aktarıldığı gibi; bellek, kendisini toplumsal bir bağlama yerleştirmek ister. Kişisel anıların hatırlanması; anıların edinildiği koşullar, bu koşulların yaşandığı zaman ve mekan, anıyı oluşturan olayın paylaşıldığı kişiler ve duygular ile bir aradadır. Bahsedilen bir arada olma durumu, belleğin toplumsallığını kanıtlar. 15 Temmuz darbe girişimine dair hatıralar da bağlı oldukları zaman, mekan, kişi ve duygularla ortaya çıkarak toplumsal bağlamını ortaya koyuyor. Böylece, 15 Temmuz'a dair kişisel anılar; anıların edinildiği mekan, kişi ya da grup ve duygu birlikte hatırlanıyor. Bu durum, 15 Temmuz darbe girişimine dair belleğin toplumsal çerçevesini ilk olarak vurgulayan bir tavır olarak görülebilir.

Çalışmaya dahil olan tüm görüşmeciler 15 Temmuz 2016 gününe dair anılarını, anılarının olduğu toplumsal bağlamı betimleyerek anlatmaya başladı. Eskişehir’de temizlik işçisi olarak çalışan 45 yaşındaki Nurgül, 15 Temmuz gecesini içinde bulunduğu toplumsal koşulları, etkileşimi ve duygularını belirterek anlatmaya başlıyor:

“Valla 15 Temmuz gecesi ben uyuyordum. Benim oğlum hatta uyandırdı hatta anne dedi darbe oldu sen daha uyuyorsun dedi. Ondan sonra uyandım selalar veriliyor o beni çok şey yaptı, koydu. Uykudan uyanınca o selalarla affedersin kendimi böyle ölmüşüm de ezan sesleri, sela sesleriyleymişim gibi öyle korkarak uyandım. Oğlum geldi sonra anne darbe oldu sen hala uyuyorsun dedi. O gün yorulduydu hafta sonu temizliktir, şeydir.” (Nurgül, 45, Temizlik işçisi)

Efe, 23 yaşında bir öğrenci. 15 Temmuz 2016 günü İstanbul’da evinde olduğunu belirtiyor. Efe, 15 Temmuz darbe girişimine dair hatırladıklarını anlatmaya o gün içinde bulunduğu toplumsal bağlamı ifade ederek başlıyor. Efe’nin sözleriyle aktarmak gerekirse:

“Ben abimde kalıyordum, abimin evindeyim film izliyordum, ailemle birlikteydim. Filmlerde, film birden bire değişti haberler verildi orada darbe olduğu filan söylendi.” (Efe, 23, Öğrenci)

28 yaşında reklam sektöründe çalışan Ergün 15 Temmuz gecesi Ankara’daydı. 2010 senesinden bu yana kaygı bozukluğu ve panik atak hastalığı sebebiyle psikolojik tedavi gören Ergün 15 Temmuz gecesi yaşadıklarını ‘travmatik’ olarak nitelendiriyor. Ergün 15 Temmuz gecesi yaşadıklarını anlatırken saati, kimlerle bir arada olduğunu ve yaşadığı duyguları ayrıntısıyla belirtiyor. Ergün’ün 15 Temmuz 2016 gününe dair ifadeleri şu şekilde:

“22.00-22.30 gibi böyle işte yok bilmem nerede köprü kapanmış işte filan filan haberleri gelmeye başladı. Ankara’da daha herhangi bir hava hareketliliği yoktu o haberler geldikten bir 10-15 dakika sonra uçak sesleri gelmeye başladı... ve ben başladım yani benim anksiyete deli gibi arttı eller ayaklar buz kesti işte böyle kalbim hızlandı bilmem ne. Böyle tedirginlik halinde derken işte uçaklar başladı bilmem ne filan filan işte o sırada sonic patlama cart curt muhabbetleri çok kötüydü, çok kötü bir geceydi yani ve şey sabaha kadar da sürdü.” (Ergün,28, Reklamcı)

15 Temmuz gecesi yola çıkmak üzere hazırlıklarını yapan 60 yaşındaki Fulya ise, 15 Temmuz denildiğinde içinde bulunduğu toplumsal koşulları ve korkusunu paylaşarak anlatmaya başlıyor. Fulya, 15 Temmuz günü yaşadıklarını şu şekilde aktarıyor:

“Siyasi açıdan çok bir bilgim olmadığı için o gün epey bir korkmuştuk aslında. Benim de en çok benim canımı sıkan o zaman biz seyahate gitmek için bilet almıştık ve kız kardeşim çalışıyor. Üç kız kardeş doğduğumuz yere seyahate gidecektik öyle olunca tabii ertelendi hepsi durduruldu. Bir ona canım çok sıkıldı bir de o gün korkmuştuk gerçekten.” (Fulya, 60, Kurs Öğretmeni)

Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere; 15 Temmuz darbe girişimine dair kişisel bellek anlatımı, olay anındaki toplumsal bağlam ile bağlantılı olarak gerçekleşiyor.

4.2. 15 TEMMUZ TOPLUMSAL BELLEĞİ: 15 TEMMUZ MEDYASI

15 Temmuz darbe girişimine toplumsal olay niteliği kazandıran medyanın tanıklığı, devamında toplumun medya tanıklığına duyduğu talep ve ihtiyacı beraberinde getiriyor. Yaptığım görüşmeler sonucunda ortaya çıkan şu ki; her toplumsal olayda yaşanması mümkün olacağı gibi, 15 Temmuz darbe girişimi de medya tanıklığına duyulan ihtiyaç ve talebin arttığı toplumsal bir olay. Bu sebeple, 15 Temmuz gecesi başlıca televizyon olmak üzere medya kullanımının yoğun olduğunu ve olayın takibindeki günlerde de medyaya duyulan talebinin devam ettiği görülüyor. Dolayısıyla, 15 Temmuz darbe girişimine dair yapılacak bir toplumsal bellek çalışması için medya deneyimini ve bunun etkisini kazımaya çalışmak 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı koşullar göz önüne alındığında zorunlu bir uğraş haline geliyor. Bu sebeple; çalışmamın bu kısmında ilk olarak, 15 Temmuz darbe girişiminin toplumda yarattığı medya şahitliği talebini aktaracağım. Ardından; Hoskins (2004) ve Wertsch’ün (2004), kişilerin bir olayı yaşamasa bile medya dolayımı ve ürünleri aracılığı ile bellek birikimine sahip olabileceği önerisinin işlerliğini 15 Temmuz darbe girişimi özelinde sorgulayacağım. Medya deneyiminin toplumsal bellek inşasına etkisini ortaya koyduktan sonra; Halbwachs kuramının en önemli vurgusu olan belleğin gruba ve dolayısıyla kimliğe bağlılığını 15 Temmuz bellek inşası çerçevesinde inceleyeceğim. Bu kısmın sonunda, 15 Temmuz darbe girişimine dair aktarılan anıların medya dolayımı ile inşa edilmesi ve

bunun sonucunda oluşarak kendini anılara ilişik bir şekilde ortaya koyan duygulanımın 15 Temmuz darbe girişimine verdiği ‘Flashbulb Memory’ niteliğinden bahsedeceğim. Çalışmanın devamında, 15 Temmuz darbe girişiminin ‘Flashbulb Memory’ niteliğinin topluma olan etkisinden yola çıkarak 15 Temmuz’a katılım toplumsal katılımı inceleyeceğim.

4.2.1. Darbe Oluyor Televizyonu Aç!

15 Temmuz 2016 gecesi darbe girişimine dair bir duyum ya da haber alındığında ilk olarak verilen toplumsal tepkinin; ne olduğunu anlama, daha fazla bilgi edinme, İstanbul ve Ankara sokaklarında yaşananlara tanık olma ve yaşanan gerilim, korku gibi duyguların üstesinden gelmek için televizyonu açmak ve/veya televizyonda haberleri takip etmeye başlamak olduğunu görüşmelerim sonucunda söyleyebilirim. Çalışma kapsamında; kişilerin politik görüşleri, medya ile kurdukları güven ilişkisi ve 15 Temmuz darbe girişimine dair görüşleri farklı olsa bile 15 Temmuz’da darbe girişimi olduğunu öğrendiklerinde verdikleri tepki ortak: Televizyonun şahitliğine ihtiyaç duymak.

Nurgül, uyanıp darbe girişimi yaşandığını öğrendikten sonra yaptığı ilk şeyin televizyon izlemek olduğunu söylüyor. Nurgül’ün ifadelerinden anlaşılıyor ki, evde televizyon izlemek diğer seçeneklerin içinden tercih ettiği bir eylem. Nurgül bu seçimi şu şekilde anlatıyor:

“Televizyona koştum tabi her yerde ışıklar yanıyordu hani camilerde. Çoğu kişi camilere koşmuş hani selalarla, şeylerle dualar için. Biz çıkmadık haberleri takip ettik” (Nurgül, 45, Temizlik işçisi)

Ergün, içinde bulunduğu psikolojik durumu tetikleyen darbe girişimini öğrendikten sonra verdiği tepkiyi, hissettiklerini ve kendindeki değişkenliği şu şekilde anlatıyor:

“Televizyonu açtık işte darbe oluyor bilmem ne o bildiri okundu TRT’de falan hepimiz televizyonun olduğu odaya geçtik. Babam dışarıdaydı kardeşlerim, annem, ben televizyonun karşısına geçtik. İşte böyle çıkıp normalde hiç bir sözüne değer vermediğim, hareketini, tarzını beğenmediğim, tasvip etmediğim insanların

söylemleri rahatlatı benı mesela bir böyle hani sığınılacak bir şey gibi hissettim o anki gücü. Binali Yıldırım konuşunca işte Erdoğan şöyledir böyledir bilmem ne yapınca falan.” (Ergün, 28, Reklamcı)

Tahsin, 27 yaşında bir öğrenci. 15 Temmuz 2016 günü İstanbul’da ailesinin iş yerinde çalışmakta olduğunu belirtiyor. 15 Temmuz darbe girişimini nasıl öğrendiğine dair anlattıkları televizyonun 15 Temmuz darbe girişimi için ne denli önemli olduğunu özetler nitelikte:

“Dükkandaydım haber kanalı açıldı direkt oradan zaten duymuş oldum, öğrenmiş oldum aynı zamanda da gelen müşteriler de sürekli bu konuyu konuşuyorlardı... Direkt insanlar konuşmaya başladı hani gelip televizyona bakıyorlar onlar da ilk kez televizyondan öğreniyorlar. Ne olduğunu anlayamayıp bir on saniyelik suskunluk, anlamaya çalışma sonrasında işte haberleri izleme ve onun üzerine direkt yorum yapma gereği... Çok ilginçtir hiç sosyal medyaya baktığımı hatırlamıyorum. Normalde Twitter vs kullanırım ama hayatımın merkezinde biraz daha görsel medya oldu hani an ve an meydanlarda, sokaklarda ne olduğunu görebilmek için sanırım televizyona ihtiyaç duydum çünkü eve gittiğimde ailemle birlikteydim. Onlar arasında da birlikte oturup beraber bakma herhalde o an daha doğru gibi geliyordu sosyal medya adına hiçbir şey hatırlamıyorum.” (Tahsin, 27, Öğrenci)

Görünen o ki, 15 Temmuz darbe girişiminde; Dayan & Katz’ın belirttiği gibi (1994:22), ev tarihsel anlatışın sergilendiği ve toplumsal belleğin edinildiği yer olarak karşımıza çıkıyor. Öte yandan, 15 Temmuz darbe girişimi haberi ile birlikte; televizyon, hem birey ve toplumsal olay arasındaki etkileşimi sağlayan hem de kamusal birlikteliği kuran bir araç olarak karşımıza çıkıyor. Öyle ki, günlük yaşantısında televizyon izlemeyen ya da televizyon haberlerine, politikacılara güvenmeyen kişilerin televizyon izlediğini ve bu sayede bir süre için kendini güvende hissettiğini söylemek mümkün. Dolayısıyla, 15 Temmuz darbe girişiminde, televizyonun anlamlı toplumsal etkileşimin merkezi olduğunu ve birliktelik duygusu yarattığını söyleyebilirim (Peri, 1999: 107). Görüşmeler sonucunda, olaya dair haber alma ihtiyacının yalnızca 15 Temmuz 2016 günü ile sınırlı kalmadığı görülüyor. Görüşmecilerim, 15 Temmuz’un devamındaki günlerde olayları takip etme isteği ile haber alma talebinin devam ettiğini belirtiyor. Elif 15 Temmuz 2016 günü hafızlık yaptığı Eskişehir’in Günyüzü ilçesinde olduğunu; bulunduğu yerin sakinliği ve günlük rutinin getirileri sebebiyle darbe girişimine dair haberi ancak 16 Temmuz sabahı “darbe bastırıldı” haberi ile öğrendiğini belirtiyor. 16 Temmuz sabahı darbenin bastırıldığı ve tehlikenin geçtiğinin aktarılması Elif’in daha

fazla haber alma isteğine ve medya şahitliğine ihtiyaç duymasına engel olmamış. Elif darbeyi öğrendiği anı şu şekilde anlatıyor:

“O gün gece 03.00 falandı herhalde. Ben yalnız kalıyordum, tek başıma evde. Gece sela verilmiş ama ben hiç hatırlamıyorum. Ya bir duyar gibi oldum sonra saate baktım gecenin 03.00’ü dedim bu saatte ne selası. Sonra sabah televizyonda öylesine açtığımda gördüm hiç kapatmadım zaten. Normalde televizyonu hiç izlemeyen ben o gün hiç kapatmadım hatta ondan sonrasında hiç kapatmadım sürekli açıktı, sürekli haberleri takip ettim ne olmuş ne bitmiş işte insanlar yakalanmış mı, bu işin başında kimler var, kimler nerelere girmiş çıkmış hepsini, onları izledim.” (Elif, 27, Öğrenci)

Elif’in söyledikleri büyük toplumsal olaylarda haber alma ihtiyacının yalnızca olay yaşanırken gerçekleşmediğini gösterir nitelikte. Benzer şekilde, diğer görüşmeciler de 15 Temmuz darbe girişiminin ardından medya kullanımlarındaki değişikliği ifade ettiler. Yaşanan değişikliğin televizyon haberlerini daha çok takip etme, haberlere önem verme ve 15 Temmuz öncesine göre daha çeşitli televizyon kanalı tercihi olduğunu söyleyebilirim. Buna ek olarak 15 Temmuz’u takip eden günlerde görüşmecilerin kullandığı medyanın çeşitlendiği de görülüyor. Yalnızca sosyal medya kullanan görüşmeciler ek olarak televizyonu takip etmeye başladığını; hem televizyon hem de sosyal medya kullanıcısı olan kişilerin televizyonun yeterli gelmediği noktada ihtiyaç duydukları bilgiyi sosyal medya ile almaya çalıştığını söylemek mümkün. Darbe girişimi sırasında Ankara’da bulunan 27 yaşındaki Candan’ın darbenin ertesinde yaşadığı süreç, duruma dair genel eğilimi özetler nitelikte. Candan, darbe girişiminin devamında yaşadıklarını ve buna verdiği tepkileri şu şekilde anlatıyor:

“Şimdi o TRT’yi gördükten sonra (15 Temmuz gecesini) CNN’den daha çok takip ettim işte neydi o Hande Fırat konuşuyor bilmem ne falan filan işte. Ondan sonra ekşi sözlükten takip ettim Twitter’den yoğun olarak takip ettim ve Whatsapp gruplarından arkadaşlarımla konuştum. Ya bi kere çalışmıyordum (15 Temmuz’dan sonra) yani işe gidiyorum ama yine de sürekli gündemde bu var... hayatımı gerçekten olumsuz yönde etkiledi. Yani çalışmak zaten mümkün değil ve hani bence orada bir süre durmamız gerekiyordu zaten yani hani hayat akamazdı tuhaf bir şeyler oldu ve hala ne olduğu belli değil. Sürekli Twitter’daydım yani Twitter’den takip ettim ne oldu, ne bitti her şeyi. Yani böyle aç kurt gibiydim hatta biraz da kana susamış vampir gibiydim yani her şeyi görmem lazım her şeyi okumam lazım her şeye bakmam lazım falan filan.” (Candan, 27, Reklamcı)

4.2.2. Ne Hatırlıyoruz: Televizyonda 15 Temmuz

Görüşmelerim sırasında ana odağım görüşmecilerimin 15 Temmuz darbe girişimine dair neyi hatırladıklarını ortaya çıkartmaktı. Bu sebeple 15 Temmuz darbe girişimi dediğimde ilk olarak onlarda uyanan şeyin ne olduğunu, akıllarına neyin geldiğini ya da kafalarında neyin canlandığı, ilk olarak hatırladıkları isim ya da kişinin ne olduğunu ve akıllarına gelen ilk mekanın ne olduğu sorularını sordum.

Emel 59 yaşında emekli bir öğretmen. 15 Temmuz darbe gecesini İstanbul'da köprüye gitmek üzere trafikte olduğunu belirtiyor. Emel'e, 15 Temmuz günü neler yaşadığını sorduğumda şu cevabı aldım:

“İstanbul'daydım ve neredeyse olayın olduğu o köprünün üzerinde kalacaktım. Çünkü otobüsüm tam o saatteydi servisten geriye döndüm. Servis için gittim Beşiktaş'ta ondan sonra ortalık çok karışınca birden bire herkes koşmaya başladı falan Beşiktaş çok karıştı birden. O ara televizyonda söylendi köprü kesildi falan diye. Öyle olunca biz de eve geri döndük. Birden bire, birebir yaşadık biz yani. (Emel, 59, Emekli)”

Emel'in kendi ifadesinden de anlaşılacağı üzere, 15 Temmuz gecesini İstanbul'da kişisel olarak bir deneyime sahip. Bu deneyimin bir mekan bağlamında olması sebebiyle; Emel'e 15 Temmuz denildiğinde hangi mekanı hatırladığını sordum. Emel'in cevabı şu şekildeydi:

“Ankara meclis olayı. Neredeyse meclis bombalanıyordu biliyorsun... bombalanıyordu derken bombalandı zaten.” (Emel, 59, Emekli)

Meclisin bombalanması Emel'in medya şahitliği ile elde ettiği bir deneyim. 15 Temmuz'a dair deneyiminin İstanbul'da Barbaros Bulvarı'nda geçtiği göz önüne alındığında Emel'in 15 Temmuz'a dair hatırladığı mekanın meclis olması; toplumsal bellek birikiminde medya deneyiminin kişisel, yaşanmış deneyimle bir arada olabileceğini, hatta medya deneyiminin kişisel ve yaşanmış deneyimi bastırabileceğini gösteriyor.

Sıdıka, 44 yaşında bir memur, darbe girişimi sırasında Ankara’da evinde olduğunu ve evinin yakınında üç tane cami olması sebebiyle cami seslerinden çok etkilendiğini, sokaktaki hareketliliğe evinden şahit olduğunu belirtiyor. Sıdıka’nın bellek birikimi ise yalnızca şehirdeki fiziksel deneyimi değil; medya deneyiminden de oluşuyor. Sıdıka, 15 Temmuz darbe girişimi dendiğinde hatırladıklarını şu şekilde ifade ediyor:

“Korktum ya baya bir korktum... İşte o cumhurbaşkanının şeye inmesi (Atatürk Havaalanı) ve spikerin, Hande’nin elinden o telefonu hani görüşmüşlerdi ya telefon yoluyla falan. O sahne aklıma geliyor... Evdeydim tektim ve sokaklar çok hareketliydi o mekan aklıma geliyor. Zırhlı birliklerin oradaki o herkesin oraya doğru koşması falan...” (Sıdıka, 44, Memur)

Erdem, 30 yaşında ve İstanbul’da yaşıyor. Görüşmemiz sırasında Erdem, fotoğrafçılık ile ilgilendiğini fakat bu dönemde işsiz olduğunu söylüyor. Erdem, kısa bir süre öncesine kadar AKP’ye yakın bir kurumda çalıştığını fakat çalıştığı kurumda onaylamadığı şeyler olduğu için istifa ettiğini söylüyor. Erdem, istifasından önce, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında Kısıtlı’da fotoğrafçı olarak çalıştığını söylüyor. Erdem, 15 Temmuz 2016 gecesi darbe girişimi haberini aldığı anda İstanbul’da sokağa çıkmış. Dolayısıyla, Erdem’in darbe girişimine dair deneyiminde medya (televizyon) çok kısıtlı bir yere sahip. Fakat Erdem’in 15 Temmuz’a dair bellek birikimi doğrudan televizyonda gördüğü görüntüyle alakalı. Erdem’e 15 Temmuz’a dair ne hatırladığını sorduğumda cevabı: ‘Köprü geliyor benim aklıma. Köprüdeki askerler geliyor’ şeklindeydi. Günler boyunca yoğun bir şekilde Kısıtlı mitinglerinin fotoğrafçılığını yapan birinin hatırladığı ilk şeyin bu olması üzerine, Erdem’e kendisinin darbe gecesi köprüde olup olmadığını sordum. Erdem, köprüde olmadığını belirtti ve köprüdeki askerleri de televizyondan izlediğini söyledi. Erdem’in ifadesiyle: ‘Görüntü olarak geliyor, televizyondan izlediğim kadarıyla’. Erdem, darbe haberini evinde televizyon izlerken öğrendiğini ve ilk olarak karşılaştığı görüntünün köprüdeki tank ve asker görüntüleri olduğunu söylüyor.

Dolayısıyla; bu çalışma özelinde şunu söyleyebilirim ki; 15 Temmuz’a dair hatırlananlar söz konusu olduğunda medya deneyimi sonucunda edinilen hatıralar yaşanmış deneyimlerden daha az kalıcı değil. Öyle ki; kimi görüşmeciler için medya dolayımı ile edindikleri hatıraları, yaşanmış hatıralardan daha baskın geliyor. 15

Temmuz’a dair kişisel bir deneyimi bulunmayan olayları yalnızca medyadan takip eden görüşmecilerin 15 Temmuz’a dair ciddi bir bellek birikimlerinin olduğu görülüyor. Bu durumda, çalışma kapsamında medya şahitliği ile edinilmiş hatıraların yaşanmış hatıralar gibi kalıcı olduğunu söyleyebilirim. Çalışmanın devamında açıklayacağım üzere; bu durum, aynı zamanda 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal belleğin ‘Flashbulb Memory’ olarak nitelik kazanmasına da işaret ediyor. 15 Temmuz darbe girişimine dair medya üretiminin İstanbul ve Ankara’daki çatışma görüntüleri, Boğaziçi Köprüsü’ndeki askerler, TRT’nin basılması, TBMM’nin bombalanması ve ‘FETÖ terör örgütü’ üzerine olduğunu bir önceki bölümde aktarmıştım. Olaya dair deneyimini medyadan edinen görüşmecilerin 15 Temmuz’a dair bellek birikimlerinin ‘Boğaziçi Köprüsü ve askerler’, ‘TRT spikeri’, ‘TBMM’nin bombalanması’ ve ‘çatışma’ etrafında olduğunu söyleyebilirim.

Bu görüşmecilerin bir kısmı 15 Temmuz’a dair neyi hatırladıklarını anlatırken bu hatıraları medya deneyimi ile edindiklerinin farkında. Faruk, 46 yaşında bir öğretim görevlisi. Darbe gecesi Tekirdağ şehrinde tatil yaptığını belirtiyor. Dolayısıyla 15 Temmuz’a dair tüm deneyimi ve bellek birikimi medya kullanımı ile oluşmuş. Faruk’un 15 Temmuz darbe girişimine dair hatırladıkları televizyonda izlediği görüntülerden oluşuyor ve kendisine hatırladıklarını anlatırken bu bellek birikimini televizyondan edinmiş olduğunun bilinciyle konuşuyor. Faruk, hatırladıklarını şu şekilde ifade ediyor:

“Boğaz köprüsü geliyor aklıma. İlk ekranda gördüğüm görüntü o olabilir. Daha sonraki haber bombardımanında da işte meşhur FaceTime görüşmesi onu ben canlı görmüştüm mesela. Boğaz havalimanında ve Boğaziçi’ndeki boğaz köprüsündeki tanklara vs birkaç tepki vardı onlara falan da denk geldim onlar da enteresandı.”
(Faruk, 46, Akademisyen)

Deniz, 34 yaşında bir öğretim görevlisi. 15 Temmuz 2016 günü Eskişehir’de evinde olduğunu belirtiyor; dolayısıyla, Deniz’in darbe girişimine dair tek deneyimi medya kullanımı. Tıpkı Faruk gibi Deniz de 15 Temmuz darbe girişime dair bellek birikiminin medyada izlediklerinden kaynaklandığının farkında. Deniz’e 15 Temmuz’a dair hatırladığı kişi ve mekanın ne olduğunu sorduğumda kendisinden şu yanıtı aldım:

“Niğde’de Halis, Ömer Halisdemir. Pat diye o geldi aklıma... Yani belki köprü. O

da çok dönüp durduğu için köprü, tank, köprü, tank. Tankların önüne geçtiler falan sürekli çıktığı için şu anda ister istemez o geliyor.” (Deniz, 34, Akademisyen)

Görüşmelerim sırasında, kimi görüşmecilerin de medya şahitliğini kendi kişisel deneyimi olarak algıladığını fark ettim. Bu görüşmecilerin, 15 Temmuz darbe girişimine dair tüm deneyimi medya şahitliğinden oluşuyor ve aktardıkları bellek birikimi medya ürünlerinden oluşuyor. Fakat, aynı görüşmeciler izledikleri hiçbir haberi hatırlamadıkları konusunda ısrarcılar. Bu durumda, bu görüşmecilerin 15 Temmuz üzerine edindikleri medya deneyimini kişisel deneyimleri olarak kabul ettiklerini söyleyebilirim. Görüşmecilerimden Salih 58 yaşında ve emekli. 15 Temmuz 2016 günü Eskişehir’de evinde olduğunu belirtiyor. Dolayısıyla, 15 Temmuz darbe girişimine dair tek deneyimi medya. Salih ile yaptığımız görüşmede 15 Temmuz’a dair televizyon haberlerini izlediğini fakat içlerinden hiçbirini hatırlamadığını söyledi. Fakat, 15 Temmuz’a dair aktardığı kişisel belleği aslında izlediği haberlerin toplamından oluşuyor.

“Türkiye’imizi bölüp bizi Suriye gibi zor hale bırakıp Türkiye’yi parçalamak... Bizim kendi askerimiz kendi halkımız. Bizim malum halkımıza şey sığırtı kurşun sıkıyor yani bu olay korkunç bir olay yani. Ha kardeşine sıkılmışsın ha herhangi başka birine sıkılmışsın.” (Salih, 58, Emekli)

Salih’in ifadelerinden anlaşıldığı üzere, 15 Temmuz’a dair sahip olduğu bellek birikimi ve bu belleğin inşası medya söylemi etrafında çerçeveleniyor. Hanife, 47 yaşında bir ev kadını. 15 Temmuz 2016 günü Eskişehir’de, evinde olduğunu belirtiyor. Okuma-yazması olmadığını belirten Hanife’nin darbe girişimine dair tek deneyimi televizyon izlemek olmuş. Hanife, izlediği hiçbir haberi hatırlamadığını görüşme sırasında birçok defa belirtiyor. Hanife’nin 15 Temmuz darbe girişimine dair hatırladıkları ise şu şekilde:

“Ben çok korktum yani tabii korkuyu çok etkiledi, o günü biz çok korktuk yani gerçekten Allah kimseye yaşatmasın. Yani ne bileyim birbirine savaştan, çatışmadan şeylerden biz çok korktuk yani.” (Hanife, 47, Ev kadını)

Hanife’nin Eskişehir’de yaşadığı göz önüne alındığında herhangi bir çatışma ya da tehlike arz eden bir durumu deneyimlediği söylenemez. Bu durumda; tıpkı Salih gibi

Hanife'nin de televizyon deneyiminin onun kişisel deneyimi haline geldiğini söyleyebilirim.

Görüşmelerim sonucunda ortaya çıkan şu ki; 15 Temmuz darbe girişiminin toplumsal belleği medya deneyiminden oluşuyor. Öyle ki, 15 Temmuz darbe girişimini birebir yaşamamış kişiler bu olaya dair bir bellek birikimine sahip. Bunun da ötesinde, kimi görüşmeciler için medya deneyimi ile edinilen hatıralar kişisel hatıralar olarak yer etmiş. 15 Temmuz darbe girişiminde fiziksel olarak bir deneyim sahip olan görüşmecilerin bellek birikimi ise; hem kişisel deneyimlerinden hem de medya ürünlerinden oluşuyor. Dolayısıyla, yaşanmamış ve yalnızca medya aracılığı ile edinilmiş bir olaya dair bellek birikimine sahip olunabileceğini önerisini, 15 Temmuz darbe girişimi için kabul edilebileceğini söyleyebilirim. Dahası, görüşmelerim sonucunda, hatırlama ve toplumsal bellek söz konusu olduğunda; medya deneyiminin yaşanmış deneyimler ile bir arada olabileceğini, üstelik kimi durumlarda medya deneyiminin daha baskın olduğunu söyleyebilirim. Dolayısıyla; 15 Temmuz darbe girişimini kişisel olarak yaşamış ya da medya şahitliği ile deneyimlemiş kişilerin bellek birikimleri ve inşaları medya ürünlerinden oluşuyor. Bu durumda; edinilen ilksel bellek çerçevesinin büyük ölçüde medya ve dolayısıyla iktidar eliyle biçimlendirildiğini söyleyebilirim.

4.2.3. Nasıl Hatırlıyoruz: 15 Temmuz Bellek İnşası ve Kimlik

Birinci bölümde üzerinde yoğun olarak durduğum gibi; kimlik ve belleğin birbirinden ayrılması mümkün değil. Kimlik; bir bellek ve hatırlama sorunudur, bireyin kendi kimliğini sadece belleği sayesinde oluşturması gibi bir grup da kimliğini ancak bellek sayesinde yeniden kurabilir (Assman, 2001: 91-2). Dolayısıyla; kimlik ve bellek inşası bütünlüktür ve bir arada ilerler. Bununla birlikte, Halbwachs'ın kuramı doğrultusunda bellek ne kadar inşa edilirse edilsin temelinde her zaman kimlik vardır (Megill, 1998: 44). Bu açıdan toplumsal bellek, paylaşılan geçmiş imgesini çerçeveleyen grubun sosyal kimliğinin bir parçası olarak kabul edilebilir (Misztal, 2003: 52).

Çalışma sonucunda, çalışmaya katılan tüm görüşmecilerin 15 Temmuz'a dair bellek inşalarında 'askerler'in ön planda olduğu görülüyor. Fakat, 'askerler' üzerine inşa edilen belleğin niteliği görüşmecilerin kimlikleri çerçevesinde değişkenlik gösteriyor. Farklı grupların farklı belleğe sahip olması toplumsal belleğin kısmiliğine işaret eder (Zelizer, 1995: 229-30). Şüphesiz, toplumsal bir olay olarak 15 Temmuz'un bir darbe girişimi olması 'askerler'in kritik bir konuma yerleştiriyor. Bu sebeple, 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal belleğin kısmiliğini 'askerler' üzerinden anlatmak; konunun doğasına uygun ve isabetli görünüyor. Dolayısıyla, farklı kimliklere sahip görüşmecilerin 'askerler' üzerine kurduğu bellek inşalarını aktararak 15 Temmuz toplumsal belleğinin kimlikler çerçevesindeki kısmiliğini göstermek istiyorum.

Elif'in olaya dair hiçbir deneyiminin bulunmadığını, hatta darbe girişimini olayın sabahında öğrendiğini belirtmişim. Elif'in 15 Temmuz darbe girişimine dair belleğinin kaynağı edindiği medya ürünleri ve fakat bunları ne şekilde hatırladığı kimliği ile alakalı. Elif, hatırladıklarını şu şekilde anlatıyor:

“Askerler. Yani o köprünün başındaki askerler. Tankların önünde durmuşlar insanlara silah çekiyorlar falan. Yani tuhaf böyle bir şey ne bileyim milletin kendi içindeki... onlar bizi korumakla görevli sonuçta ama bize ateş atıyorlar çok değişik bir şey hani söylenecek bir cümle yok bunun üzerine... Tabii ki sinirlendim. Bir korku olmadı tabi ama bi farklı bi duygu endişeden de ziyade onlara acımak böyle bir oyunun içine nasıl girdiler. Kendimize düşürmek böyle bir darbeyi, sırtımızdan bıçaklamak hani nasıl böyle bir yapabilirler.” (Elif, 27, Öğrenci)

Elif, hatırladıklarını anlatırken bunların kendi kişisel belleği, düşündükleri ve duyguları olduğuna dair tavrıyla karşılaştığımda ona izlediği haberlerden ne hatırladığını sordum. Elif'in bu soruya verdiği cevap ise şu şekilde:

“Bu bir dolar meselesini şu an hatırlıyorum. Bir de ilk olduğu gün hani başındakiler yakalandılar ya böyle hatta komutanın birisi bağıyordu siz nasıl böyle bir şey yaparsınız; askerlerin hepsini hatırlarsın böyle bir yere toplamışlar elleri bağlı üzerindeki kıyafetleri almışlar işte siz nasıl böyle bir şey yaparsınız millete nasıl ateş atarsınız gibi onlara bağıyordu. O aklımda kalmış çünkü çok etkileyici böyle bir şey nasıl yapılır. O gün yine başındaki kişilerin isimlerini şuanda hatırlayamayacağım ama hatta bir tanesinin burnu falan sargılıydı ya ismini hatırlıyor musun (Akın Öztürk) o görüntü şuanda aklımda. İlk alınan komutanlar. Onlar ilk de gittiler ya zaten bir de her şeyin temeli onlardaymış onlar yönetmişler onlar aklımda şuanda.” (Elif, 27, Öğrenci)

Anlaşılan o ki, Elif'in ne hatırladığı sorusuna verdiği cevap ile inşa ettiği bellek televizyon deneyiminden besleniyor. Elif kendisini politik olarak 'şu anki hükümete yakınım' ifadesiyle tanımlıyor. Dolayısıyla, AKP hükümeti onun için, içinde bulunduğu grubu temsil ediyor; dolayısıyla Elif, kendini bu gruba dahil olarak görüyor. 15 Temmuz'a dair bellek birikimini aktarırken 'sırtımızdan bıçaklanmak' ifadesini kullanması da bu durumu en iyi anlatan ifade. Bu durumun sebebi; Elif'in kimliği ve dahil olduğu grup ile özdeş bir belleğe sahip olması. Dolayısıyla, Elif'in kimliği; medyadan edindiği kimi deneyimleri kendi kişisel deneyimi sayarak bellek birikiminde kalıcı olarak yer etmesine izin verirken, kimi deneyimleri ise konuya dair 'hatırladığı haberler' şeklinde var ettiğini söyleyebiliriz.

Görüşmecilerimden Leyla, 65 yaşında ve emekli, politik görüşünü 'CHP'li' olarak tanımlıyor. Leyla, darbe girişiminin gerçekleştiği gün Eskişehir'de olduğunu ve olayın tamamını medyadan takip ettiğini ifade ediyor. Leyla 15 Temmuz darbe girişimi dendiğinde hatırladıklarını şu şekilde anlatıyor:

“Ay çocukların rezilliği geliyor... Yani ne bileyim... gençlerin baş kaldırması şeye sahip çıkması Cumhuriyete sahip çıkması. Birlik beraberlik olma isteği... hürriyet. Yani gençlerin o vaziyette yerlerde yatmasını, perişan olmasını, hakları için; hürriyetleri için yaptığı mücadelenin rezilliği için üzülmüştüm... Yalan bir siyaset... Yani o insanların kaçışmaları, köprü'nün üzerindeki verilen mücadele, o askerlerin haksız yere ateş altında kalmaları... bombaların düşmesi gereksiz yere.” (Leyla, 65, Emekli)

Leyla'nın kendi ifadeleri; kendini nasıl tanımladığı, politik görüşünün ne olduğu, 15 Temmuz'a dair ne düşündüğü, kısacası kimliği iktidara olan eleştirel tavrını oldukça açık bir şekilde ortaya koyuyor. Dolayısıyla, kimliğinin ne olduğu, Leyla'nın nasıl hatırladığını şekillendiriyor. Leyla'nın 15 Temmuz'a dair hatırladıklarına karşılık darbe girişiminde yine Eskişehir'de olan dolayısıyla olayları yalnızca televizyon takip ederek Leyla ile aynı deneyime sahip olan Necip'in hatırladıkları oldukça farklı. Necip, 55 yaşında ve memur, politik görüşünü 'AK partili' olarak tanımlıyor. Üstelik, görüşme sırasında benden kimliğinin ve politik görüşünün açık açık yazılmasını talep ediyor. Necip 15 Temmuz'a dair hatırladıklarını şu şekilde anlatıyor:

“Düşmanımın bile yapmayacağı ihanet... yani kendi askerimizin bu şekilde ateş açması vatandaşa, millete beni kahreden olay bu. Ben ölseym de bu şeyleri görmeseydim yani bu kadar şey konuşuyorum. Çok kanıma çok dokundu... Hatırladığım çok şey var o mermiler, tanklar, hainlerin uçakla attığı bombalar, meclisi bombalamaları yani bunu zaten hatırlamayanın ben Türklüğünden şüphe duyarım.” (Necip, 55, Memur)

Necip, görüşmemiz sırasında ‘Ben kendi çocuğumu da yolladım mesela o okullara bilmiyordum’ diyor; dolayısıyla ‘hainler’ olarak adlandırdığı gruba geçmişte fakında olmadan dahil olduğunu söylemek mümkün. Necip’in 15 Temmuz’a dair bellek birikimde, geçmişte içinde bulunduğu gruba karşı bir tutum sergilemesinin sebebi toplumsal belleğin “şimdi” içerisinde inşa edilmesinden kaynaklı. Nihayetinde, toplumsal belleğin şimdi içinden kurulmasıyla hatırlama değişen ve dönüşen bir süreç olarak karşımıza çıkar (Zelizer, 1995: 217). Hatırlamanın değişim ve dönüşümünü belirleyen “şimdi” ise toplumsal güçler tarafından şekillendirilir (Misztal, 2003: 53). Dolayısıyla; Necip, geçmişte güven duyduğu kişi ve yapıları, yaşadığı şimdi içerisindeki siyasal iktidarın dili ile paralel bir şekilde “hainler” olarak adlandırıyor. 45 yaşındaki Nurgül ise; genel olarak muhafazakar bir görüşe sahip olduğunu belirtirken çekinerek de olsa iktidarı eleştirdiği noktaların olduğunu ekliyor. Leyla ve Necip gibi, Nurgül de darbe gecesi Eskişehir’deydi ve olayları medyadan takip etti. Nurgül’ün 15 Temmuz’a dair bellek birikimini şu şekilde anlatıyor:

“Askerleri yığmışlar köprüünün üzerine. Askerleri hani kurşun sıkması için zorlamaları o kaçan askerlerin saklanmaları onlar bana çok koydu. Çocuklar nasıl saklanmış. Vatandaşlar onları çıkartıp sanki bir suçluymuş gibi yapmaları bana çok koydu. Hiç günlerce gözümün önünden gitmedi. Daha ondan sonra, yalan haber dediler ama kimi askerleri suya attıklarını yok kestikleri o gözümün önünden hiç gitmedi. Bak şimdi yani tüylerim diken diken oluyor. Ben o askerleri hiç gözümün önünden hala 15 Temmuz dedin mi tek aklıma gelen o köprüdeki askerler. Askerlere kıyamadım onlar emir kuluydu çünkü. O başındakilere değil o çocuklara kıyamadım ben.” (Nurgül, 45, Temizlik işçisi)

Anlaşıldığı üzere, 15 Temmuz’a ait toplumsal bellek iktidarın belirlediği medya deneyimiyle sağlanmış olması 15 Temmuz’a ait toplumsal belleğin kimlikler tabanında ortaya çıkan kısmiliğini değiştirmiyor. Bu durumda, 15 Temmuz darbe girişimine dair neyin hatırlanacağı tepeden-tabana belirlenmişken; bu hatırlamanın niteliği söz konusu olduğunda bütüncül ve tek düze bir bellek birikiminden bahsetmek mümkün değil. Zira,

15 Temmuz'a dair hatırlananların 'toplumsal bellek' olarak nitelenmesinin en büyük sebebi de bu.

4.2.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi: 'Flashbulb Memory'

15 Temmuz darbe girişimine ait toplumsal bellekte medya deneyiminin ön plana çıktığını ve kimlikler tabanında bir kısmılığı olduğunu aktarmak aslında bir açıdan 15 Temmuz toplumsal belleğinin 'Flashbulb Memory' niteliğine işaret eden özelliklerini de açıklamaktır. Görüşmecilerimin aktardıkları ile 15 Temmuz darbe girişimine ait toplumsal belleğin, televizyon görüntüleri ve duygulanımla oldukça ilişkili olduğunu söyleyebilirim. Çalışmanın birinci bölümünde aktardığım gibi, "Flashbulb Memory"; büyük toplumsal olayların yarattığı duygu yoğunluğu ile toplumsal paylaşımı ortaya çıkartır, bireylerin kendilerini tarihsel bağlama yerleştirmesine imkan tanır ve bu hatırlama biçimi zihinde görüntünün yeniden üretilmesi nedeniyle bir "fotoğraf" kalitesine sahiptir. Dolayısıyla, bir olayın Flashbulb Memory niteliğine sahip olabilmesi için zihinde canlanan bir görüntü, duygu yoğunluğu, toplumsal paylaşım ve bireylerin olaya katılımı ve gereklidir. Bu noktada görüşmecilerimin aktardıklarını tekrardan bu çerçevede düşündüğümüzde; 15 Temmuz toplumsal belleğini bir "Flashbulb Memory" olarak nitelemek mümkün.

Öyle ki; darbe gecesini İstanbul'da olan Emel'in 15 Temmuz denildiğinde hatırladığı mekanın ne olduğu sorulduğunda cevabı TBMM ve TBMM'nin bombalanması olmuştu. Emel'in bu hatırasının televizyon görüntüsünden oluştuğu aşikar. Dolayısıyla, Emel'e sorduğum soru karşısında zihninde bu görüntünün canlandığı tahmin edilebilir bir durum. Öte yandan, Sıdikan'ın 15 Temmuz'a dair hatırladıklarını anlatırken 'O sahne aklıma geliyor' demesi 15 Temmuz'a dair belleğinin görüntüler şeklinde yer ettiğini kanıtlar nitelikte. Erdem'in 15 Temmuz'a dair belleğini aktarırken hatırladığı köprüyü; 'Görüntü olarak geliyor, televizyondan izlediğim kadarıyla' şeklinde açıklaması izlediği televizyondan haberinin belleğinde yer ettiğini ve 15 Temmuz'a dair hatırladıkları sorulunca bu görüntünün zihninde yeniden canlandığını gösteriyor. Ek olarak, diğer görüşmecilerin aktardıklarına benzer şekilde Necip'in 'Hatırladığım çok şey var o

mermiler, tanklar, hainlerin uçakla attığı bombalar, meclisi bombalamaları” ifadeleri medyadan izledikleri görüntülerin zihinlerinde canlandığını gösteriyor.

15 Temmuz toplumsal belleğini ‘Flashbulb Memory’ olarak nitelmemin bir sebebi de 15 Temmuz darbe girişimine ait belleği taşıyan duygular. Duygular, hatırlanan olaylarla bağlanmıştır (Margalit, 2004: 62). Tıpkı kimlik gibi. 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal bellek birikimi duygularla bir arada ortaya çıkıyor. Görüşmecilerimin tamamı hatırladıklarını anlatırken olay anında yaşadıkları duyguları kimi zaman açık açık belirtti kimi zaman ise duyguları ifadelerinin içinden kendilerini belli etti. Bu duyguların korku, üzüntü, şaşkınlık, belirsizlik hissi, huzursuzluk ve öfke olduğunu söyleyebilirim. Elif’in ‘Tabii ki çok sinirlendim’, Nurgül’ün ‘bana çok koydu’, Necip’in ‘Çok kanıma dokundu’, ‘beynimden vurulmuşa döndüm’, Erdem’in ‘Hani kendim bir vatansız olarak onların yaptığı şey zoruma gitti açıkçası’ gibi ifadeleri olaya karşısında hissedilen duygular sebebiyle belirtilen ifadelere örnek olarak sunulabilir. 15 Temmuz darbe girişiminin medya aracılığıyla ile deneyimlenen toplumsal bir olay olması ve olaya dair bellek birikiminin medya deneyimiyle edinilmesi olaya dair duygu yoğunluğunu pekiştirir. Çünkü; medya, duyguları kışkırtır (Konijn & Holt, 2010: 49). Öte yandan; 15 Temmuz darbe girişimine dair medya gündemi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere siyasi kişiliklerin ve ulusal kişilerin açıklamalarından beslenmiştir. Politik liderler ve kamusal kişilerin konuşmaları duyguların ulusal mükâlemesine katkı sağladığı (Richards, 2007: 57-8) göz önüne alındığında; 15 Temmuz darbe girişimine dair bellek birikiminde duyguların ön plana çıkması kaçınılmazdır.

Hoskinks, ‘Flashbulb Memory’ olarak nitelenen hatırlama biçimde televizyonun belirleyiciliği vurgulamak için ‘Flashframe Memory’ terimini kullandığını hatırlayalım. 15 Temmuz darbe girişiminde olduğu gibi, televizyonun gerçek zamanlı dolayımı sayesinde, olayı birebir yaşama imkanına sahip insanlar olayı televizyonda canlı görerek olaya dair bir belleğe sahip olur (Hoskinks, 2004: 119). Bu durumunda, medya çerçevelerinin; sözselsel ya da görsel söylemlerini organize etmesi onları, idrakın, yorumlama ve takdimin, seçimin, vurgu ve dışlamanın ısrarcı şekilleri haline getirir (Gitlin, 1980: 7). 15 Temmuz darbe girişiminin; televizyon aracılığı ile kamusal

kazandığı ve devamında Cumhurbaşkanı ve siyasilerin sokağa çıkma çağrısı ile toplumsal bir harekete yol açtığı göz önüne alındığında 15 Temmuz darbe girişiminin Hoskinks'in "Flashframe Memory" adlandırması 15 Temmuz darbe girişimi için uygun görünüyor. Öte yandan, Wertsch'ün kişilerin bir olayı yaşamasa dahi medya ürünleri dolayısıyla bellek birikimine sahip olabileceği önerisi bu çalışma için kabul edilebilirdir.

Bu açıdan, görüşmecilerimin daha önce aktardığım ve çalışmam devamında aktaracağım bellek inşaları "Flashframe Memory" niteliğinde düşünülmelidir. Öte yandan, 15 Temmuz darbe girişiminin toplum tabanındaki etkisi onun "Flashbulb Memory" niteliğinin getirileri ile şekilleniyor. Dolayısıyla, çalışmamın devamında 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal paylaşımına ve katılıma değineceğim.

4.3. 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE KATILIM

15 Temmuz darbe girişimine dair haberin televizyon kanallarda ilk olarak şaşkınlık verici bir durum olarak aktarılmasının ardından, siyasilerin milli duygulara hitap eden açıklamalarıyla toplumsal örgütlenme hedeflenmiştir. TRT haber spikerinin darbe bildirisi okuduğu an, asker hareketliliği ve çatışmalara yönelik görüntüler ilerleyen dakikalarda televizyon kanallarından aktarılmıştır. Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi; televizyon kanallarınca aktarılan görüntü, gelişme ve haberler topluma bir duygu iletimi işlevi görmüştür. Öte yandan, 15 Temmuz darbe girişiminin "Flashbulb Memory" niteliği olaya dair bir toplumsal katılımı talep eder. Nitekim, medya üretiminin duygu yüklü oluşu toplumsal paylaşımı ortaya çıkartır (Nabi, So & Prestin, 2010: 125). Fakat, asıl olarak; 15 Temmuz 2016 akşamı Cumhurbaşkanı Erdoğan canlı yayında halkı sokağa çağırarak olaya katılım davetini gerçekleştirmesi toplumsal paylaşımın önünü açmıştır. Bu çağrının yanı sıra; 15 Temmuz darbe girişimi ardından düzenlenen demokrasi nöbetleri, mitingler ve 15 Temmuz anması etkinlikleri toplumsal katılımı çağırان ve 15 Temmuz'a dair toplumsal belleği canlı tutma amacı taşıyan ritüeller olarak sıralanabilir. Çalışmamın bu kısmında, görüşmecilerimin 15 Temmuz ritüellerine katılımını ve bu katılımı belirleyen değişkenleri ele alacağım.

4.3.1. Katılımın Kararı

15 Temmuz gecesi darbe girişimi ardından gece sokağa çıkan ya da demokrasi nöbetlerine katılan görüşmecilerim bir kısmı bu kararlarındaki etkiyi yaşadıkları duygu yoğunluğu olarak açıklarken, bir kısmı ise Cumhurbaşkanının çağrısı üzerine dışarı çıktıklarını belirtiyor. Bunlara ek olarak, darbe girişimi sırasında Eskişehir’de bir camide olan bir görüşmeci herhangi bir politik amacı olmadan camideki çağrı üzerine dışarı çıktığını, İstanbul’da olan bir görüşmeci ise ne olduğunu merak ettiği için dışarı çıktığını belirtiyor. Görüşmecilerimden Erdem politikayla çok ilgilenmek istemediğini belirtirken kendini AKP hükümetine “muhalif” olarak tanımlayan biri. Erdem, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi esnasında çalıştığı kurum dolayısıyla AKP ile bir yakınlığının bulunduğunu belirtiyor. Öte yandan, 15 Temmuz’un ardından Kısıtlı’da miting fotoğrafçısı olarak görev yaptığını da ekliyor. Fakat, Erdem, AKP politikasını kendince doğru bulmadığını söylüyor ve bu tavrının sebebi olarak dini inancı doğrultusunda şekillenen kişisel doğrularını işaret ediyor. Dolayısıyla, 15 Temmuz gecesi dışarıya kendi isteği ile çıktığını özellikle vurguluyor ve dışarı çıkmaya karar verdiğinde Cumhurbaşkanı’nın henüz çağrı yapmadığını söylüyor. Erdem, dışarı çıkma kararını şu şekilde ifade ediyor:

“TRT’deki bayan konuşmasından sonra zaten olaylar başladı bende... O (Tijen Karaş) konuşmaya başlayınca zaten o gözlerindeki korkuyu hissediyordum. Karşısında belki silah doğrultuyorlardı yani zoraki konuştuğu zaten belliydi. Bunu yapmaya kimsenin hakkı yok diyerekten ben çıktım yani... Tabi ben parti ayağına pek bakmadım o anda. Hani kendim bir vatansever olarak onların yaptığı şey zoruma gitti açıkçası. Hani zoraki ülkeye el koymaları, köprüleri yolları kapatmaları zorla dayatmaları zoruma gittiği için ben kendim dışarı çıktım açıkçası... Dışarı çıktığımda biliyordum zaten hani abdest alarak çıktım gerçekten, hakikaten hani o an ölüm korkusu falan yoktu. Allaha şükür diyeyim yani ölümden korkmuyorum. Yani normalde annem babam mesela şuan bile dışarıda olduğumda arayıp sorabilir ya da neredesin geç kaldın vs korkar. O gün hani hiçbir korku onlarda da yoktu. Gönül rahatlığıyla gönderdiler. Bak dedim hani ben dönüşü de olmayabilir bunun sorun yok dediler yani.” (Erdem, 30, İşsiz)

Bir olaya dair kişisel alaka, kişilerin olayın hatırasının yanı sıra olaya katılımı da paylaşmasına yol açar (Margalit, 2004: 53). Olaya katılımı belirleyen kişisel alaka kimlikten doğar. Erdem’in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi yaşanan olay karşısında kendini “vatansever” olarak tanımlıyor ve televizyonda izledikleri doğrultusunda kendi

isteğiyle dışarı çıkmaya karar verdiğini belirtiyor. 15 Temmuz 2016 gecesini dışarı çıkan Necip'in bu karara varış sebebi ve olaya dair kişisel alakası 'vatanseverlik' vurgusu taşıyor. Necip, 15 Temmuz 2016 gecesini Eskişehir'de dışarı çıkmasında etkili olan durumları ve hissettiği duyguları şu sözleriyle ifade ediyor:

“Spikerin orada darbe oldu demesi benim beynimden vurulmuşa döndüm. O anda idrak edebildim. Televizyonda spikere çıkıp da bu işte şeyi okuması... İçimde fırtınalar koptu. Gidip katılmak istedim ama el vermedi, gidemedim anca meydanlara çıktım. Memleketimi vatanımı bu hainlere karşı öyle gösterdim şeyimi. İçim içime sığmadı yani bu memleket... Niye? Memleket olduğu için dava. Memleketimi hiç olmazsa, kendimi meydana atmak istedim hani hiçbir şey yapamasam da bunu bir en ufak şey olarak bunu yaptım yani.” (Necip, 55, Memur)

Necip'in ifadelerinden anlaşılan o ki; dışarı çıkma kararında vatanseverliğinden ötürü olay karşısında hissettiği yoğun bir duygu durumu itici bir rol oynuyor. Bu ifadelerin üzerine Necip'e Cumhurbaşkanı'nın çağrısı olmasaydı dışarı çıkar mıydın diye sorduğumda, 'çıkımdım' cevabını aldım. Dolayısıyla Necip'in kararının aslında Cumhurbaşkanı'nın çağrısı ile şekillendiği söylenebilir.

Görüşmecilerimden Elif, 15 Temmuz sonrasında gerçekleşen demokrasi nöbetlerine katılım sebebini Cumhurbaşkanı'nın çağrısı üzerine ülkedeki birlik ve beraberliğe olan desteğini gösterme isteği olduğunu söylüyor. Merve'nin demokrasi nöbetlerine katılım kararına dair ifadeleri şu şekilde:

“O gün (16 Temmuz 2016) akşamdan itibaren her gün nöbetliydik... Zaten yapmamız gereken bir şey bize verilmiş devlet tarafından bir çağrı var ve o çağrıya uymamız gerekiyor sonuçta burada yaşıyorsak bir çağrılara kulak vermemiz gerekiyor ama devlet tarafından verilen çağrılara herhangi birinin çağrısına değil. İşte o devletin verdiği Erdoğan'ın verdiği çağrılara demek ki bizim bir şeyler yapmamız gerekiyor. Sonuçta burada yaşıyorsak korumamız gerekiyor. Ve en azından hani o anda orada durduğumuzda bir şey yapabilir miyiz belki yine yaparız ama bizim orada durmamız birlikte olmamız onlara en azından bir korku salıyor bizim bir birliğimizi ortaya çıkarttığı için. Tamamen bir sevinç bir gurur gibisinden ötesi çünkü hani tamam devlet ve milletin saçma bir kısmı küçük bir kısmı bir kenara ayrılmış ama sonuçta geri kalanlar hep birlik içinde. Bu insana gurur veriyor. Bize bir şey olmaz biz birlikteyiz. Gururumuzu okşuyor sevgimizi okşuyor. Bunlar hep böyle sel gibi akıyor.” (Elif, 27, Öğrenci)

Elif'in ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, demokrasi nöbetlerine katılımını Cumhurbaşkanı'nın çağrısı şekillendirmiş. Dolayısıyla, Elif'in bu katılımı gerçekleştirmesini sağlayan kişisel alakası, politik kimliğinden kaynaklı.

Volkan (2017: 11), geniş grup kimliğine –ulusa– yönelik tehditlerin yol açtığı paylaşılmış endişelerin ulusta bir gerilemeye yol açabileceğinden söz eder. Volkan (2017: 69-70), 'gerileme' kavramını; anksiyeteye (iç sıkıntısı, endişe) karşı geliştirilmiş bir düzenek olarak açıklar ve tehdit ya da stres karşısında verilen kaçınılmaz bir tepki olduğunu söyler. 15 Temmuz darbe girişimi, AKP hükümeti ve dolayısıyla Türkiye toplumunun kimliğine yönelik bir tehdittir. Bu durumda; darbe girişiminin yarattığı endişe ortamının toplumun "gerilemesine" yol açtığını söylemek mümkün. Öte yandan, toplumsal gerileme durumları politik liderlerin yönlendirmesine açıktır (Volkan, 2017: 12). Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere; 15 Temmuz darbe girişimiyle yaşanan toplumsal gerileme ortamında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sokağa çıkma ve darbe girişimine karşı durma çağrısı oldukça bağlayıcıdır. Bu sebeple, 15 Temmuz 2016 gecesi sokağa çıkılması toplumsal etkileşimden ziyade yaşanan tehdit durumunda üstten yapılandırılmış bir çağrının sonucudur. Bu nitelendirmeyi daha net bir şekilde ortaya koymak adına 15 Temmuz darbe girişimine katılımın nasıl hatırlandığını ele almak istiyorum.

4.3.2. Katılımın hatırlanması

Toplumsal bellek, inanç ile yakınlığa sahiptir (Margalit, 2004: 59). Bununla birlikte, "Flashbulb Memory" niteliği taşıyan kilit tarihsel olayları dile getirebilen kişiler; olaya dair hatıralarını olayın kendi anından ziyade kendi tefekkürlerinden ve o zamandan beri hatırladıklarından kurarlar (Hoskinks, 2004: 119). Dolayısıyla, 15 Temmuz etkinliklerine dair hatıralar; kişilerin kimlikleri tabanında şekillenen inanç, kişisel tefekkür ve yaşanan süreç boyunca üretilen medya ürünlerinin etkisiyle şekilleniyor. Necip, 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasında yaşadığı değişimi 'Ak partiye daha fazla gönül vermeye başladım' şeklinde ifade ediyor ve 15 Temmuz'un onun için anlamını ifade ederken medya ürünlerinde sıkça vurgulanan milli birlik ve beraberliğe vurgu yapıyor. Nitekim; Necip, görüşmelerimiz sırasında 15 Temmuz darbesi

sonrasında demokrasi nöbetlerine rutin bir şekilde takip ederken olaya dair medya ürünleri de sürekli takip ettiğini belirtiyor. “Ak Partili” olduğunu güçlü bir şekilde vurgulayan ve Cumhurbaşkanının çağrısıyla, 15 Temmuz gecesi ve devamındaki demokrasi nöbetlerine katılan Necip yaşadığı deneyime dair hatırladıklarını şu şekilde ifade ediyor:

“Meydan kalabalıktı işte. Meydan çok kalabalıktı herkes arabasıyla kimi motoruyla kimi arabalarının kornasını çalarak kimi bağırarak marşlar söyleyerek destek olmaya çalıştı... Benim ilk hatırladığım şey Türk milletinin çok büyük büyük bir millet oluşu. Birbirine bağlılığı hani beni bu herkes sokaklara döküldü çünkü.” (Necip, 55, Memur)

Necip; medya üretiminin etkisiyle ‘herkes sokaklara döküldü’ ifadesiyle kullanıyor ve yaşadığı deneyimi genelleştiriyor. Cumhurbaşkanı’nın çağrısıyla demokrasi nöbetlerine katılan Elif ise; katılımını ‘gurur’, ‘sevinç’ gibi duygularla ifade ediyor. Dolayısıyla; Elif’in demokrasi nöbetlerine dair hatıraları inançları ile yakından bağlantılı olduğu söylenebilir. Elif’in katıldığı demokrasi nöbetlerine dair bellek inşası şu şekilde:

“İlk başta istiklal marşının söylenmesi, bayrakların sallanması sonra o coşku ifade eden bizim şarkılarımız, türkülerimizin, işte marşlarımızın her nöbette orada hep söyleniyordu bunlar. Onlar da illa ki, ben mesela orada öğrencilerimle birlikteydim sürekli kalabalıktı çevrem. Onların hepsi bayrak sallıyor, hepsi hep bir ağızdan söylüyor özellikle çocuklar coşkuyu artırır ya onlar işte bu şekilde ortaya çıkarttı diyeyim.” (Elif, 27, Öğrenci)

Toplumsal gerileme durumunda, toplumsal etkinliklerin merkezinde kimlik bütünlüğünün korunması yer alır; dolayısıyla toplumsal ritüeller, kimliğin devamı, güçlenmesi ya da ondaki herhangi bir aşınmayı onarmak için varlık gösterir (Volkan, 2017: 42). Takipçi-lider etkileşimleri de kimlik bütünlüğünün korunması için gösterilen çabanın bir ögesidir (Volkan, 2017: 42). 15 Temmuz gecesi ve devamındaki ritüellerde kullanılan bayrak, istiklal marşı, milliyetçi duygulara hitap eden şiirler ve milli birlik coşkusu, siyasal liderler ile toplumun etkileşimli olduğu mitingler darbe girişimi sonrasında kimlik bütünlüğünün sağlanması için gerçekleştiren çabalardır. Nitekim, geniş grup kimliğini oluşturan olumlu duygularla hemhal olan paylaşılmış somut imgeler, paylaşılmış iyi özdeşimler, diğerlerinin kötü özelliklerinin özümsemesi, liderlerin iç dünyasının özümsemesi, seçilmiş zaferler, seçilmiş örselenmeler, kendi

özerkliğini geliştiren simgelerin biçimlenmesi (Volkan, 2017: 43), 15 Temmuz darbe girişimi ardından iktidar tarafından üretilen, medya ve ritüeller aracılığıyla topluma iletildiğini söylemek mümkün. Öyle ki; görüşmecilerimden Necip ve Elif'in ifadeleri bu durumu özetliyor.

Toplumsal belleğin kısmılığı 15 Temmuz etkinliklerine katılan görüşmecilerimin hatıralarında da kendini gösteriyor. Toplumsal belleğin inançla olan yakınlığı ve "Flashbulb Memory" niteliğine sahip olayların bellek birikiminin kişisel tefekkür ile kurulması göz önüne alındığında; 15 Temmuz darbe girişiminin ardından toplumsal paylaşıma katılan kimi görüşmecilerimin yaşadıkları deneyimler sonucunda olaya dair inançlarının değiştiğini söylemek mümkün. Bu değişim dolayısıyla, 15 Temmuz etkinliklerine dair kişisel tefekkürlerinin ve buna bağlı olarak da hatırlama biçimlerinin değiştiğini görüyoruz. Nihayetinde, toplumsal belleğin şimdi üzerinden kurulması hatırlamayı; gelişen, değişen ve dönüşen bir süreç olarak karşımıza çıkartıyor (Zelizer, 1995: 217). Dışarı çıkma kararında itici güç olan dini ve milli duygularını ifade eden Erdem'in, yaşadığı deneyimin ardından olaya dair bir inançsızlık yaşadığını söylemek mümkün. Erdem'in 15 Temmuz darbe girişimi sonrası deneyimlediği toplumsal katılıma dair ifadeleri şu şekilde:

"Ben şunu hissettim gerçekten hani o an dışarı çıkanlarda bir çok insan bilinçli değildi aslında. Şuradan bilinçli değildi, gerçekten insanlar hani bir korkusuzluk vardı. O da o an olan bir şeydi. Anlık cesaret. Çünkü genel olarak birçok insanda yoktur o. Bende de olmaz yani hani şu an belki yapamazsın onu ama o anki cesaret, duygu. O kişinin tankın önüne yatması vs. Bunlar gerçekten akli başında bir insanın kolay kolay yapabileceği şeyler değil... Orada (15 Temmuz etkinlikleri), ilk günlerde insanlar gerçekten geliyordu dava için geliyordu belki ama sonrasında iş biraz şova döndü, gösterişe döndü. Gelen konuklar olsun birçoğu gösteriş için geldi. Zaten çoğu ilkten kendi görüşünü de bildirmiyordu daha sonra işte darbe başarısız olduğunda kendilerini göstermeye başlayan insanlar ne desin? Bi de çok fazla uzadığını düşünüyorum ben o olayların, etkinliklerin. Yani çünkü ne bileyim gereksiz bir şeydi üç gün olur, beş gün olur...Ondan sonra aylarca sürdü ve insanlar hakikaten şenliğe geliyordu yani oraya amaçsızca çok insan vardı orada. AK parti seviyor böyle şeyleri... mitingleri, meydanları." (Erdem, 30, İşsiz)

Erdem'in deneyimlediği toplumsal katılım sonucunda olaya dair inançsızlık yaşaması yaşadığı an içinden 15 Temmuz'a dair hatıralarını şekillendirdiği söylenebilir. Erdem olayı ilk öğrendiği an yaşadığı duygu yoğunluğu ve olaya karşı koyma isteğiyle dışarı çıktığını belirtmişti. Ardından, 15 Temmuz'a dair toplumsal katılıma dair hatıralarını

paylaşırken, 15 Temmuz gecesi sokağa çıkmanın bilinçsizce gerçekleştirilmiş bir eylem olduğunu söylüyor. Nurhan, Eskişehir’de 34 yaşında bir memur. Politik görüşünü ifade etmesi kolay olmasa da görüşmenin sonunda kendisini ‘Atatürkçü bir milliyetçi’ olarak tanımladı. Yaşadığı şehirde kendi istediği ile ülkeye destek vermek amacıyla demokrasi nöbetlerine katıldığını belirten Nurhan’ın demokrasi nöbetleri üzerine ifadeleri şu şekilde:

“Orada olmak gerektiğini düşünüyordum. Bu doğru ya da yanlış ya da durum ne bilmiyoruz ama hani gidiyorsunuz... İlk gidildiği zaman yani hani vatan, millet, Sakarya o şekildeydi... O atmosfer, a sonrasında tabi onu civıttılar doğruya doğru çok civıttılar. İlk bir, iki gün o atmosferde işte ülke kötüye gidecek işte çünkü baş giderse ülke dağılır böyle bir mantık vardır bütün milletlerde, bütün devletlerde. Öyle olduğu için mecburen bunu hissediyorsunuz zaten bizim Türklerin bir gaz ayarı vardır. Ama sonrasında, gerçekten sadece ekmek yemeye giden insanları görünce sinirleniyorsunuz. Zaten son zamanlarda da giden çok olmadı bildiğim kadarıyla... Orada toplanan insanların bayrakları yere atmaları hiç hoş olmuyordu. O anda kötü hissediyorsunuz kendinizi tabi çünkü oradaki insanların gerçekten oraya niyetleri farklı geliyorlar diye düşünüyorsunuz. Ne niyetle geliyorsun, ya yalakalık yapma amaçlı geliyorsun ya da korktuğun için geliyorsun. Gerçekten vatani sevdiğin için değil.” (Nurhan, 34, Memur)

15 Temmuz etkinliklerine dair objektif bir görüş sunmak adına politikayla çok fazla ilgilenmediğini söyleyen Efe’nin 15 Temmuz gecesine dair hatıralarını aktarmak istiyorum. Efe, darbe girişimine dair haberi duyduğunda oldukça rahatsız olduğunu, ülkenin geçmişteki darbe deneyimlerine benzer bir deneyim yaşayacağını düşünerek huzursuz olduğunu ifade ediyor. 15 Temmuz gecesi İstanbul’da neler olduğunu merak ettiği için ve evi olayın yaşandığı köprünün yakınında olduğu için sokağa çıktığını söylüyor. Efe’nin bu deneyimi sonrası 15 Temmuz gecesi sokağa dair hatırladıkları şu şekilde:

“Şöyleydi ortam lise kavgalarını bilirsin belki lise okuyan herkes bilir. Lise basma diye bir mevzu vardır böyle toplanırsın herkes böyle bütün lisedeki çocuklar toplanıp gidersin ya ortam aynı o şekildeydi. Halkı değerlendiriyorum. Askerler zaten tankın içindeydi onları görmedim bile de. Hani oradaki insanların hepsi sanki bizim lisedeki gibi, kavgalarımız gibi böyle toplanıp gelmişlerdi. Yani bir sınıfı basmaya gidersin bir çocuğu dövmek için aynen o şekildeydi aynen. Biraz şeydi insanlar sertti bu konuda, çok serttiler... İnsan tanka neden vurur? Yani içindekine zarar veremeyeceğini bildiğin halde yumruklamaya çalışan insanlar vardı. Boştu yani.” (Efe, 23, Öğrenci)

Erdem'in etkinliklere katılan insanları "bilinçsiz" olarak değerlendirmesi ve Efe'nin 15 Temmuz 2016 gecesi İstanbul sokaklarına dair ifadeleri darbe girişimi karşısında toplumun yaşadığı gerilemeyi bir kez daha işaret ediyor. Gerileme durumunda toplumun sarsılan güven duygusu yerini körü körüne güvene bırakır ve toplum liderlerin görüşlerini, gösterdikleri yönü yapıcı ya da yıkıcı olmasına bakmadan takip etme eğiliminde olur (Volkan, 2017: 13). 15 Temmuz darbe girişiminde Cumhurbaşkanı'nın çağrısıyla sokağa çıkan kalabalığın bunu bir görev edinmişçesine sergiledikleri şiddet eğilimli davranışları, slogan atmaları ve askerlere olan tepkileri 15 Temmuz gecesi televizyondan canlı yayın bağlantısı ile aktarılmıştır. Bu davranışlar gerileme durumunda takipçi-lider bütünleşmesinin ve körü körüne güvenin birer yansıması olarak okunabilir. Bora (2015: 198), milli değer ve çıkarlara aykırı addedilen birilerinin bazı gerginlik anlarında linç edilmesini kamuoyu oluşturmanın bir vasıtası olarak görüldüğünü söyler. 15 Temmuz gecesi Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Selim Temurci'nin sokağa çıkma çağrısında ya da diğer politik isimlerin açıklamalarında darbe girişiminde bulunan askerler ile Fethullah Gülen ve cemaati açıkça hedef gösterilmiştir. Dolayısıyla, 15 Temmuz darbe girişimi üzerine kurulan bu kamuoyunun askerler ve cemaatin linç edilmesi üzerine olduğu söylenebilir. Böyle bir durumda, sokağa çıkan kalabalığın oluşturduğu tehdidin muhatabının yalnızca askerler ya da cemaat mensuplarının görülmediğini bu çalışma için söyleyebilirim.

Sokağa çıkan kişilerin bu tavırları toplumun başka gruplar için tehdit edici, korkutucu ya da endişe verici olarak algılanmıştır. Darbe girişimi sonrasında televizyon gündeminde yalnızca Kemal Kılıçdaroğlu'nun açıklamasıyla yer verilen, fakat sosyal medyada yüksek dolaşıma sahip olan 'kafası kesilen asker' olayını öğrendikten sonra 15 Temmuz gecesi sokağa çıkan kalabalığa dair korku ve endişe duyan Candan'ın bu konuya dair ifadeleri şu şekilde:

"Türkiye'de Türkiye gibi bir ülkede nasıl böyle yaşanabilir nasıl işte ortalık yerde bir askerlin ya da asker olması değil herhangi birinin kafası nasıl kesilebilir? Kimdir bu insanlar? Yani bu insanlar, iktidar yanlısı insanlar nasıl böyle şeyler yapabilirler? Bu ürkütücü, çok aşırı derecede ürkütücü. Ya kafa kesmek bence çok ekstrem bir şey IŞİD kafasıdır işte o yani. İktidarın böyle yandaşlarının olması, böyle taraftarlarının olması çok ürkütücüydü gerçekten ve ya zaten onları gördükçe de şey çok korktum. Bir daha sokağa çıkmak işte baş kaldırmak ya da işte görüşünü belli etmek falan filan ya da işte sokakta AKP'li olabileme ihtimali olan

ya da AKP muhabbet geçtiğinde o insanlarla bir arada olmaktan bile korkuyordum açıkçası. Çünkü bunlar da böyle insanlar olabilirler; öldürebilirler bizi yani, ortalık yerde öldürebilirler, canları istediği için öldürebilirler. İşte ne bileyim Tayyip Erdoğan'a laf söylediğimiz için öldürebilirler her şeyi mümkün artık bundan sonrası için artık diye düşünmeye başladım çünkü karşı tarafın o iğrençliğini, caniliğini görmüş olduk bence yani. Sokağa sürülenler kimlerdi bilmiyorum. Belki hani aktif oy kullanan insanlar ya da vatandaş değildi belki de. Bunlar sadece eline bir takım alet, edevat verilmiş gerçekten cani ruhlu insanlardı belki de bilmiyorum. Ama en azından AKP böyle bir korku ortamı da çok güzel yarattı ve kullanmış oldu bunu yani kendince.” (Candan, 27, Reklamcı)

Candan'ın sokağa çıkan kişilere dair bilgisi ve izlediği görüntüler yalnızca medya aracılığıyla edindiği bir deneyim olmasına rağmen onun üzerinde ciddi bir etkiye sahip. 15 Temmuz gecesi İstanbul'da olan ve sokaktaki hareketlenmeye şahit olan Emel de aynı korkuyu paylaşıyor. Emel'in kendi ifadesiyle yaşadıkları şu şekilde:

“O insanların düşüncesizce sokaklara çıkmaları gerçekten beni korkuttu. İstanbul'da çok kötüydü gerçekten Allah-u Ekber Allah-u Ekber sesleri gecenin 5'ine kadar sürekli sela okunuyor, imam sokağa çağırıyor. Sokağa çağırıyor insanları yani gerçekten birçok insan daha sokağa çıksaydı o gün bir iç savaş olabilirdi.” (Emel, 59, Emekli)

Nurhan ise; sokağa çıkan insanların askere yönelik tavrını medya aracılığıyla deneyimlerken yaşadığı durum sosyal çevresinden duyduklarıyla pekişmiş. Nurhan'ın ifadeleri şu şekilde:

“İşte askerlere yönelik şiddet çok sinirlendim. Ha bir de şunu özellikle belirtmek istiyorum; bu hani sakallı tiplerin asker eşlerinin evlerini bastığını falan duydum, basmaya kalktığını duydum. Sosyal çevremizden de duyduk bunları hani lojmanları olan kişiler, lojmanlarda yaşayanlar. ‘Sizi burada istemiyoruz’ işte hani bunu mesela televizyonda da duyduğum oldu. Sizi istemiyoruz diyen kişilerin haricinde televizyonda duyduğum ama tam hatırlamıyorum nerede duyduğumu orada da işte şey diyorlar: hak şey ‘eşleri haktır bize’ ülkemizi mahvetmeye çalışan bu tür şeyler ‘eşleri, kızları haktır’ gibi cümlelerle hitap edilmiş diye duydum. Hani ben bunu duydum sadece ve bu ister istemez kanını donduruyor ürpertiyor insanı.” (Nurhan, 34, Memur)

4.3.3. 15 Temmuz'a Katıl(a)mama

Toplumsal katılımın kişisel alakaya bağlı olduğu göz önüne alındığında; kimi görüşmecilerimin 15 Temmuz darbe girişimine duydukları genel inançsızlığın onlar için toplumsal katılımı engelleyen bir durum olduğu görülüyor. Kimi görüşmeciler içinse

gerek siyasal görüş açısından, gerekse darbe girişiminden sorumlu tutulan cemaat ile yakınlığı sebebiyle toplumdan dışlanması dolayısıyla 15 Temmuz darbe girişimi karşısında bir taraf olamama durumu söz konusu. Görüşmecilerimin bu durumun sebebi olarak aktardıkları hatıralar; 15 Temmuz'a dair bir başka bellek birikimi sunuyor. Bu bellek birikiminin kimlik ile bir arada olduğu ve medya ürünleri ile geçmiş hatıralardan oluştuğunu söylemek mümkün. Bunların yanı sıra; kimi görüşmeciler için, 15 Temmuz darbe girişiminin TRT'de darbe bildirisinin okunması ve diğer eylemlerle gerçekleştirilmeye çalışılması darbe girişimine dair inandırıcılığı kıran bir durum olarak nitelendiriliyor. Leyla, Cumhuriyetçi olmakla gurur duyan ve AKP iktidarını yoğun bir şekilde eleştiren biri ve 15 Temmuz'un gerçek olmadığını düşünüyor. Leyla, 15 Temmuz'u, Recep Tayyip Erdoğan'ı kastederek, 'Onun kumpası, onun yaptığı bir tezgah' şeklinde değerlendiriyor. Yaşı dolayısıyla eski darbeleri bilen ve 15 Temmuz günü geçmişi hatırlayan Leyla, 15 Temmuz'a dair tutumunu geçmiş hatıralarıyla destekliyor. Elbette tüm bunların temelinde Leyla'nın kimliği ön planda. Leyla'nın ifadeleri şu şekilde:

“Zaten o zatla beraber yıllarca şeyler, yol ayrımı olduğu için bunu tezgahladılar... İhtilal dediler, dedim yalan. Böyle ihtilal olmaz. Çünkü biz ihtilali yaşadık. O gece ansızın sabaha karşı olan bir şey devlete tamamen devlet kurumlarını el koyup askeri asker her şeye sahip olup... Öyle olur.” (Leyla, 65, Emekli)

Leyla'nın Fethullah Gülen ve hükümetin yakınlığına dair tek bilgisi 15 Temmuz darbe girişimi öncesine dair hatırladığı medya ürünlerinden kaynaklı ve 15 Temmuz darbe girişimi karşısında Leyla'nın tavrını belirleyen bu bellek birikimi olduğu görülüyor. Öte yandan Leyla'nın Gülen için 'o zat' demesi belleğindeki 15 Temmuz medya üretiminin etkisini ortaya koyuyor. Leyla, 15 Temmuz darbe girişimine dair bu tutumunu kişisel belleğinde yer eden geçmiş darbe deneyimlerini ile destekliyor. Behçet, 59 yaşında kendini demokrat ve Cumhuriyetçi biri olarak tanımlıyor. 15 Temmuz'a dair aktardığı bellek birikimi şu şekilde:

“İlk hatırladığım iktidar partisinin tarikat gruplarıyla kol kola yürümesinden ortaya çıkan bir ürün... Hatırladığım işte askerlerin teslim alınması olayları ondan sonra komutanların teslim alınması. Sonra bir müddet sonra ne oluyorsa bırakılmaları ondan sonra Adil Öksüz'ün darbenin en büyük isimlerinden belki ikinci adam belki üçüncü adam devlet tarafından yakalanıp sonra da ansızın buharlaşmasını.”

(Behçet, 59, Emekli)

Behçet'in 15 Temmuz'a dair bellek birikimi o dönemde üretilen medya ürünlerinden kaynaklı fakat neyi, nasıl hatırladığı kimliğiyle alakalı. Öyle ki, Behçet'in 15 Temmuz bellek birikimine dair belleği onun olaya karşı inançsızlığı çerçevesinde şekillenmiş. Behçet'in 15 Temmuz'a verdiği tepkiyi ve olayı değerlendirme biçiminde ise; tıpkı Leyla gibi 15 Temmuz öncesine dair bellek birikimi ile kişisel bellek birikimi de etkili:

“Benim tepkim şöyle oldu sadece güldüm geçtim. Komik bir şekilde gittim yattım. İnanmadım yani böyle bir şey olacağına. İnanmadım. 70 darbesini çok iyi hatırlıyorum, 80 darbesini çok iyi hatırlıyorum onun içerisinde görmüş, geçirmiş, yaşamış biri olarak bana bu üçüncü 15 Temmuz olayı şey gibi geldi yani bir sahte tatbikat gibi geldi yani. Tabi ben yıllardır FETÖ'yü bilirim ta 1970'lerden beri gerek basından gerek tanıdığım arkadaşlardan konuşuyorum, takip ediyorum. Bunlar yıllar yılı kol kola yürüyen insanlardı yani. Bunun hem basında görünen yönlerini gördüm hem de... görsel basında, televizyonda; yazıda, her şeyde adeta Fethullah Gülen ve cemaatini ilahlaştırmışlardı yani AKP iktidarı.” (Behçet, 59, Emekli)

Görünen o ki; cemaat ve AKP'nin yıllar boyu süren yakınlığı ile geçmiş darbe deneyimleri 15 Temmuz darbe girişimine dair inandırıcılığı kırıyor. Faruk ise 15 Temmuz'a dair inançsızlığı; hem geçmiş deneyimlerinden hem de 15 Temmuz darbe girişiminin gerçekleşme şekline kaynaklı olduğunu belirtiyor. Faruk'un ifadeleriyle:

“15 temmuz gecesi çok saçma bir hikaye olduğunu düşündüm. Daha ilk başlangıçta şöyle 80 darbesinde çok çocuktum hatırlamıyorum ben hayal meyal hatırlıyorum ama darbenin nasıl bir şey olduğunu biliyoruz. Böyle bir darbe olmaz. Böyle bir hakikaten kalkışma gibi bir şey yani olay olay bakmaya gerek yok ama 21. Yüzyıldasın boğaz köprüsünü tutarak darbe mi olurmuş? TRT basarak darbe mi olurmuş yani? Hiç bana inandırıcı gelmedi ciddiye bile almadım açıkçası.” (Faruk, 46, Akademisyen)

Yaşı dolayısıyla geçmiş darbe deneyimi yaşamayan görüşmecilerin inançsızlıklarına dair açıklamaları geçmiş darbelere dair bellek aktarımından ve yaşanan olayın bir darbe girişimi olarak inandırıcılıktan uzak olmasından kaynaklı. Deniz bu inançsızlığını şu şekilde açıklıyor:

“İnandırıcı bulmadım. İlk şeyi oydu yani akşam yemeği sonrası çok prime time bir saatte olmuştu. Ben de evdeydim hatta. Hatta şu, şöyle bir şey olmuştu; bu

facebook vs gruplarından arkadaşlarımız ‘ya ne oluyor haberiniz var mı’ diye bir anda oradan şey yapmaya başlamıştı; halbuki o günler bizim böyle durup durup sosyal medya uygulamalarının yasaklandığı günlerdi. İşte Twitter pat diye yasaklanıyordu, Facebook kapatılıyordu, İnternet engelleniyordu. Herkes VPN ustası olmuştu o dönemlerde. VPN’den hiçbir şey yokken bilmem kim Cumhurbaşkanına şunu dedi derken ve Twitter engellenirken, kapatılırken böyle büyük bir kalkışma var ve herkes şey soruyordu birbirine ‘e bizim neden hala İnternetimiz açık, neden İnternetimiz var, neden canlı yayında biz bunu izleyebiliyoruz’. E tabi geçmiş, ülkenin geçmiş tecrübeleri de var her ne kadar yaş olarak onu yaşamaya şey olmasak da genç kalsak da. Ailemizin yaşadıkları var onları dinledik zamanında işte 80 darbesinde abim küçükmiş ne yapmışlar biliyoruz. Ondan öncesinde onlar çocukmuş biliyoruz vs. Yani o darbe kültürü biraz bu ülkede var ve biliniyor nasıl yapıldığı vs’si hiçbir de böyle olmamış dolayısıyla orada bir iyice ‘ne yapıyor ki bunlar’ diye bir his oldu... Dolayısıyla inandırıcı gelmedi.” (Deniz, 34, Akademisyen)

15 Temmuz 2016 günü İstanbul’da trafikte olduğunu belirten Emel’in ise olaya dair inançsızlığı İstanbul sokaklarında yaşadığı deneyim ile alakalı. Emel 15 Temmuz darbe girişimine neden inanmadığına dair hatırladıklarını şu sözlerle ifade ediyor:

“Valla çok güzel kurgulanmış bir oyun olduğu geliyor. Çünkü bak biraz önce söyledim ya anında yani bir saatte bu kadar insanın ellerinde pankartlarla, hazırlanmış pankartlarla o kadar kamyona motor arabasının içine nereden topladınız yani? Tamamen önceden demek ki hazırlıklıydı. Mantıken de öyle değil mi? Bir saatliğine bu kadar insan toplayacaksın, yollar kesilecek o betonların Barbaros bulvarını tamamen o koca koca betonlarla kestiler. Ne zaman o betonlar geldi, hangi arabalarla geldi, o yol nasıl kesildi? Yani bilmiyorum hepsi akabinde oldu ama çok hızlı gelişen şeyler... Yani bunlar bir anda olacak şeyler değildi.” (Emel, 59, Emekli)

28 yaşındaki Mehmet’in 15 Temmuz darbe girişimine dair anıları kişisel geçmişiyle oldukça alakalı. Mehmet, 15 Temmuz 2016 günü yaşanan darbe girişiminden sonra geçmişinde ‘Gülen cemaati’ne yakınlığı sebebi askerlik mesleğinden ihraç edildiğini belirtiyor. Mehmet, ailesinin ve kendisinin cemaat ile olan bağını şu şekilde açıklıyor:

“Hani ülkemizde çoğu insanın onlara güvendiği gibi çoğu ailenin güvendiği gibi benim ailem de güveniyordu onlara... Ailem onlara çok güveniyordu. Benim ailem köyde yaşıyor durumları yok maddiyatları yok. Hani amaçları da şey dediğim gibi bunlar çocuklarımıza iyi bakarlar evlerinde tutuyorlar din öğretiyorlar onlara daha iyi eğitim şartları sunuyorlar diyerekten öyle yaklaşıyorlar. Ve onlar da o şekilde giriyor. Biz diyor sizin çocuğunuz alacağız diyor okutacağız edeceğiz falan filan diyor. Ama o insanlar okumadıkları için çok şey bilmedikleri için hayatları sadece geçim derdi olduğu için düşünemiyorlar geniş düşünemiyorlar. Ama onların amacı şey ben bunları alayım okutayım devlet içinde yapılandırmaya gidiyorlar. Benim kardeşim onların elinde biraz büyüdü, etti falan filan. Ama amaç şey aile durumu

yok para yok işte çocuğum daha iyi okusun daha iyi yerlere gelsin falan filan gibi düşünüyordu. Her ailenin düşündü gibi benim ailem de öyle yaklaşıyordu” (Mehmet, 28, Barista)

Dolayısıyla, Mehmet’in 15 Temmuz darbe girişimine tepkisi kişisel hikayesiyle yakından ilgili. Öte yandan, Mehmet’in kişisel hikayesi, Fethullah Gülen cemaatinin ülke içindeki konumuna dair çok şey söylüyor. Mehmet, 15 Temmuz darbe girişimi ardından sokağa çıkan insanlar ile gerçekleştirilen demokrasi nöbetlerinin kendisi tarafından ve ailesinin genelinde bir tehdit unsuru olarak algılandığı söylüyor. Bu durumda, Mehmet’in, 15 Temmuz’un toplumsal katılımına ait olmayan bir taraf olarak 15 Temmuz’a dair bellek birikimini ve inanç durumu; cemaat ve hükümetin geçmişteki yakınlığı, darbeden sonra askerlik mesleğinin algılanışı, ailesi ile birlikte yaşadığı korku, tedirginlik ve dışlanmışlık çerçevesinde örülmüş olduğu görülüyor. Mehmet’in içinde bulunduğu durum; 15 Temmuz’un toplumsal belleğinde belki de en saklı diyebileceğimiz bir grubun durumunu özetliyor:

“Biz günlük yaşadığımız için toplumda, geçmişe bakmıyorlar ama. Geçmişte neydi böyleydi. Bu adam (Gülen) etkilenmedi ama ben etkilendim. Tamam benim de ilişkim olmuş olabilir. Hani şu adam (Gülen) şöyleydi böyleydi ama okyanus ötesine selamlar gönderiliyordu mesela. Bunlara değinilmiyor. Niye? O çünkü onun (Recep Tayyip Erdoğan) yanlı medyası hep şey gösteriliyor; Marmaris’te otelde bu adam (Erdoğan) sıkıştırıldı, şu oldu, bu oldu, işte öldürülmeye kalkıldı falan filan diye söyleniyor. Mağdur konumuna düşünülüyor. Ama onu işte pilot kurtardı pilot kahraman ilan ediliyor. İşte o bordo bereliler şöyle yaptı diyorlar, böyle yaptı diyorlar. Ne bileyim madem bu kadar güçlü bir insan (Erdoğan) bu kadar şey bir insan mesela Yunanistan’da o kadar çok hain var onları neden alamıyorsun? Ne bileyim hala o adam (Gülen) yaşıyor mesela neden o adamı söküp alamıyorsun oradan madem böyle bir gücün, böyle bir şeyin var. Planın başı orada git al hadi alabiliyorsan. Demek ki gücün yok yani tamamen medyayla kendini böyle bir diktatör mü desem diktatör belki çok bir şey olur da, peygamber yani bizim insanlarımız gözünde öyle bir adam.” (Mehmet, 28, Barista)

Mehmet’in yaşadığı taraf olamama durumu 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında cemaate yakınlığı olan kişilerin toplumdaki soyutlanmasına dair; Tahsin’in yaşadığı taraf olamama ve dolayısıyla katılamama durumu onun ifadesiyle ‘yabancılaşmış’ olmasından kaynaklı. Tahsin için bu yabancılaşmayı oluşturan durumun; Tahsin’in kendini dahil gördüğü grup dolayısıyla edindiği kimlik ve bellek birikimi olduğu söylenebilir.

“Sorguladığım bir süreç içerisinde oldum diyebilirim. Çünkü uzun yıllar aktif bir siyasetin içinde yer aldığımızdan şöyle bir şey şekillenmişti: biz ve iktidar. Türkiye’de gelişebilecek siyasi hareketlerde iki farklı taraf varmış gibi bir algı vardı ve 15 Temmuz gerçekleştiğinde ise tamamen sahip olduğum görüşü benimseyen insanların tamamen yokmuşçasına iki farklı klik arasında olanları uzaktan izleyici olan bir konumda görmek birazcık konuyla ilgili bizi yabancılaştırdı diyebiliriz. Yani ülkede bir toplumsal bir hareketlenme oluyor ve herkesi etkileyebilecek bir konumda biz ise bunun hiçbir yerinde veya tarafında değildik. Bu tamamen izleyici olmak toplumsal olayların dışarısından bakmak tamamen bizde bir yabancılaşmaya yol açtığını söyleyebilirim kendi adıma. İçinde bulunduğumuz hareket iktidarı hedefleyen bir hareket ve toplumu ve yönetim biçimini değiştirmeyi hedefleyen bir hareket ve Türkiye tarihine baktığında büyük bir toplumsal hareketlerde hep içinde bulunduğumuz örgüt değil ama siyasi hareketten olabilecek şeylerdi. Hep taraf olmuş şeydir işte bu ne zaman 70’li yıllardan beri gelen bir şey ve buna darbeler denilebilir ondan sonra ülkedeki işte saldırı politikaları, sindirme politikaları, katliam politikaları bütün muhalif toplumsal hareketlerin belki de %70’i %80’ini içerisinde bulunduğum siyasi görüş etrafında ve devlet mekanizması ve sol görüş tarafından gerçekleşen olaylardı ama bu gerçekleşen olay 15 Temmuz olayında tamamen bizim taraf olamadığımız içerisinde bulunmadığımız bir olay diyebiliriz.” (Tahsin, 27, Öğrenci)

4.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Toplumsal Hatırlatıcıları

Çalışmanın ilk bölümünde aktarıldığı gibi; ulus gibi büyük toplumsal gruplar belleğini bir takım hatırlatıcılar yardımıyla kurar (Assmann, 2006: 216). Çünkü; bellek hatırlama eylemine bağlıdır. Dolayısıyla, toplumsal hatırlama eylemi toplumsal hatırlatıcıları talep eder. Bu sebeple, hatırlatıcılar ulus kimliğini sürdürmek amacıyla; toplumsal belleğin kuruculuğunu üstlenir, belleğin canlılığını, kalıcılığını sağlar. Bu durumda, 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal belleğin kalıcılığını sağlayan hatırlatıcıların toplum içindeki işlerliği araştırılması gereken önemli bir nokta. 15 Temmuz darbe girişimi ardından değiştirilen mekan isimleri, anıtlar, yıl dönümü etkinlikleri ve basılan paralar 15 Temmuz için üretilen toplumsal hatırlatıcılar olarak sayılabilir. Görüşmelerim sonucunda şunu söyleyebilirim ki; 15 Temmuz darbe girişimi ardından üretilen hatırlatıcılara dair farkındalık 15 Temmuz’a dair inancı ve katılımı olmayan görüşmeciler için daha yüksek. Fakat, bu hatırlatıcıların işe yaramadığı ya da anlamını kaybettiği yönünde bir görüş hakim. Bununla birlikte 15 Temmuz darbe girişimine dair inancı yüksek olan; bu olay karşısında toplumsal katılımı ve paylaşımı bulunan görüşmeciler için AKP hükümetine yapılan herhangi bir eleştiri onların 15 Temmuz’u hatırlamasına vesile oluyor. Bunun dışında 15 Temmuz darbe girişimi sırasında yoğun bir korku ve endişe yaşayan; olayın psikolojik ağırlığını olayın devamındaki günlerde

yaşayan görüşmeciler; 15 Temmuz’u öğrendikleri an içinde buldukları toplumsal koşulları ya da 15 Temmuz gecesi onları korku ve endişeye sürükleyen durumların günlük yaşamlarında tekrarlanmasıyla 15 Temmuz’a dair hatırlamaya sahip oluyorlar.

15 Temmuz darbe girişimi dahilinde toplumsal katılım deneyimi edinen ve darbe girişimi elinden geldiği kadar takip eden Elif’in günlük yaşamında 15 Temmuz’u hatırlaması AKP iktidara karşı yöneltilen herhangi bir eleştiri ile karşılaştığında gerçekleşiyor. Elif’in ifadeleri şu şekilde:

“Yani ondan sonraki yaşadığımız şeyler hep böyle milletin içinden sürekli devlete karşı yapılan komplolar, işte devleti batırmak için söylenen sözler onların hepsi FETÖ ile eşit benim gözümde. Yani hani devletin yanında olmak yerine, onu korumak yerine, milletine sahip çıkmak yerine... işte mesela şuanda yaşadığımız bu enflasyonda işte pazarda fiyatlar yükselmiş, markette fiyatlar yükselmiş bunların hepsi FETÖ ile bir benim gözümde. Adamlar onunla aynı zihni taşıyorlar ki devlete bu şekilde millete böyle bastırmaya çalışıyorlar.” (Elif, 27, Öğrenci)

Benzer şekilde Necip de günlük yaşamında 15 Temmuz darbe girişimini hatırlamadığını belirtse de darbeye yönelik eleştirilerle karşılaşınca 15 Temmuz’u hatırladığını söylüyor. Necip’in ifadeleri şu şekilde:

“Gün içinde olmasa da ara sıra tabi beynimi kemiriyor. Ya halen işte bu darbe yok diyenler televizyonda konuşunca yok şöyle yok hükümetin oyunu bilmem ne deyince benim şalteller atıyor yani. Daha neyi göreceksin yani olan şey meydana. Daha neyi görmek istiyorlar da yani bu gerçeği görmüyorlar ben anlamıyorum.” (Necip, 55, Memur)

Görüşmecilerimden Faruk, 15 Temmuz darbe girişimi ardından üretilen hatırlatıcılara günlük yaşamında karşılaştığını ve bunun amacının 15 Temmuz darbe girişimi topluma unutturmamak için yapıldığının farkında olduğunu belirtiyor. Dolayısıyla, bu hatırlatıcılara ve 15 Temmuz ardından yapılan kimi değişikliklere yönelik eleştirel bir bakış açısına sahip. Faruk, bu durumu şu şekilde ifade ediyor:

“Bir kere çocuğumun okuduğu okulun adı. 15 temmuz şehitlerinden bir tanesinin adı. Upuzun tren gibi adı var. O akılda kalıcı. Hiç unutmuyorsun onu. Bir sürü yerde isimler değişti mesela. Kalıcı olması için işte bayrak olması için yapıldı ya onlar çarpıyor göze ister istemez. Ya ama daha ziyade arka planda 15 Temmuz’un sırtına binilerek yapılan değişiklikler işte bahsettiğimiz onlar çok fazla göze

çarpıyor artık fikir beyan etmek çok zor artık nereye gitsek konuşsak herkes birbiri ile şey konuşmadan anlaşıyor. ‘Durum malum’, ‘ya işte bildiğiniz gibi’ şeklinde konuşmalar yapıyor... karşıdakini tanısa bilse bile.” (Faruk, 46, Akademisyen)

Benzer şekilde, Emel de günlük yaşamında 15 Temmuz’u hatırlatan durumlarla karşılaştığını belirtirken bu duruma dair eleştirel bir bakış benimsiyor. Emel’in ifadeleri şu şekilde:

“Yani mümkün olduğunca unutturmamaya çalışıyorlar onlar ellerinden geldiğince tabi zaten şeyde bizim Türk medyasında da öyle biliyorsun mutlaka bir konu oraya bir geliyor 15 Temmuz oraya bir sokuşturuluyor.” (Emel, 59, Emekli)

CHP içinde aktif bir şekilde politik çalışmalarla ilgilenen Emel için 15 Temmuz hatırlatıcıları amacına ulaşmasa dahi, toplum için bu hatırlatıcıların amaçlandığı şeyi gerçekleştirdiğini düşünüyor. Emel bu konuya dair gözlemini şu sözleriyle paylaşıyor:

“Dönüm noktası oldu maalesef o tarihten sonra sanki Kurtuluş Savaşı diğer savaşlara rakip olabilecek. Çanakkale savaşıyla onu karşılaştırıyorlar mesela ya da Kurtuluş Savaşıyla 15 Temmuz’u karşılaştırıyorlar. Benim için hiçbir şey değişmez ama ülke için değişti çünkü bunu ben şeyde de gördüm bu referandum çalışmalarında köylerde çalıştım, 2 ay gittim kapı kapı dolandım oradaki cahil insanlar resmen inanmışlar diyorlar ki bizim 15 Temmuz gibi bir şeyimiz var destanımız var. Ne destanı, neyin destanı neyin destanı? Orada köprüünün üzerinde şeylerin askerlerin boğazlanması destan mıydı yani?” (Emel, 59, Emekli)

Deniz ise; 15 Temmuz’a dair hatırlatıcıların bu kadar çok olmasını zaten gerçek olduğuna inanmadığı darbe girişimine dair tavrını sağlamlaştırdığını söylüyor ve iktidarın da olanların gerçeklikten uzak olduğunu bildiği için bu kadar çok hatırlatıcıya ihtiyaç duyduğunu düşünüyor. Deniz, bu çıkarımı şu sözleriyle açıklıyor:

“Yani hatta bunu pekiştirmek için pek çok şey de yaptılar hala işte üniversite adlarından tutun da vs. İşte yani bazen inandırıcı olmadığını bildiğiniz için de üstelersiniz ya o üsteleme duygusunu hissediyorum ben o parklarda, sokaklarda, üniversite isimlerinde vs’de. Yani dolayısıyla evet inandırıcı olmadı. Buna dair paralar basıldı. Yani gittiğiniz Açıköğretim sınavlarıyla, normalde pek de gitmediğin illere gidiyorsun belki de bizim öyle de bir gözlem şansımız oluyor. O illerde de kendi ilinde de ya da işte tatil için gittiğin yörelerde de gördüğün resim değişmiyor. Sağa yatkın illerde de daha sol görüşlü illerde de, o dayatılan şeyi hissediyorsun. Bilmem ne milli birlik işte ne diyor ‘yerli ve milli bilmem ne’, ‘milli demokrasi parkı’, bilmem ne şeyi bir tane başka bir 15 Temmuz şehidi. Böyle böyle pekiştirilmeye çalışılıyor; parayla, parkla, oturduğun sokağın ismini

değiştirmekle... Böyle pekiştirilmeye çalışıldığını düşünüyorum ve bunun uzun vadede işe yarayacağını düşünmüyorum açıkçası.” (Deniz, 34, Akademisyen)

15 Temmuz gecesi kendi isteği ile dışarı çıkan Erdem, 15 Temmuz gecesi Çengelköy’de olması sebebiyle Çengelköy’de bulunduğu zamanlarda 15 Temmuz’u hatırladığı söylüyor. Erdem’in 15 Temmuz kapsamında toplumsal katılım deneyimi ardından gelişen eleştirel tavrı 15 Temmuz hatırlatıcıları, özellikle değişen mekan isimleri, için de geçerli. Erdem’in ifadeleri şu şekilde:

“Çengelköy, oradan geçtim o gece. Askeriyenin önünde geçerken. Kısıklıya gittiğimde o gece yaşadıklarım. Çok fazla çağrıştırmıyor (değişen mekan isimleri) çünkü çok fazla da reklamının yapıldığını düşünüyorum. Çünkü böyle şeyler yaşandığında çok fazla üzerinde durulmasa bence daha etkili olur. Yani yıllarca konuşuldu. Yıllarca dediğim iki senedir. Böyle televizyonlarda, orada burada çok fazla konuşuldu. Etkisi gitti bence insanlardaki anlamı boşaldı.” (Erdem, 30, işsiz)

Erdem’in bahsettiği ‘anlam boşalması’, kendini ve içinde bulunduğu durumu darbe girişimi dahilinde bir yere yerleştiremeyen, bu sebeple yabancılaşma hissettiğini söyleyen Tahsin’in politik mücadelesi gerçekleştirdiği ‘demokrasi’ sözcüğü için yaşıyor. Tahsin, İstanbul’da toplumsal hatırlatıcılar karşılaştığında 15 Temmuz’u hatırladığını söylüyor fakat onun için ‘demokrasi’ sözcüğü günlük hayatında 15 Temmuz’a dair bir hatırlatıcı olmuş:

“İstanbul’dayken var ama şuan bulduğum, yaşadığım şehirde yok. Neler var değişen tabelalar, değişen köprü isimleri ya da sosyal medyadan yapılan vurgular... Neler anımsatıyor... İşte demokrasi deyince. Demokrasinin kavramı değişti, kavram karmaşasına insanlar girer oldu. Bugüne kadar sen demokrasi için mücadele ederken mücadele yürüttüğün insanların bunu kullanması ve onun üzerinden ajitasyon, propaganda yapıyor oluşu sendeki algıyı tepetaklak etti en azından bunu söyleyebilirim.” (Tahsin, 27, Öğrenci)

15 Temmuz darbe girişimi sırasında özellikle Ankara’da bulunan görüşmecilerimin yaşadıkları korkuyu daha baskın bir şekilde hatırladığını söyleyebilirim. Bu görüşmeciler, 15 Temmuz’un gerçekleştiği toplumsal koşullara benzer durumlarla karşılaştıklarında ya da korku yaşadıkları herhangi bir durumda 15 Temmuz’u hatırladıklarını söylediler. Ergün’ün 15 Temmuz’u hatırladığı koşullar içerisinde haber manşetlerinin bulunması 15 Temmuz darbe girişimine dair toplumsal bellek birikiminde televizyonun önemini bir kez daha işaret ediyor. Ergün’ün ifadeleri şu şekilde:

“Ya uçak sesi duyunca ister istemez bir aklıma geliyor. Gürültülü uçak geçince daha çok geliyor. Onun dışında... Onun dışında böyle bir yerde işte yine o akşamkine benzer haber başlıkları falan görünce bir heyecan yapıyordum ulan bir şey mi oluyor gibisinden. Bu başında çok daha yoğundu yani işte 2016 Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık falan zamanlarında çok daha yoğundu sonra giderek azaldı. Şimdi yok denecek kadar az. Yani işte atıyorum ‘Boğazda köprü trafiği kapandı’ yazıyor mesela başlıkta giriyorsun; içinde intihar girişimi olmuş bir tarafını kapatmışlar falan ama başlığı görünce bir lan hani o gece de öyle bir haberle başlamıştı falan gibisinden bir şey oluyor yani.” (Ergün, 28, Reklamcı)

Ergün’ün uçak sesleri duyduğu 15 Temmuz’u hatırlamasına benzer şekilde Candan da kendisinde herhangi bir korku yaratan seslere maruz kaldığında 15 Temmuz darbe girişimini hatırladığını söylüyor. Candan’ın kendi sözleriyle aktarmak gerekirse:

“Şey evet yani mesela en basitinden şöyle bir şey söyleyeyim Ikea’ya gitmiştik bir keresinde ve şey biri bir anons yapıldı işte ‘bilmem kaç kodlu anonstur bu’ işte ‘lütfen yerlerinize geçiniz’ gibi bir şey. Ya o mesela şey muhtemelen sonra İnternette araştırdık işte çocuk kaybolduğunda falan filan işte böyle kapıların kapatılması mı öyle bir şeymiş yani öyle bir anonsmuş. Ama o büyük bir panik yarattı; bir şey oluyor yine, yine bir şey oluyor galiba falan böyle bir paranoya başladı. Özellikle o süreçte ambulans sesleri çok, itfaiye sesleri falan bunlar çok fazla tedirginlik yaratıyordu bende. Yani bir paranoya halindeydim sürekli yine işte jet geçtiğinde uçaklar vs falan filan bu tarz şeyler direkt o anları hatırlatıyor.” (Candan, 27, Reklamcı)

Candan’ın toplumsal hatırlatıcılardan bağımsız ve kişisel olan bu hatırlamasının yanı sıra toplumsal hatırlatıcılara karşı hatırlamaya dönük bir tepkisi yok. Aksine; toplumda, birçok kişinin hayatını kaybetmiş olduğu 15 Temmuz darbe girişimine dair hatırlatıcıların bulunmasına anlam veremediğini belirtiyor. Candan’ın ifadeleri şu şekilde:

“Yani işte bilmiyorum bence şu çok saçmalık o şeyde o Ankara’daki otobüslerde Kızılay meydanının adı değiştiği için işte ‘15 Temmuz bilmem ne car curt’ uzun böyle ve otobüste acayip uzun bir şey akıyor yani bir türlü Kızılay’ı göremiyorsun zaten. Kızılay yazmıyor artık zaten yani. Ya da yazıyorsa hatırlamıyorum sonunda yazıyor belki de. Bu saçmalık yani uzun bir şey geçiyor oradan ve ben nereye gideceğini bilmiyorum, göremiyorum bir türlü tabelayı adam akıllı. O tarz şeyler bilmiyorum bence zaten 15 Temmuz hani iktidar da onun kötü bir şey olduğunu aslında tamam zafer gibi şey yapmaya çalışıyor ama kötü işte ölümler oldu bizden de ölenler oldu falan diye söylüyor böyle iğrenç bir şeyi sanki zafermiş gibi ya da işte güzel bir şeymiş gibi sunması tezatlık yaratıyor her yerde 15 Temmuz görünmemeli bence yani aptalca geliyor bana. Bunun sürekli bir şeylerin içine sokuşturulması falan filan.” (Candan, 27, Reklamcı)

Görüşmelerim sonucunda, selaların 15 Temmuz darbe girişimine dair bir hatırlatıcı olduğunu söyleyebilirim. Darbe girişimini öğrendiği sırada sela ve ezan seslerine maruz kalmış kişiler günlük hayatlarında sela ve ezan sesi duyduğunda o anı hatırladığını söylediler. Nurgül'ün ifadeleri şu şekilde:

“Valla hep ezanlar selalar hala selalar veriliyor ya. Diyorum ya ben onlarla uyandığım için herhalde selalar verilince ben 15 Temmuz aklıma geliyor geceleyin sela verildi mi. Ben onunla uyandım çünkü dedim ya; sela sesi duyunca bir an kendimi ölmüş gibi hissettim çok ürperdim. Bir de oğlan arkasından koşup gelip anne darbe oldu sen daha uyuyorsun deyince korkarak kalktım ya hala Cuma sela, önceden verilmiyordu mesela Perşembe geceleri sela. Şimdi verildiği zaman hala aklıma o geliyor sanki o olay oluyormuş da. Perşembe günleri sela veriliyor mesela ondan sonra (15 Temmuz) başladı selalar verilmeye hala sanki darbe oluyor da yine sela veriliyor gibi. Perşembe olduğunu unutuyorum bir an, Perşembe geceleri sela verilirken o darbe aklıma geliyor. Hala sanki öyle bir şey olacakmış gibi. Önceden Perşembe geceleri sela verilmezdi darbe olduğu zaman eskiden böyle selalarla duyurulup yani dua ederek şey olurmuş.” (Nurgül, 45, Temizlik İşçisi)

Bu çalışma kapsamında, 15 Temmuz darbe girişiminin hatırlanması için üretilen toplumsal hatırlatıcıların toplumda istenilen etkiyi yapmadığı görülüyor. Bu durumun sebeplerinden biri 15 Temmuz darbe girişiminin yakın zamanda yaşanmış bir toplumsal olay olmasıdır. Öyle ki, bireyler, 15 Temmuz darbe girişimi gerçekleşirken olaya ait deneyime sahip ve 15 Temmuz henüz hatırlatıcılara gerek duyulmasını sağlayacak kadar geçmiş içine yerleşmiş bir olay değil. Bu hatırlatıcıların toplumda işlerlik kazanması ancak 15 Temmuz darbe girişimine dair bir deneyime sahip olmayan kuşak için ya da olaya dair deneyime sahip olan bireyler için olay yeteri kadar geçmişte kalınca mümkün olabilir. Kaldı ki; bu hatırlatıcılar, günümüzde AKP iktidarının 15 Temmuz darbe girişiminin gelecekte nasıl hatırlanması isteğine yönelik bir ipucu olarak algılanabilir.

SONUÇ

Çalışmamın kavramsal tartışması Halbwachs'ın bellek kuramından yola çıktı. Halbwachs'ın bellek kuramı bireysel hatırlamayı ve bellek birikiminin bir toplumsallık içinde var olduğunu söyler. Bu çalışmayı gerçekleştirirken, kişisel belleğin kendini var ettiği toplumsal bağlamın ayrıntılı bir şekilde hatırlanıyor olması; anıların edinildiği toplumsal bağlamın da birer anıya dönüştüğünü görmemi sağladı. Görüşmecilerim, 15 Temmuz darbe girişimine ait hatırladıklarını anlatırken; hatıralarını o anda içinde buldukları toplumsal bağlam ile bağlantılı olarak aktardılar. Halbwachs'ın kuramı, belleğin toplumsallığını vurgularken belleğin gruba bağlılığından ve şimdi içerisinde gerçekleşen bir inşa olmasından bahseder. Belleğin grup bağlılığı, bellek inşasının kimlik ile doğrudan ve güçlü bir ilişkisi ortaya çıkarıyor. Yaptığım çalışmada; bellek inşalarında kimliğin belirleyiciliği beklediğim bir sonuçken, duygu ve bellek arasında güçlü bir ilişki ile karşılaşacağımı tahmin etmiyordum. Çalışma konusunun siyasal bir noktaya dokunması bana duyguların ikinci planda olacağını düşündürmüştü. Fakat, hatıralar ve bellek inşaları duyguları canlandırdı, duyguların canlanması daha fazla anıyı çağırdı. Dolayısıyla; Halbwachs'ın toplumsallığa dayandırdığı belleğin, duygulanım ile içiçe bir ilişkisinin olduğu gördüm. Bu sebeple, toplumsal bellek çalışmaları için duygulanım konusunun çok önemli ve belirleyici olduğunu düşünüyorum.

Halbwachs'ın toplumsal bellek kuramında vurguladığı ikinci koyutu olan belleğin şimdi içinden inşa edilmesi, çalışmam için oldukça önemli bir nokta. Kuramsal tartışma kısmında; bu durum, toplumsal belleği politik bir alan olarak kavramamı sağladı. Dolayısıyla; toplumsal belleğin politik bir uğraş hale gelmesini imleyen politik bellek bu çalışmanın ana odağı oldu. 15 Temmuz darbe girişiminin sorumlusu olarak işaret edilen Gülen cemaati ile darbe girişiminin yaşandığı zamanda 14 yıldır iktidarda olan AKP hükümetinin köklü bir geçmişe sahip olduğu kanıtlanabilir bir gerçektir. Fakat, politik belleğin 15 Temmuz darbe girişimi üzerine inşa ettiği toplumsal bellek şimdinin koşulları içinden gerçekleştirildiği için; Gülen cemaati terör örgütü olarak kabul edilmiş ve geçmişte sahip olunan yakınlık hiçbir şekilde dile getirilmemiştir.

Politik belleğin tepeden-tabana hareketi, ulus kurucu anlatı ve mitleri kültürel bellek ürünleriyle kullanarak topluma şimdinin koşullarına uygun bir bellek inşası yerleştirmeye çalışır. Fakat, kişilerin bağlı oldukları grup –yani kimlik– ve duygulanımları onların bellek inşasını belirleyen önemli etkenlerdir. Politik belleğin tepeden-tabana göre hareketi karşısında; tabandan-tepeye ilerleyen bir toplumsal bellek de söz konusudur. Bu iki yönlü hareket toplumsal belleği bir mücadele alanı yapar. 15 Temmuz darbe girişimine ait toplumsal bellek inşası için bu mücadele son derece önemli bir yerdedir. Medyanın, 15 Temmuz darbe girişimine ait toplumsal bellek inşasındaki rolü sorgulandığında; tepeben-tabana ilerleyen politik bellek hareketinin bir parçası olduğu görülür. Medya üretimini, siyasal iktidarın iletim aracı olarak gerçekleştirmiş ve bunun dolayısıyla; iktidarın olay sonrasında ulus kimliğini pekiştirmek için yarattığı anlatıyı topluma aktarmıştır. Renan (2016: 51); paylaşılan acıların paylaşılan mutluluklardan daha birleştirici olduğu söyler. 15 Temmuz medya gündemine bakıldığında, medyanın kendine dahil ettiği anlatılar ile; şehit cenazeleri ve 15 Temmuz gecesi yaralanan sivillerin “gazilik” hikayeleri ile yas havası yaratılırken, aynı zamanda ulus-kurucu milli değer ve öğelere atıfta bulunarak milli birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Politik bellek tarafından 15 Temmuz darbe girişimi ülke tarihinden hem kahramanlık hem de acıyı içeren olaylarla bir tutulmuştur. Böylece, 15 Temmuz darbe girişimi hem tarihsel bir bağlama yerleşmiş hem de ülkenin kurucu hikayelerinden biri olmuştur. Fakat, görüşmelerimden çıkan sonuç; toplumsal bellek rejiminin, iktidar tarafından topluma tepede-tabana yerleştiremeyeceğini kanıtıyor.

Büyük toplumsal olaylarda gerçekleşmesi mümkün olacağı gibi; 15 Temmuz darbe girişiminde de toplumun medya tanıklığına duyduğu ihtiyaç ve güven artmıştır. Bu durumda, toplumun 15 Temmuz darbe girişimine dair sahip olduğu bellek birikimi ilk olarak; Cumhurbaşkanı Erdoğan ve AKP iktidarının politik söylemine dayanan 15 Temmuz medya gündemine dayanıyor. Dolayısıyla, darbe girişimine dair herhangi bir deneyimi olmayan görüşmecilerim dahi medya dolayımı sayesinde 15 Temmuz darbe girişimine dair bir bellek birikimine sahip. Kimi görüşmeciler için ise; medya dolayımı sayesinde edinilen hatıralar, kendi kişisel deneyimleri sonucunda edindikleri hatıraların önüne geçiyor ve daha baskın şekilde hatırlanıyor. Dolayısıyla, medyanın 15 Temmuz darbe girişimine dair bellek inşalarında oldukça belirleyicidir. Fakat, medya bu

belirleyiciliği ile neyin hatırlanacağını sunarken; bunların nasıl hatırlanacağı kişilerin kimlikleriyle alakalıdır. Dolayısıyla, bu çalışma sonucunda, tepeden-tabana ilerleyen bellek inşasını kırarak toplumsal belleği bir mücadele alanı haline getiren kimlik olmuştur. 15 Temmuz darbe girişiminde medyanın etkisinin bir sonucu ise; görüşmecilerin, 15 Temmuz darbe girişimine dair bellek inşasında kendini gösteren “Flashbulb Memory” niteliğidir. Fakat, 15 Temmuz darbe girişiminin “Flashbulb Memory” niteliği yalnızca hatırlama biçimlerini etkilemekle kalmıyor. Bunun da ötesinde; kişilerin 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasındaki etkinliklere katılımını destekleyen destekleyen duygu yoğunluklarını ortaya çıkartmıştır.

Kısacası; toplumsal bellek iktidarın kontrol altına almaya çalıştığı bir alandır fakat; iktidarın doğrudan bir bellek rejimini topluma yerleştirmesi mümkün değildir. İktidar tepeden-tabana hareket eden politik bellek inşası gerçekleştirirken; toplum, kimlik ve duygu çerçevesinden tabandan-tepeye hareket eden bir bellek inşasına sahiptir. İktidarın tepeden-tabana inşa etmek istediği politik bellek için medya bir tekrar aracı olarak kullanılır. 15 Temmuz darbe girişimi için de medya politik belleğin kültürel bellek aracı olmuştur. 15 Temmuz ve devamındaki günlerde; iktidarın politik bellek inşasında medya, kullanışlı bir alan sağlamıştır. Bu durumda, medyanın toplumda bir bellek birikimi yarattığını söylemek mümkündür. Fakat, bu durum belleğin mücadele alanı olmasına engel değildir. 15 Temmuz darbe girişime dair iktidar tarafından üretilen anlatı ve mitin ana mevkisi olan, iktidar mekanizmasının lehine işleyen ve bundan dolayı sorgulayıcı hiçbir şeyi kendine dahil etmeyen medya; neyi hatırlayacağımız konusunda bir belirlemeye sahip. Fakat, yine de, kişilerin farklı grup kimlikleri ve duygulanımları onların farklı bellek inşalarına yol açar. Dolayısıyla, neyi hatırlayacağımızın kararı her ne kadar politik belleğin elinde olsa da; bunları nasıl hatırlayacağımızın kararı kişisel bir süreç. 15 Temmuz darbe girişiminin toplumsal bellek inşasına dair şunu söyleyebilirim ki, neyi hatırladığımız olaya dair kişisel deneyimin niteliği ile alakalı iken, bunları nasıl hatırladığımız kim olduğumuzda alakalıdır.

Toplumsal bellek ritüel ve hatırlatıcılar ile canlı kalır. Görüşmelerim sonunda, 15 Temmuz darbe girişimine dair üretilen toplumsal hatırlatıcıların işlerlik kazanmadığını söyleyebilirim. Bunun sebebi olayın çok kısa bir zaman önce gerçekleşmiş olması ve

olaya dair kişisel deneyimi bulunan kişilerin hayatta olmasıdır. Dolayısıyla, olaya dair hatırlatıcıların talep edileceği bir toplumsal durum söz konusu değildir. Öte yandan, çalışma sonucunda; 15 Temmuz darbe girişimine dair üretilen kültürel bellek ürünlerinin sahte ve inandırıcı olmadığı yönünde bir veri elde ettiğimi söyleyebilirim.

Bana göre, bu konuya dair yapılacak herhangi bir araştırma için, 15 Temmuz medya gündeminde yer almış gazeteciler ile görüşme yapılması uygun görünüyor. Bunun sebebi, 15 Temmuz darbe girişimine dair politik bellek inşasında buldukları konunun ve aldıkları sorumluluğun oldukça önemli bir nokta olmasıdır. Bunun da ötesinde, bu çalışma daha ileri bir noktaya taşınmak istenirse, çocuklarla görüşmeler yapmak uygun olacaktır. Bu yönde bir araştırma; 15 Temmuz darbe girişimine dair inşa edilen politik belleğin, onu mücadele alanına çeken bir grup kimliği olmadan, ne yönde ilerlediğini görmek için değerli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (2015). *Duyguların Kültürel Politikası* (S. Konut, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Anderson, B. (2004). *Hayali Cemaatler* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis
- Assman, J. (2001). *Kültürel Bellek* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Assmann J. & Czaplicka J. (1995). Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*, 65, 125- 133.
- Assmann, A. (2006). Memory, Individual and Collective. R. E. Goodin & C. Tilly (Eds), *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis* (210-224). New York: Oxford University Press.
- Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory. A. Erll & A. Nünning (Eds), *Cultural Memory Studies* (109-119). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Baddeley, D. A. (1999). *Essentials of Human Memory*. East Sussex: Psychology Press.
- Barbalet M. J. (2004). *Emotion, Social Theory, and Social Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barthes, R. (1998). *Çağdaş Söylenler*. (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Metis.
- Başaran İnce, G. (2010). Medya ve Toplumsal Hafıza. *Kültür ve İletişim*. 13(1), 9-29.
- Bellah, N. R. & (vd) (1985). *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Blumler, G.J. (1993). Meshing Money with Mission: Purity versus pragmatism in public broadcasting. *European Journal of Communication*, 8(1993), 403-424.
- Bolter D.J. & Grusin R. (2000). *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Bora, T. (2015). *Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim.
- Breed, W. (1958). Mass Communication and Socio-Cultural Integration. *Social Forces*. 37(2), 109-116.
- Calhoun, C. (1994). *Social Theory and The Politics of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Carey, W. J. (1986). Reading The News. R. K. Manoff & M. Schudson (Eds), *Why and*

- How? The Dark Continent of American Journalism (146-197)*. New York: Pantheon Books.
- Carey, W. J. (2009). *Communication as Culture*. New York: Routledge.
- Carey, W.J. (1997). The Communications Revolution and the Professional Communicator. E. S. Munson & C. A. Warren (Eds), *James Carey: A Critical Reader* (128-144). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Chalaby, J.K. (1998). *The Invention of Journalism*. Basingstoke: Macmillan Press.
- Confino, A. (1997). Collective Memory and Cultural History: Problems of Method. *The American Historical Review*, 102 (5), 1386- 1403.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Coser, L.A. (1992). Introduction: Maurice Halbwachs 1877-1945. L. A. Coser (Eds), *Maurice Halbwachs On Collective Memory* (1-34). Chicago: Chicago University Press.
- Crowley, D. & Heyer P. (2017). *İletişim Tarihi*. (B. Ersöz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Dayan, D. & Katz, E. (1994). *Media Events: The live broadcasting of history*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Değirmencioğlu, M.S. (2014). Kurgunun Deşifresi: Şehitlik Söylemini Anlamak. S. M. Değirmencioğlu (Der.), “Öl Dediler Öldüm” (177-203). İstanbul: İletişim
- Dewey, J. (2004). *Democracy and Education*. Delhi: Aakar Books.
- Edy, A. J. (1999). Journalistic Uses of Collective Memory. *Journal of Communication*. 49(2), 71-82.
- Erlil A. & Rigney A. (2009). Introduction: Cultural Memory and its Dynamics. Erlil A. & Rigney A. (Eds), *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory* (1-10). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Erlil, A. (2008). Cultural Memory Studies: An Introduction. A. Erlil & A. Nünning (Eds), *Cultural Memory Studies* (1-15). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Fentress, J. & Wicham, C. (1992). *Social Memory*. Oxford and Cambridge: Blackwell.
- Garde-Hansen, J. (2011). *Media and Memory*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Gillis, J. R. (1994). Memory and Identity: The History of Relationship. J. R. Gillis (Eds), *Commemorations, The Politics of National Identity* (3-24). Princeton: Princeton University Press.

- Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching*. California: University of California Press.
- Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Habermas, J. (2014). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (T. Bora & M. Sancar Çev.). İstanbul: İletişim.
- Halbwach, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (B. Barış, Çev.). Ankara: Heretik.
- Hobsbawn, E. (2006). *Geleneğin İcadı* (M. M. Şahin, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Holstein, J. & Gubrium J. (2004). The Active Interview. D. Silverman (Eds), *Qualitative Research Theory, Method and Practice* (140-162). London: Sage Publications.
- Hoskins, A. (2004). Television and the Collapse of Memory. *Time & Society*, 13(1), 109–127.
- Huyssen, A. (1995). *Twilight Memories*. New York: Routledge.
- Huyssen, A. (2003). *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford: Stanford University Press.
- Irwin-Zarecka, I. (2009). *Frames of Remembrance*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Johnson, J. & Rowlands, T. (2012). The Interpersonal Dynamics of In-Depth Interviewing. J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Eds), *Handbook of interview research: Context and Method* (99-115). California: Sage Publications.
- Kalaycı, H. (1998). Bayrak, Milliyetçilik, Kutsallık ve Postmodern Durum. *Birikim*.105-106, 159-170
- Kitch, C. (2008). Placing Journalism Inside Memory — and Memory Studies. *Memory Studies*. 1(3), 311- 320.
- Klein, K. L. (2000). On the Emergence of Memory in Historical Discourse. *Representations*, 69 (Winter), 127- 150.
- Knapp, S. (1989). Collective Memory and The Actual Past. *Representations*, 26 (Spring), 123-149.
- Konijn, E. A., & ten Holt, J. M. (2010). From Noise to Nucleus: Emotion as Key Construct In Processing Media Messages. K. Döveling, C. von Scheve, & E. A.

- Konijn (Eds), *The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media* (37-60). New York: Routledge.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Landsberg, A. (2004). *Prosthetic Memory*. New York: Columbia University Press.
- Le Goff, J. (1992). *History and Memory*. New York: Columbia University Press.
- Leroi-Gourhan, A. (1993). *Gesture and Speech*. (A. Bostock Çev.). Massachusetts: MIT Press.
- Lippmann, W. (1998). *Public Opinion*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Lowenthal, D. (1985). *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacIntyre, A. (2007). *After Virtue*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Maines, D. R., & Sugrue, N. M., & Katovich, M. A. (1983). The Sociological Import of G. H. Mead's Theory of the Past. *American Sociological Review*, 48 (2), 161-173
- Margalit, A. (2004). *The Ethics of Memory*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Maruel, J. [Ekran Adı]. (2016, 07 15). *15 Temmuz DARBE GÜNÜ Canlı Yayın A Haber Erdoğan Açıklaması* [Video dosyası]. 03 13, 2018 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=L7u-KW_45Z0 adresinden alındı.
- McCracken, Grant (1988), *The Long Interview*. California: Sage Publications.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media*. Massachusetts: The MIT Press.
- Megill, A. (1998). History, Memory, Identity. *History of the Human Sciences*, 11(3), 37-62.
- Misztal, B. (2003). *Theories of Social Remembering*. Berkshire: Open University Press.
- Nabi, L. R., So, J., & Prestin, E. (2010). Media-Based Emotional Coping: Examining The Emotional Benefits and Pitfalls of Media Consumption. K. Döveling, C. von Scheve, & E. A. Konijn (Eds), *The Routledge Handbook of Emotions and Mass Media* (116-134). New York: Routledge.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*. (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.
- Nussbaum, C. M. (2001). *Upheavals of Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olick, J. K. vd. (2011). Introduction, J. K. Olick & vd. (Eds), *The Collective Memory Reader* (3-67). Oxford: Oxford University Press.

- Olick, J.K. (2014). Kolektif Bellek: İki Kültür. *Moment Dergi*, 1(2), 175-211.
- Olick, K. J. (2010). From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices and Products. A. Erll & A. Nünning (Eds), *Media and Cultural Memory/ Medien und kulturelle Erinnerung* (51-163). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Olick, K. J. & Robbins J. (1998). Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology*, 24, 105-140.
- Orhon, G. (2013). "Halbwachs'ın Entelektüel Mirası Üzerine". *Toplum ve Bilim*, 128, 71-83.
- Özbakır, M. [Ekran Adı]. (2016, 07 15). *Binali Yıldırım: "Darbe Girişimine İzin Verilmeyecek"* [Video dosyası]. 03 05, 2018 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=AkX37Pqj-JM> adresinden alındı.
- Pennebaker, J.W. & Banasik, B.L. (1997). On the creation and maintenance of collective memory, J.W. Pennebaker & D. Paez and B. Rime (Eds), *Collective Memory of Political Events* (3-20). Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum.
- Peri, Y. (1999). The Media and Collective Memory of Yitzhak Rabin's Remembrance. *Journal of Communication*, 49(3), 106-124.
- Polkinghorne, D. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Prager, J. (1998). *Presenting The Past*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Renan, E. (2016). *Ulus Nedir*. (G. Yavaş, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Richards, B. (2007). *Emotional Governance: Politics, Media and Terror*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ruchatz, J. (2008). The Photograph as Externalization and Trace. A. Erll & A. Nünning (Eds), *Cultural Memory Studies* (367-379). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- Sancar, M. (2007). *Geçmişle Hesaplaşma*. İstanbul: İletişim.
- Schudson, M. (1993). *Watergate in American Memory*. New York: BasicBooks.
- Smith, D. A. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
- Sutton, J. (2008). Between Individual and Collective Memory: Coordination, Interaction, Distribution. *Social Research*, 75(1), 23-48.
- Terdiman, R. (1993). *Present Past: Modernity and the Memory Crisis*. Ithaca: Cornell

University Press.

- Türkoğlu, H. [Ekran Adı]. (2018, 07 08). *İl Başkanımız Selim Temurci'nin 15 Temmuz Gecesi CNN TÜRK Canlı Telefon Bağlantısı* [Video dosyası]. 03 05, 2018 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=cPkZTCOf6ZQ> adresinden alındı.
- VideoDiyarı. [Ekran adı]. (2017, 07 13). *Darbe Gecesi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan CNN Türk Canlı Bağlantı!* [Video dosyası]. 03 05, 2018 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Tro7Nf528b4> adresinden alındı.
- Volkan, V. (2017). *Körü Körüne İnanç*. İstanbul: Asi Kitap.
- Wagner-Pacifici, R., & Schwartz, B. (1991). The Vietnam Veterans Memorial: Commemorating a Difficult Past. *American Journal of Sociology*, 97(2), 376-420.
- Wertsch, V. J. (2004). *Voices of Collective Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wood, N. (1994). Memory's Remains: Les lieux de mémoire. *History and Memory*, 6(1), 123-149.
- Zelizer, B. (1992). *Covering The Body*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Zelizer, B. (1995). Reading the Past against the Grain. *Critical Studies in Mass Communication*, 12, 214- 239.
- Zerubavel, E. (1996). Social Memories: Steps to a Sociology of the Past. *Qualitative Sociology*, 19(3), 283- 299.
- Zeybek, O.S. (2014). Savaşları Yeniden Yazmak: Şehitler ve İktidarın Seçici Belleği. S. M. Değirmencioğlu (Der.), "Öl Dediler Öldüm" (157-177). İstanbul: İletişim
- Zierold, M. (2008). Memory and Media Cultures A. Erll & A. Nünning (Eds), *Cultural Memory Studies* (399-407). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.

EK 1: ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İLETİŞİM BİLMİLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 11/06./2019</p> <p>Tez Başlığı: Medya ve Toplumsal Bellek: 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerine Bir İnceleme</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-between; align-items: flex-end;"> <div style="width: 60%;"> <p>Adı Soyadı: Gizem Herdem _____</p> <p>Öğrenci No: N15239723 _____</p> <p>Anabilim Dalı: İletişim Bilimleri _____</p> <p>Programı: İletişim Bilimleri _____</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p> </div> <div style="width: 35%; text-align: right;"> <p>Tarih ve İmza</p> <p>11/06/2019</p> <p><i>ghardm</i></p> </div> </div>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="font-size: 1.2em; font-weight: bold;">Dr. Öğr. Ü. GÖZE ORHAN</p> <p style="font-size: 1.5em; font-weight: bold;"><i>GÖZ</i></p> <p>_____ (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
COMMUNICATION SCIENCES DEPARTMENT**

Date: 11/06/2019

Thesis Title: Media and Collective Memory: Ana Analysis on 15 July Coup Attempt

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Gizem Herdem 11/06/2019
Student No: N15239723 gherdem
Department: Communication Science
Program: Communication Science
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Dr. Öğr. Ü. Gülşen ORHAN

(Title, Name Surname, Signature)

EK 2: ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih:11/06/2019</p> <p>Tez Başlığı : Medya ve Toplumsal Bellek: 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerine Bir İnceleme</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 154 sayfalık kısmına ilişkin, 09/06/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 11/06/2019 Gizem Herdem</p> <p>Adı Soyadı: GİZEM HERDEM Öğrenci No: N15239723 Anabilim Dalı: İletişim Bilimleri Programı: İletişim Bilimleri</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;">Dr. Öğr. Ü. GİZEM ÖRHOZ</p> <p style="text-align: center;">(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
COMMUNICATION SCIENCE DEPARTMENT

Date: 11/06./2019

Thesis Title : Media and Collective Memory: An Analysis on 15 July Coup Attempt

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 09/06/2019 for the total of 154 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: GIZEM HERDEM
Student No: N15239723
Department: Communication Science
Program: Communication Science

Date and Signature

11/06/2019
gherdem

ADVISOR APPROVAL

Dr. Öğr. Üyesi ÖZGÜR ÖRKHAN
APPROVED
(Title, Name Surname, Signature)

Tablo 1: Görüşmeci Tablosu

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Politik Görüş
Faruk	Erkek	46	Akademisyen	Sol
Behçet	Erkek	59	Emekli	Demokrat
Ergün	Erkek	28	Reklamcı	Muhafif
Mehmet	Erkek	27	Barista	Milliyetçi
Nurgül	Kadın	45	Temizlik İşçisi	Muhafif
Deniz	Kadın	34	Akademisyen	Sol
Sıdıka	Kadın	44	Memur	Muhafazakar
Leyla	Kadın	65	Emekli	CHP'li
Candan	Kadın	27	Reklamcı	Muhafif
Fulya	Kadın	60	Öğretmen	Apolitik
Tahsin	Erkek	27	Öğrenci	Sol-Radikal
Elif	Kadın	27	Öğrenci	AKP'li
Nazım	Erkek	74	Emekli	Muhafazakar
Emel	Kadın	59	Emekli	CHP Üyesi
Necip	Erkek	55	Memur	AK Partili
Salih	Erkek	58	Emekli	Muhafazakar
Nurhan	Kadın	34	Memur	Atatürkçü-Milliyetçi
Hanife	Kadın	47	Ev Kadını	Muhafazakar
Efe	Erkek	23	Öğrenci	Apolitik
Erdem	Erkek	30	İşsiz	Muhafif